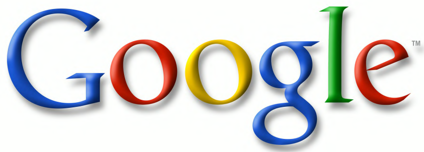

ALPHONSI
GARSIAE MATAMORI
HISPALENSIS ET RHETORIS PRIMARII COMPLVTENSIS

OPERA OMNIA
NVNC PRIMVM IN VNVM CORPVS COACTA.

ACCEDIT COMMENTARIVS DE VITA ET SCRIPTIS AVCTORIS.

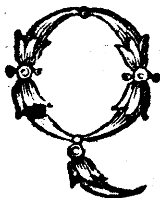
MATRITI

ANNO M.D.CC.LXIX.

TYPIS ANDREAE RAMIREZ.

SVPERIORVM PERMISSV.

DE VITA ET SCRIPTIS ALFONSI GARSIAE (a) MATAMORI COMMENTARIVS.

QVVM OMNES NOBIS SINGVLARI QVADAM AC praecipua laude digni videntur, qui bonarum artium studiis immortalem sibi apud posteros nominis gloriam compararunt; tum ii praesertim qui ad eluendam barbariei notam Hispano nomini ab exteris inustam omnes cogitationes suas atque industriam contulere. Quos inter insignem obtinet locum ALFONSVS GARSIAS MATAMORVS. nam non modo Hispanorum ingenia ab inflicta hac sibi iniuria vindicavit scripta elegantissima iuxta atque eruditissima Apologia, in qua non exiguum bene de nostratibus merendi studium prae se tulit, sed & id adsequutus est, ut inter viros Hispaniae doctos, doctus & ipse, iure recenseretur. Quare non immerito exigi a nobis videbatur, ut qui tot tantosque Hispaniae viros immortalis praeconio laudis ad memoriam posteritatis commendavit, nova luce donaremus. Idque eo libentius fecimus, quod compertum profecto haberemus, nullum hoc potissimum tempore cupidis litterarum adolescentibus utiliorem excogitari auctorem potuisse. Nam si rerum, de quibus tractat, argumenta perpendas, nihil ad animum optimis artibus informandum aptius fieri potuisse intelliges: si vero stili elegantiam, sententiarumque pondus & gravitatem spectes, haud erit, quod in hoc genere requiras

(a) *Matamorus* non uno constanter modo paternum agnomen exaravit: nam alibi *Garsiam* scribit, alibi *Garciam*, haud raro *Gartiam*.

amplius. Nos vero quum ad CICERONIS imitatores, quos praeterita saecula magno proventu edidere, mentis aciem convertimus, quem cum MATAMORO nostro conferamus, unum aut alterum reperimus, superiorem fortasse habemus neminem. Neque temere hoc a nobis aut impudenter dictum existimabit, quisquis in MATAMORI lectione peregrinus non sit. Nec est, quod indignemur viris praestantissimis, qui CICERONIS imitatorum catalogum concinnarunt, unum MATAMORVM abs se praetermissum, quem nec viderunt fortassis, nec legerunt umquam: adeo enim rara sunt omnia eius opuscula, ut vel in celeberrimis bibliothecis vix aliquod appareat exemplar. Nec nos hanc editionem ad umbilicum perducere potuissemus, nisi per viros quosdam stetisset, qui, qua sunt ad promovendas litteras propensione, exemplaria ad eam necessaria perlubenter perque humaniter suppeditarunt. Quam verum illud! *Manent ſua fata libellos*; praesertim in Hispania, ubi nostrorum hominum opera sparsim antea edita in unum corpus colligere numquam curae fuit. Vnde minime mirandum est, si ad exterorum notitiam haud pervenerint.

Verum enim vero noſtris temporibus ſingulari Dei O. M. beneficio tot immortalia opera eruditorum votis efflictim petita recuduntur, ut bene iam de litteris ominari debeamus. Vnius GREGORII MAIANSII Regi quondam a Bibliotheca, viri numquam ſine laude nominandi ſtudio & diligentia lucem viderunt ſuperiore anno opera FRANCISCI SANCTII BROCENSIS grammaticorum coryphaei, addita elegantissima eius vita. Nos vero, quod faustum, felix fortunatumque sit, MATAMORVM publicamus. Hunc subsequentur clarorum Hispanorum Orationes & Conciones, quotquot reperiri poterunt, habitae ad sacram Tridentinam Synodum, quarum prius volu-

lumen absolutum iam, & publicae luci paratum habemus. Postea, favente Deo, SEBASTIANVM FOXIVM MORZILLVM & IOAN. GENESIVM SEPVLVEDAM dabimus. Sed iam de auctore nostro aliquid dicamus.

Quod multis quidem viris doctis & de republica litteraria optime meritis videmus accidisse, ut vix quidquam de eorum vita ac studiis sciri possit, id in MATAMORO nostro cogimur experiri. Itaque in tam spissis tenebris nihil aliud adferre in animo est, nisi quod aut ex publicis tabulariis eruere potuimus, aut expiscari ex ipsius auctoris scriptis.

Ad (*b*) natale solum quod attinet, MATAMORVS ipse *Hispalensem* (*c*) constanter se appellat pluribus in locis: unde & NICOL. ANTONIVS in aurea sua Bibliotheca, & RODERIC. CARVS in opere M. S. *de claris eruditione Hispalensibus*, cuius particulam nobiscum communicavit COMES DEL AGVILA, vir & generis claritudine & optimarum artium amore illustris, pag. XXXII Hispali natum pronuntiant. Verum ex iis libris, (*d*) ubi studiosorum, qui in Academia Valentina publice litteris operam navarunt, scripta sunt & nomina & in litteris merita, probe discimus, eum *Villarasae* (*e*) natum, parvo ac obscuro loco ditionis principum Elip'ensium in dioecesi Hispalensi. Quum vero certo certius habeamus, id patriae nomen ibi solitum adscribi, in qua quisque se ortum accepisse adseverat, aequum videtur, ut auctoris

(*b*) Lustricum auctoris diem frustra eruere tentavimus e dypticis ecclesiae Villarasensis, quum ea in ordinem redigi haud coeperint in ipsa metropoli ante synodum a Didaco Furtado Mendocio celebratum anno MCDXC. idque paullo serius introductum in reliquas ecclesias. In Villarasensi non videtur obtinuisse ad annum MDXIX.

(*c*) *Hispalensem* se appellavit *Matamorus* principis urbis nomine usurpato, non quia Hispali fuisset natus, sed quoniam Villarasa ad Hispalense regnum pertineat. Sic & *Valentinos* nominamus, quotquot lucem viderunt in oppidis sub eo regno contentis.

(*d*) Lingua vernacula appellantur *Notals*, adservanturque in publico Valentinae urbis tabulario.

(*e*) *Notal.* VI.

ris ipsius ore prolatum fuisse credamus. Favet nostrae huic sententiae, quod plures adhuc familiae hoc cognomine insignitae reperiantur Villarasae, ubi & vicus hodiedum exstat vulgo dictus *de Matamoros.*

Nos vero coniicimus, GARSIAM, simul atque in patrio solo, vel, si ita vis, Hispali, omnibus disciplinis, quibus puerilis aetas impertiri solet, eruditus est, Valentiam, tamquam ad litterarum emporium, evolasse, graviorum scientiarum cupidine incensum atque inflammatum, idque anno a Christo nato MDXIX. ineunte, &, uti ipse testatur in praefatione scholiorum in librum IV. Antonii Nebrissensis, ibi totos octo annos Physicis & Theologicis disciplinis occupatum fuisse, quam qui maxime. Scribebat haec Saetabi anno MDXXXIX. mense Aprili, quo ante annos duos eo nomine venisse prodidit, ut Grammaticam & Oratoriam, easque scientias, quae vulgo *sermotionales* appellantur, ex officio profiteretur. Ex hoc auctoris testimonio facile intelligimus, eum post absolutum & Philosophiae & Theologiae curriculum a Saetabitanis, nominis sui fama motis, illuc vocatum fuisse, ut iuventutis institutioni praeficeretur. Quam Spartam ornavit ad annum eius saeculi quadragesimum. (*f*) quo anno Valentiam remeavit studiorum suorum lauream apiscendi gratia. Nam ex libris superius laudatis constat, (*g*) oblatum fuisse MATAMORO nostro a ma-

(*f*) Postquam haec scripseramus, relatum ad nos est, e libro adservato in Saetabitabitano tabulario sub numero 49. sic inscripto, *Taula d' Consells*, in quo acta ab anno MD. ad MDXLIX. continentur, certo constare (p. 354.) *Matamorum* fuisse anno MDXXXVII. Grammatices praeceptorem ibi designatum. Quando se hoc munere abdicarit, haud possumus inde subodorari, quamvis pag. 357. legatur Didacus Valera ad idem adsumtus anno MDXLIII. Nam toto illo temporis intervallo orbatam *Matamori* nostri voce Academiam siluisse suspicamur, quum vix alius reperiri posset illis temporibus, qui in eius locum sufficeretur. Nisi dicere quis malit (quod per nos licet sane) *Matamorum* post impetratum artis magisterium Saetabim remeasse, ibique mansisse, donec honestis conditionibus Complutum est evocatus: ubi Rhetoricam edocere coepit prid. Id. Mart. ann. MDXLII.

(*g*) *Notal.* VI.

magistro Ioanne Descalzio duodecimo Kal. Nov. locum illum Aristotelis e lib. v. c. I. *De anima*, cuius initium, *Eorum quae sunt*; & alterum eiusdem Aristotelis a Iacobo Noguerolesio e libro I. *Posteriorum* c. II. quod incipit, *Secundarie autem*, in sequentem diem pro concione interpretandum. quo egregie praestito & baccalaurei & artium magistri obtinuit lauream. Hinc videre est, quantos in litteris fecerit progressus GARSIAS noster, quum is honor felicissimis illis temporibus & longe cultioribus non nisi in doctissimos soleret conferri impensae in studiis operae premio.

Ex (h) eisdem libris liquet, Hieronymum Perezium de Omar, egregium Theologiae professorem in Academia Valentina, commendatarium ac coenobiarcham militaris ordinis Beatae Mariae Virginis de Mercede, ac Ioannem Descalzium MATAMORI studiorum aemulum atque imitatorem, sacramento obstrictos testatos fuisse ad XVII. Kal. Sextil. anno MDXLIII. ALPHONSVM GARSIAM MATAMORVM magno animi conatu ac sine intermissione quatuor annos Durandi Sententiarum libros quatuor addidicisse sub disciplina, quem memoravi, Perezii & Ioannis Celaiae. Quum MATAMORVS eo iam tempore Compluti primariam Rhetorices cathedram moderaretur, ut postea patebit, voluit studia sua probare Complutensibus tam insigni testimonio.

Nec MATAMORVS ipse suos praeceptores debita laude fraudavit: nam in epistola ad GARTIAM LOAISAM, Antistitem Toletanum, virum in antiquitatibus Hispaniae ecclesiasticis eruendis oculatissimum, praefixa libello de Formando stilo, postquam laborem suum modeste commendavit, hoc pacto loquitur: ,, Illud praeterea apud ,, te non minimum valere debet, quod Theologiam & ,, li-

(h) *Notal.* VI.

„ liberales disciplinas in Hispania didicerim, quae qui-
„ dem provincia, non modo a falsa doctrina, sed ab
„ omni erroris suspicione divino munere quam longis-
„ sime abest; eosque praeceptores nactus fuerim, in
„ quorum mentibus natura rerum tota propemodum re-
„ fulsit, litterasque cum pietate veraque religione con-
„ iunxerunt.

Quae de MATAMORI studiis Valentiae confectis diximus, accepta referre debemus viro Cl. IOSEPHO IOACHIMO LORGAE humaniorum litterarum quondam professori in illa Academia, quam per sedecim annos voce sua exornavit.

Saetabim redeamus. MATAMORVS graphice describit quanto in squallore ac sordibus iacerent ibi bonarum artium studia: opus fuit hoc Hercule ad averruncandam barbariem, quae altas in illo solo egerat radices. Sperabat tamen fore, ut mitiores Musae illius urbis potirentur. Nam Franciscus Borgius Episcopus Theanensis ex illa Borgiorum propagine, quae Callixtum, Alexandrum, Franciscum item inter divos relatum protulit, fautorem se ultro, qua erat benignitate praeditus, obtulerat: simulque iam tunc centum aureos, & amplius se daturum pollicitus fuerat, si illius civitatis magistratibus & viris primariis idem adhuc esset animus aedificandi Academiam, ubi pulchrae honestaeque disciplinae praelegerentur. Imitari in hoc voluit doctissimus praesul tertium illum Gandiae principem propinqua sibi cognatione coniunctum, Valentinae olim provinciae praetorem, ac magnum litteratorum patronum, cui IOANNES ANDREAS STRANNIVS, IO. LVDOVICVS VIVES, HONORATVS IOANNIVS, reipublicae litterariae III. VIRI magno fuere in pretio, teste eodem VIVE *de Officio mariti*.

Dum

COMMENTARIVS.

Dum MATAMORVS Valentiae versaretur, doctorum hominum benevolentiam sibi conciliavit: quo in numero fuerunt IOANN. ANGELVS GONZALIVS & FRANCISCVS DECIVS, quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior. Primus auctoris scholia celebravit lepido atque eleganti epigrammate. En illud:

Quum tua sub parvo legissem scripta libello,
Cepissetque oculos lectio casta meos:
Continuo adfulsit tam docti pagina libri,
Suspensum & tenuit sic repetita animum.
Quumque avido decies volvissem singula tactu,
Grata fuere magis, quae placuere semel.
Tanta hic sermonis fulget cultura Latini,
Tanta hic integritas, denique tanta fides,
Vt non haec hominum libris, MATAMORE, deorum
Sed tamen ex adytis conciliata putes.
Vnde tibi multum debet Romana propago,
Qui Latiae linguae protrahis imperium.
Parta igitur meritos referat syntaxis honores,
Quae tibi tot curas in pariundo dedit.

Fuit IO. ANGELVS GONZALIVS sive GONZALVES poeta non insuavis, vix tamen notus (i) bibliographis nostris ob insignem operum raritatem. FRANCISCVS vero DECIVS magno fuit Academiae Valentinae ornamento, non modo editis in lucem elegantissimis libris; sed & Oratoriam & Poesim edocendo per quindecim annos. Huic curandam de-

(i) *Gonsalius*, *Gonzalves* & *Gonzales* scriptum reperimus. Ignotus fuit hic auctor oculatissimo viro Nicolao Antonio & Ios. Rodriguezio. Maiansius in *Specimine* suae bibliothecae, & Ximenius, qui plura ex eo corrivavit, in illa Valentini regni scriptorum unius tantum operis notitiam reliquerunt sic inscripti: *El Tragitriumpho del Illustrissimo Señor el Señor D. Rodrigo de Mendoza i de Bivar Marques primero de Zenete.* Nos vidimus in locupletissima bibliotheca Ios. Ioach. Lorgae aliquot Gonsalii poemata Valentiae edita ac in unum volumen compacta: a nobis denuo in lucem (favente Deo) proferenda: quae quidem Gonsalium non mediocrem fuisse poetam satis ostendunt. Professus est Ioannes Latinam linguam & poesim in Valentina Academ ab anno MDXVI. ad MDXLVIII.

dedit ALPHONSVS scholiorum editionem. Verum quum collatis cum archetypo exemplaribus in lucem emissis multis locis dissimilia invenisset, ne id DECIO imperitiae aut supinitati tribueretur, lectorem monuit elegantissima epistola ad calcem editionis Valentinae reiecta, quam dignam censemus, ut integra hic apponatur.

AVCTOR AD LECTOREM.

,, Contuli post editionem, amice lector, scholia ,, nostra cum archetypo, cui multis locis dissimilia in- ,, veni: quod utri tribuam, profecto nescio; an absen- ,, tiae meae, qui, quum excuderentur, Saetabi eram ,, plusquam Sisyphiis oppressus laboribus, an typogra- ,, phi potius incuriae & conniventiae. Nam absit, ut ,, DECIO meo, viro alioqui recocto, & qui non in suis ,, modo, sed in alienis quoque scriptis soleat acutius ,, cernere, quam aut aquila aut serpens Epidaurius, hanc ,, notam inuram. Sed non patiar, quemquam iniqua ,, suspitione laedi, dum damni caussas quaero. Penes ,, me fateor (liceat concedere veris) totam culpam es- ,, se, qui precibus quorumdam iuvenum victus non mi- ,, nori aviditate primum recentemque fetum domo eii- ,, cire protinus laboraverim, quam solent mulierculae, ,, quae ob domesticam tenuitatem infantes pro divitum ,, foribus exponunt. Qua insania Hispani omnes labo- ,, ramus, (*k*) futuri secus, ut armis, ita lingua quo- ,, que multis nationibus potentiores, si moras & limae ,, la-

(*k*) Immo longe aliter sentit Burchard. Gotl. Struvius cap. V. §. 5. *Introduct. in not. rei litter.* ,, Hispanis illud sollemne ,, esse solet, ut pro ingenio libros non ,, praecipitent, sed cum iudicio elabora- ,, tos per plures annos tamquam pullos fo- ,, veant, elaborata expoliant, emendent, ,, immutent, vel adaugeant. Qui fit, ut ,, pleraque opera postuma edantur, qui- ,, bus, ante quam ubique expolita, auctores ,, immoriuntur. Quantum vero in exces- ,, su peccant Hispani, tantum in defectu ,, Germani, qui praecipiti prurito ruunt ,, in editionem librorum.

„ laborem pateremur, quemadmodum de antiquis Ro-
„ manis Horatius ait:

„ *Nec virtute foret clarisve potentius armis,*
„ *Quam lingua Latium, si non offenderit unum*
„ *Quemque poetarum limae labor & mora.*

„ Quare necesse habuimus, quae vel ob meam vel ty-
„ pographi culpam errata fuerant, diligentius adserere,
„ & suo nitori restituere, ne quisquam, quod saepe fit,
„ ignorantiae nos velit insimulare: tantum excipiam di-
„ ctiones corruptas & adulterinas, siquidem antigrapha
„ & cetera, quae ad distinctionem scripturae accomoda-
„ mus, ut sunt hypostigmen & stigmen, quae comma-
„ tis & colis signantur, plus negotii nobis sunt exhibi-
„ tura, quam si Augiae stabulum repurgaremus. Pro-
„ inde ingratus sim Musis, si hic manum verterim. BE-
„ NE VALE."

Haec attulimus, tum ut insignem MATAMORI de DECIO testimonium adduceremus, *ea enim profecto* (ut Cicero ait) *iucunda laus est, quae ab iis proficiscitur, qui ipsi in laude vixerunt*; tum ut palam fieret, multa MATAMORVM peccasse in scriptis suis, sive ob negligentiam retractandi, quae subito calore effuderat, aut amici e manibus extorserant morae impatientes, sive ob ingruentes suos morbos, qui omnem animi alacritatem praeciderant. Quare facile dabitur nobis venia, si in tanta & auctoris & typothetarum incuria aliquando errantes sequamur.

Suspicati fueramus, MATAMORVM in ipsa etiam urbe Valentina humaniores litteras docuisse; propterea quod in Rhetorices praefatione ad lectorem scriptum reliquit: *Dedi itaque olim Valentinis & Saetabinis, apud quos humaniores litteras praelegebam, opus otii mei, & solitudinis munus.* loquitur de scholiis suis. Augebat suspicio-

cionem hanc nostram, quod auctor in eodem opere lib. I. c. 18. p. 295. huius editionis, de usu schematum loquens, quum eorum immodica copia obrui orationis pulchritudinem probasset, subiungit: *Hoc vitio, quum iuvenes essemus, orationem corrupimus, quam* de laudibus Regis Davidis *Valentiae scripsimus: nam frequentissimis tropis & schemate perpetuo totam orationem effeminavimus.* AVGVSTINVS SALESIVS illius urbis chronographus, scriptis suis notior, quam ut commendatione nostra indigeat, in epistola quadam M. S. existimat, MATAMORVM, relicta Saetabi, Valentiae sedem fixisse, ubi cum STRANNEO NEBRISSENSIS discipulo, LEDESMA, GELIDA, NAVARRO, FERRVZIO (Deus bone quantis viris!) bellum indiceret sophistis; sed eorum barbarie atque ineptiis offensum, concessisse Complutum. Regnabant enim tunc temporis sophistae genus hominum in perniciem bonarum artium natum. Actumque profecto fuisset de bonis litteris, nisi Ferdinando ab Aragonia Calabriae Principe, & Mencia Mendocia Zeneti Marchiona, Valentinae Academiae propagatrice adnitentibus sophistae in maximam malam crucem fuissent amandati. Ex illo tempore, ut hoc obiter moneamus, incredibili dictu est, quantum florere coeperit Academia Valentina, quum nusquam tam uberem litteratorum segetem dederit Hispania. (*l*) Verum enim vero quum neque ex illius aetatis scriptoribus, neque ex monimentis hodiedum exstantibus certi quidquam eruere possimus ad hanc opinionem viri docti firmandam, haud aegre feret nos ab ea recedere.

Ac-

(*l*) Videatur omnino Laurentius Palmyrenus libro II. Rhetoricae editae Valentiae anno MDLVII. pag. 58. qui rem hanc eleganter litteris consignavit, testatumque reliquit, quantum *Iacobo Ferruzio* debeatur ob pulsos a Valentina Academia sophistas, admissasque elegantiores disciplinas: cuius locum adduceremus, nisi esset longiusculus.

COMMENTARIVS.

Accedamus iam tandem ad Academiam Complutensem, ex qua velut ex equo Troiano tot olim prodiere viri celeberrimi, lumina & ornamenta nostrae reipublicae. Nam & Rector & Collegae D. Illefonsi, quorum erat deligere illius scholae professores, nulli nec labori, nec sumtui parcebant, ut viros eruditos undiquaque accitos propositis honestissimis praemiis illuc arcesserent. Itaque anno M. D. XLII. quarto Eidus Martii Rhetorices cathedram in MATAMORVM contulere quadraginta aureis nummis (*florenos* vocant nostrates) in singulos annos adsignatis. Quanti autem fieret a Complutensibus MATAMORVS, indicio esse potest, auctum sibi honorarium a Collegio variis temporibus, adeo ut anno M DLXVII. sex & quadraginta nummulorum millia, sive, ut sic loquar, *marapetinorum*, possideret: (m) id quod cum doctissimis ac eruditissimis tantum viris fieri consuevit, ut NEBRISSENSI, MORALI, ZAMORA, GOMEZIO, aliis.

Simul atque ALFONSVS praecipuam Rhetorices cathedram obtinuit, animum appulit ad Philippicas Ciceronis orationes explicandas. Is mos in ea Academia servabatur, ut difficiliores extricandi auctores partes professori primario traderentur. Proximis illis annis orationem ad auditores suos habuit, ut ipse innuit libro I. *Rhetoricorum* cap. 7. pag. 262. nostrae editionis. Nam sermonem habens de modo exordium ducendi a proverbio, *Et nos*, inquit, *hanc exordiendi viam nuper ingressi sumus, dum publicis scholis eloquentiam exerceremus, quod, quantum recordari possumus, hoc modo comparavimus*: Vetus proverbium est a maioribus usurpatum & usu consuetudinis pervulgatum omnibus, *Romanus sedendo vincit.*

(m) Quae ad *Matamorum* spectant, ab eius in Academiam Complutensem admissione ad obitum usque eruta sunt ex libris rationum cathedrarum, & nobiscum communicata a *Sanctio Santos*, secundo eorum custode.

cit. Suspicamur orationem hanc a MATAMORO scriptis mandatam non fuisse, aut adhuc inter blattas tineasque delitescere; nos frustra in ea conquirenda operam lusimus; quemadmodum & altera, quam in celebrandis publica concione Burgis, civitate disciplina & gravitate nobili, habuit, cuius egregium adfert fragmentum pag. 284. memorati operis. Vtinam ad manus nostras pervenissent, ut editionem hanc locupletiorem dare potuissemus!

Quoniam principem Rhetorices cathedram MATAMORO moderandam fuisse traditam diximus, non alienum erit a proposito monere, quatuor simul fuisse illi facultati edocendae professores destinatos in Complutensi Athenaeo, ob ingentem, ut credere par est, studiosorum numerum undique confluentium ex reliquis Hispaniae provinciis ad eam urbem, quae litterarum principatum tenere credebatur; nec id quidem immerito: non multis ante annis patronum ac fundatorem habuerat FRANCISCVM illum XIMENIVM (de quo, ut Sallustius de Carthagine dixit, *satius est tacere, quam pauca loqui*) & NEBRISSENSEM barbariei explosorem. Florebant adhuc ea tempestate haud pauci viri docti, Ambrosius Morales, Io. Ramirus Toletanus, Io. Perezius, Alvarus Gomezius Grecae linguae professor.

Nactus ALFONSVS amplissimum theatrum meritis suis debitum, pristinam illam scribendi alacritatem instauravit. Itaque septennio postquam Complutum attigit, libros duos de ratione dicendi foras emisit, dignos qui a BENEDICTO ARIA MONTANO Hispanorum sapientissimo celebrarentur eleganti epigrammate a nobis edito pag. 244. huius operis. Praeterire hoc in loco non possumus insignem R. CARI viri alioqui eruditi supinitatem, qui in opere M. S. superius laudato primos sex versus adu-

ducens, scriptos ab ARIA adseverat in laudem auctoris rebus humanis iam functi. Quod si proximos duos versus,

Nunc ubi tam cultum MATAMORI *cura libellum*
Edit, & hunc patrio dedicat ille Deo,

legisset, sine dubio errorem suum agnovisset. Quid quod ipsum epigramma exstat in utraque editione, prima anno MDXLVIII. & altera anno MDLXI. absoluta, quum auctor adhuc in vivis esset?

Admovit manum GARSIAS Rhetorices scriptioni crebris Fredenandi Barioveri doctissimi Academiae Rectoris efflagitationibus & auctoritate impulsus, ut quae de artificio dicendi in florentissimo illo collegio iam per annos septem publice alios docuisset, posteritati & gloriae inserviens, litteris mandaret, quemadmodum videre est ex auctoris Epistola ad Rectorem & Collegas Non. Oct. exarata, in qua acriter invehitur in sophisticas artes barbarumque Philosophiae addiscendae modum. Ad hoc hortatur, id efficiant, ut principi Philosophorum Aristoteli Complutensis Academiae fores posthac minime occludantur: sperabat tamen fore, ut, Ludovico Catena Cancellario & Rectore hortantibus imbuta inveterataque persuasio magna iam parte fracta animis revelleretur, & expulsa de scholis & mentibus barbarie, totius Academiae possessio reginae traderetur eloquentiae.

Verum quod MATAMORVS tam diu optaverat, ut sophisticae artes e Complutensi Academia pellerentur, temporis progressu est impetratum. Igitur in Apologia sua quum LVDOVICVM CATENAM meritis laudibus extulisset, virum ita in omnium scientia rerum versatum, ut instar populi esset, quemadmodum de Antimacho dixit Plato, subdit: „ Sed illa est omnium tuarum virtu-
„ tum praecipua & maxima laus, in qua exsultat & sc-

„ rio

„ rio triumphat oratio mea, quod, diu ac multum re-
„ pugnantibus barbaris, sophisticam a Complutensi A-
„ cademia fortiter eieceris; ubi annos multos cum gravi
„ detrimento bonarum litterarum & dedecore nostrae
„ nationis ad risum usque & contemtum exterarum gen-
„ tium regnavit impune.“ Hinc celebritatem incredibilem & gloriam Academiae Complutensis fere immensam memoriae posteritatis sempiterno praeconio consignavit: cuius viros plane doctos non solum numero, sed divina quadam sapientia ceteris totius Hispaniae doctoribus si non praeferre propter invidiam ausus est, ne iudicavit quidem postponendos.

Sub idem fere tempus omnes Hispaniae scholae reflorescere coeperunt, excussoque barbariei iugo, quod cervices nostras tam diu presserat, ad restituendas nitori suo bonas artes omnem operam atque industriam suam contulere. Quo factum est, ut brevi tot viros natio nostra progigneret, quot post renatas litteras vix ulla gens tulit. Hinc opportunam nactus occasionem auctor noster Apologiam pro doctis Hispaniae viris docto pariter & eloquenti sermone conscripsit ad imitationem *Bruti* Ciceroniani, cuius ἐπιτομὴν in ea facile reperies. Edita est Compluti anno MDLIII. Infinitum esset oratione persequi velle quantum Hispaniae, quantum rursus sibi MATAMORVS gloriae conciliaverit insigni hoc ingenii suo monimento. Id unice dicendum in praesentiarum est, uno hoc opere adsequutum esse auctorem nostrum, ut inter praecipuos Hispanae litteraturae instauratores ab exteris numerari meruerit.

Anno MDLXX. libellum *De formando stilo* luci commisit publicae, ea, quae decebat summum stili artificem & magistrum, sermonis munditie elaboratum, adiecto altero opusculo *De methodo concionandi*, in eumdem fasci-

cu-

culum coniecto : quae duo MATAMORI opera reliquis eiusdem auctoris longe praeferimus. Vtinam quam concionandi methodum auctor praescribit, oratores nostri sequendam sibi proponerent ! maiori sane cum fructu conciones eorum audiremus.

Obiit MATAMORVS anno MDLXXII. decimo septimo Kal. Quinctilis hora noctis decima, magnumque sui Academiae Complutensi desiderium reliquit. Quot annos natus decesserit nos plane latet. Adfecta iam aetate fuisse, quum orationem scriberet in doctoratu Theologiae Didaci Sobanii, ipse testatur in eius limine.

NICOL. ANTONIVS, DIDAC. ORTIZ de ZVÑIGA in Annal. Eccl. Hispal. CARVS, alii, litteris tradidere, ALPHONSVM nostrum *Canonicatum* aut *Praebendam* obtinuisse in ecclesia Hispalensi (*n*), quod nobis adhuc incertum est, quum id neutiquam sat firmis demonstrari possit argumentis, uti nobis nuntiavit DIDACVS ALEXANDER DE GALVEZ ecclesiae Hispalensis Portionarius & Bibliothecae custos, qui nihil non rerum sategit, ut rem hanc accuratius inquireret, in cassum tamen. Non dubitamus sacris fuisse addictum, ut patet ex subscriptione Hispanae epistolae, quam postea dabimus.

Fuit MATAMORVS vir acri ingenio, ceu testantur opera abs se elaborata. Ciceronis stilum felicissime expressit. Sono & numero orationis leniter demulcet aures, ut hac una possit singulari virtute cum MVRETO, PERPINIANO, MANVTIO, SEPVLVEDA, OSSORIO, & quovis alio Ciceroniano non iniuria certare. Ea tamen eruditionis copia & disserendi ratione est usus, ut non ad voluptatem aurium, quae summa est, in hoc auctore, sed ad iu-

(*n*) Ioannes Loaisa illius ecclesiae *canonicus*, qui veteres tabularii chartas diligenter excusserat, notulam manu sua exaratam reliquit, in qua adseverat, *Matamorum* nostrum inter *Capitulares* censum fuisse : at unde id hauserit, ne verbum quidem ullum. Quare a priori sententia minime discedimus.

iudiciorum certamen scripsisse videatur. Sicubi vero in Grammaticis aut Rhetoricis praeceptionibus barbaras voces admiscet scholasticorum usu iam consecratas, non id auctori vitio tribuendum; sed egestati linguae ac rerum novitati. nam, ut ille ait,

Ornari rei ipsa vetat, contenta doceri.

Assidue conflictatus est auctor noster cum podagra, quae studiosorum hominum fida comes esse solet. Ipse pluribus in locis mentionem facit infensissimi huius morbi.

Quanto haberetur in pretio a Complutensibus, manifesto apparet tum ex stipendio non semel aucto, tum ex eo, quod ipse litteris consignatum reliquit in Epistola ad Andream Cuesta Episcopum Legionensem praemissa Orationi habitae in Doctoratu Theologiae Didaci Sobannii. nam quum inter caussas edendae orationis illam numerasset, quod a perpaucis hominibus, ex innumerabilibus paeneque infinitis, qui ad Theologicae laureae celebritatem & ad eum audiendum convenerant, propter exilitatem vocis illo die auditus fuerit: ,, Laborabam ,, enim (inquit) tum podagra: quo sane morbo quum ,, illigatis essem pedibus, sella, si non curuli, certe ,, coriacea humeris hominum in theatrum suum evectus, ,, quod nemini post conditam Academiam Complutensem, praeterquam mihi uni, contigisse aiunt. Eo vero ,, tanta studiosorum iuvenum, & virorum gravissimo-,, rum eruditorumque multitudo confluxit, quanta num-,, quam Complutum convolasse dicitur: ac nescio equi-,, dem, an plures olim Demosthenes auditores habuerit, ,, quum in conspectu totius fere Graeciae pro Ctesi-,, phonte contra Aeschinem dixit.

Magnifice haec de se auctor praedicat, sed tamen vere, uti & illa, quae initio praedictae Orationis effert:

,, In-

„ Ingenium (inquit) quod eloquentiae flosculis in hoc
„ amplissimo theatro olim nituit, nunc veteri alacritate
„ omnino amissa, hebes ac retusum sine viribus iacet.
„ Illa postremo, quae me quondam apud vos saepissi-
„ me dicentem commendarunt, vox suavis & canora,
„ firma latera, vultus gravis & erectus, fulgura & to-
„ nitrua verborum, quibus (quod sine adrogantia &
„ invidia dicam) totum hoc theatrum commovere sole-
„ bam, aetate & morbo deformata omnia conciderunt.

MATAMORI multi iique clarissimi viri cum laude meminere. BENEDICTVS ARIAS MONTANVS, magnum Hispaniae decus & ornamentum, tum epigrammate iam laudato, tum ad calcem libri 2. Rhetor.

Numquid agas tanto, MATAMORE, *orbatus amico.*
ALFONSE, *o decus Hispalis, & mihi vita*
Carior, & nostro mecum constricte Catena.

ALVARVS GOMEZIVS lib. 4. *de rebus gestis* FRANCISCI XIMENII. atque alii, quorum testimonia post praefationem adducemus.

RODERICVS CARVS gentilis sui (fuit enim MATAMORVS aviae eius Catherinae Ximenez consobrinus) memoriam hoc celebravit Epigrammate eruto e codice M. S. COMITIS DEL AGVILA superius a nobis laudati.

EPIGRAMMA.

Pacem umbrae requiemque tuae, MATAMORE, precamur,
Hispalis, auxisti qui Ciceronis opes.
Doctos ipse viros tutasti doctus Iberos:
Tu quoque pro impenso munere munus habes.
Officium officio pensat tibi Baetis alumnus:
Manibus hoc gratum sit, MATAMORE, tuis.

 Haec

Haec habuimus, quae de rebus ad auctorem nostrum pertinentibus, diceremus. Nunc iam ad eius opera enarranda, quo sunt a nobis ordine in hac editione collocata, tandem deveniamus.

Agmen ducit Apologia pro doctis Hispaniae viris, cui primus sane locus debebatur. Edita est Compluti ex officina Ioann. Brocarii anno 1553. sub hac epigraphe, *Alphonsi Garsiae Matamori Hispalensis & Primarii Rhetoris Complutensis de adserenda Hispanorum eruditione, sive de viris Hispaniae doctis narratio Apologetica ad illustrissimum Vraniae Comitem.* Inserta est deinde ab ANDREA SCHOTO, viro plane eruditissimo, quique ex ANTONII AVGVSTINI numquam satis pro merito laudandi convictu non parum profecerat, volumini II. *Hispaniae illustratae* pag. 801. sed paullulum immutata inscriptione, scilicet *de Academiis & doctis viris Hispaniae.* Lucem adspexit cum immortali hoc opere, digno quod auctius & castigatius recudatur, Francofurti anno MDCIII. apud Claudium Marnium. RODRIGVEZIVS in sua *Bibliotheca Valentina*, vidisse se testatur hanc opellam Valentiae recussam anno MDCLXXVI. apud Vicentium Cabreram demtis tamen iis, quae de stili duritie & vocibus quibusdam Latinae linguae adfictis IOANN. LVD. VIVI obiecerat MATAMORVS. Nos vero nusquam alibi mentionem occurrere huius editionis putamus, praeterquam apud Ios. Rodriguezium, quem penes sit fides.

Denique edita est auctoris Apologia una cum Rhetorica in hac urbe regia anno huius saeculi tricesimo sexto, curante Andrea Diez Navarro, dicataque est Gaspari de Molina supremi Castellae dicasterii praefecto, postea ad purpurae honorem evecto, bene longa epistola, sed insulsissima & plane barbara. Et, quod gravius est, Navarrus epistolas & operis praefationes integras omissit.

Scho-

METHODVS CONSTRVCTIONIS *SIVE* SCHOLIA IN QVARTVM LIBRVM ANTONII NEBRISSENSIS.

SCHOLIA
In primum caput de verbi partitione.

Mnia verba aut *personalia* sunt, aut *impersonalia*. *Personalia* habent numeros & personas. *Impersonalia* vero his ornamentis carent. Verbum rursus *personale*, quum dictio sit *polysoma*, in quinque verborum genera distribuitur, *activum*, *passivum*, *neutrum*, *commune*, *deponens*: de quibus ordine ipso, quo distributa sunt, plane perspicueque disseremus.

SCHOLIA
In diffinitionem verbi activi.

ACtivum verbum finitur in *o*, & habet passivum in *or*, & exigit nominativum ante se pro persona agenti; post se vero accusativum rei patientis: quae sane finitio de verbo perfecto, & non mutilo aut truncato a grammaticis tradi solet: ni verbum *est*, more dialecticorum, ad praeteritum etiam tempus producere malis: *activum* verbum illud esse dicens, quod nunc

aut

aut olim activam vocem in *o* & passivam in *or* habuit, ut *facio*, *prandeo*, *coeno* : quae passivam vocem quondam habuerunt: & haec alia, *meministi*, *coepisti*, quae non propterea non dicam esse activa, quod utraque voce carent, dum olim habuisse constet.

SCHOLIA
In primam verborum Activorum speciem.

ACtivum verbum in *classes* aut formas *sex* distrahitur, quas varia (me hercle) verborum natura constituit: nam adeo non conveniunt inter se activa omnia, ut alia accusativo tantum contenta sint; alia praeter accusativum peculiari quodam iure vel ablativum vel genitivum postulant; alia dativum sibi adsciscunt. Sunt alia, quibus si unum accusativum des, naturam eorum minime expleas, ni alterum statim subieceris. tanta est vis significationis eorum. Quid? quod multa invenies ablativum exigentia, quorum alia cum praepositione, alia vero semota praepositione (ne secus quidem) volunt habere. Verum ut institutum nostrum exsequamur, quo singulas verborum formulas ad normam Antonii Nebrissensis tractare destinavimus, iam nunc, quod felix precor & faustum tibi sit, candide lector, eam primam *activorum* speciem esse scito, quae unico accusativo contenta sunt, nec casum alium suapte natura desiderant, quando hoc uno eorum natura omni ex parte adimpleta est. Ceterum hic

te & admonitum & attentum velim, quod verba haec complures alios casus praeter illum unum accusativum regere non inepte possunt, nimirum dativum, effectivum, & casus denique generales; quos ita & appellare solemus quidem, quod a nullo non verbo cuiusvis generis, cuiusvis speciei, cuiusvis naturae regi possint. Nam quid, quaeso, obstat quominus dicas, *amo litteras mihi*; ubi dativus regitur, non natura verbi, sed gratia damni vel commodi: vel *mulier colit faciem cerussa*; ubi ablativus regitur ex vi instrumenti: vel *diligo praeceptorem propter summam eius cum eruditionem, tum bonitatem*; ubi accusativus ratione praepositionis habet locum in oratione. Sciant igitur pueri verba *activa primae classis* posse generales casus etiam regere; nec deterreantur particula illa *tantum*, quam addit Antonius, *verba*, inquiens, *activa primae speciei cum accusativo tantum construuntur*: quippe quae non excludit casus generales; sed innuit, quod huiusmodi naturae sunt haec verba, quam solus accusativus impleat, perficiat, absolvat. At si alium quempiam casum praeter accusativum sibi adsciscunt, non eo profecto de nomine fit, ut verbi natura, alioqui imperfecta, illius adventu perficiatur. Illud interim te ad extremum admonere minime desistam, ut vigilantissime caveas, dare casum generalem his verbis absque proprio & peculiari casu, hoc est, absque accusativo: non enim recte dixeris, *amo mihi*, nisi mox

subiunxeris, aut *litteras*, aut *puellam*, ni forte iam velis ad hunc modum loqui: *heus, si amo, mihi amo*. quod certe vitio dari non potest.

SCHOLIA

In secundam verborum Activorum speciem.

VErba *Activa secundae classis* huiusmodi sunt, ut eorum naturam solo accusativo minime expleas, ni protinus vel ablativum, vel genitivum sufficias. Quos quidem casus suapte natura expetunt, habitura alioqui perfectionem numquam. Ad hanc speciem pertinent verba *implendi*, *accusandi*, *damnandi*, *emendi*, *aestimandi*. De quibus sigillatim est nobis disserendum. Verba *Implendi*, qualia sunt, *Impleo*, *repleo*, *compleo*, *refercio*, ablativum sine praepositione postulant, ut: *implevi navem frumento*; *replevi apothecam vino*. Ceterum hoc non usquequaque verum est; nam quoties cum verbis *implendi* venerint haec duo nomina *omnis* & *genus*, aut haec *varius*, *a*, *um*, & *natura*, addenda est necessario tunc temporis praepositio *de*: quo fit, ut perperam dicas: *implevi navem omni genere frumenti*, & *refersi apothecam varia natura vinorum*: dices autem recte: *implevi navim de omni genere tritici*: & *refersi apothecam de varia natura vinorum*: nec aliter loqui liceret, auctore Lauren. Vallensi lib. 3. *Elegant*. cap. 134. quod multis cum exemplis, tum auctoritatibus probat. Illudque in caussa esse existimo,

mo, ne sensus orationis redderetur ineptus. nam quid putas aliud significare hanc orationem: *implevi apothecam omni genere vini*, quam omnia vina sive Albana, sive Phalerna; sive alba, sive nigra in apothecam me infudisse? quod quam ineptum sit, ipse videto. Additur igitur praepositio illa *de*, quantum coniectura adsequi possum, ut denotet partem aut tritici, aut vini. Construuntur haec verba etiam cum genitivo, sed non adeo frequenter, quam cum ablativo: Virgil. Aeneid. I. *Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.*

Verba *Accusandi*, qualia sunt: *Accuso*, *incuso*, *ago*, *postulo*, *arcesso*, *insimulo*, *arguo*, *noto*, *adligo*, *adstringo*, *corripio*, *reprehendo*, *criminor*, vel cum genitivo, vel cum ablativo cum praepositione, aut secus construuntur. Sed hic unum animadvertas, oportet, quod in *Elegant*. Laurent. Vallen. lib. 3. cap. 133. invenies, nomina scilicet *peccatorum*, sive illa generalia sint, sive specialia, cum huiusmodi verbis concinnius in genitivo, quam in ablativo poni, ut Terentius: *Hic furti se adligat.* Cicero: *An non intelligis primum quot homines, & quales viros mortuos summi criminis arguas?* a qua quidem opinione longe lateque Bartholomaeus Riccius in *Apparatu Latinae loquutionis* discrepat: inquit enim, *quum crimen speciale est, in genitivo & ablativo cum praepositione; quum generale, magis in ablativo solo, si veteres imitari volumus, utemur; ut:* accu-

so te repetundarum, & de repetundis: damno te capite, & capitis: *at Latinus homo*, inquit, *simpliciter proferre non auderet*: damno te sceleris; accuso te criminis; insimulo te peccati, *quum* scelus, crimen, peccatum *sint peccata generalia*, *quae cum his verbis in ablativo collocari volunt*: ut accuso te crimine; insimulo te peccato; damno te scelere. Ego quidem, ut ingenue fatear, non possum non vehementer demirari incogitantiam istam Bartholomaei Riccii, qui quum nullam auctoritatem adducat, qua rationem suam fulciat, Laurentium imperitiae aut negligentiae velit insimulare: nam ut demus verbum illud, *condemnavimus*, ad vocem parricidii, non autem sceleris, proprie referri in hac oratione Ciceronis: *Sceleris atque nefarii parricidii condemnavimus, quod libere negare poteramus*: aliam tamen Ciceronis auctoritatem adducemus, quam nec deprecari, nec ullis detrectare cavillis liberum erit: illa sic habet: *An non intelligis, quos homines, & quales viros mortuos summi criminis arguas*? quam an Riccius viderit, me latet. Itaque audeamus cum Valla eruditissimo dicere: *accuso te criminis*; *insimulo te peccati*, atque id quidem frequentius quam: *accuso te crimine*, aut *arguo te peccato*. quidquid Bartholomaeus Riccius dicat. Quamquam non dubitabo, quum per nomina generalia peccatorum loquendum sit, ablativo frequenter uti, quando ita visum est Riccio, viro aliqui non indocto. Designatae sunt hae dictiones

quin-

quinque: *altero*, *neutro*, *utro*, *ambobus*, *utroque*, in ablativo: solent cum praepositione, aut secus a verbis *accusandi* vel *damnandi* necessario regi: ut *accuso te de utroque*, non *utriusque*: *damno te de ambobus*, non *amborum*: *condemno te altero*, non *alterius*. Sed iam aliud audi, quod & maius & pulchrius quidem est quod si quando cum his verbis ad accusationem vel condemnationem pertinentibus, duo aut plura nomina criminis cum praedictis nominibus collectivis simul venerint, tunc nomina criminis collocanda sunt in genitivo: collectivum vero nomen in ablativo, ut: *Cicero accusat Verrem furti & sacrilegii*, *& utroque*; non autem *utriusque*. Quod in reliquis ita fiet, caussamque huiusce rei, praeter peritorum consuetudinem, si licet divinare, hanc esse existimo, quod sub his genitivis, *furti* & *criminis*, subauditur ablativus quidam criminis, quocum convenit ablativus nominis collectivi, ita ut sic liceat exponere: *Cicero accusat Verrem furti*, id est, crimine furti, *& sacrilegii*, id est, crimine sacrilegii, & *utroque crimine*: nam saepe fit, ut adiectivum nomen concordet cum substantivo subaudito, & non cum expresso: quemadmodum Iacobus Spirensis adnotat in suis *Collectaneis*. Vnde fortassis regula illa coniunctionis de copulandis similibus casibus in huiusmodi orationibus nequaquam frangitur: quippe quae si dissimiles videatur copulare voce; similes tamen significatione connectit.

Sed

Sed iam ad verba *Emendi* & *Vendendi* transeamus: quorum haec prima sit praeceptio: Omne verbum, cuius actus aliquo pretio constat, potest regere post se nomen pretii vel valoris in ablativo; exceptis quatuor substantivis in genitivo semper ponendis, *tanti*, *quanti*, cum natis, *tantilibet*, *quantilibet*, *tantidem*, *quantivis*, & *pluris* atque *minoris*. Quod ut luculentius intelligas, scito puer studiose, duplex esse pretium, certum, & incertum: hoc innuunt genitivi illi quatuor, *tanti*, *quanti*, *pluris*, *minoris* cum compositis. Reliqua nomina, sive illa substantiva sint, sive adiectiva, ratione pretii certi ponuntur in ablativo: ita ut non minus apte & eleganter dicas: *magno mercatus sum codicem*: *parvo discipulum doceo*: *quam maximo te captum redimam*, *quando nequeo minimo*: quam: *coenavi tribus solidis*, *vino triticum emi*. Quae omnia ad pretium certum videntur spectare. At non ita apte dixeris: *quanto mercatus es codicem*? sed *quanti*: nec *pluri emi*; sed *pluris*. idem de reliquis dictum volo. Non pigebit hoc loco adnotare, quod Valla Raudensi vitio dat. Vult Valla, ut non dicamus, *maioris vendidi* vel *emi*; sed *pluris*: non item, *carioris* aut *vilioris emi* vel *vendidi*: sed *carius* aut *vilius*. Quamquam Pontanus & Vives, primae notae viri, prius illud *maioris* usurpent. Illud quoque animadvertendum est, quod hi duo genitivi *pluris* & *minoris* regunt sex illos ablativos: *fide*, *opinione*, *solito*, *dicto*, *aequo*, *iusto*,

ut:

ut: *pluris opinione librum emi*: *minoris solito nuntius portavit epistolam*. Adsciscunt praeterea sibi adverbia illa: *tanto*, *quanto*, *paullo*, *eo*, *quo*; ut: *tanto pluris nunc mercatus sum codicem*, *quanto alias minoris*. Nec obstant quae praecepimus, cur minus dicamus: *heus*, *quantum mihi dabis pro libro*? respondebis, *duos*, *si lubet*, *dabo solidos*: *quantum emisti librorum*? *duos aureos*, *nec eo amplius*: *tantum ego emi*. Nam quoties haec nomina, *tanti*, *quanti*, non pretium, sed quantitatem, aut exclusionem significant, non est cur in genitivo regantur. Tum si genitivi *tanti*, *quanti*, *pluris*, *minoris*, recipiunt in suo consortio hoc nomen *pretium*, protinus a genitivo casu excidunt, & cum nomine in ablativos abeunt, praeter *tantidem*, quod in ablativum resolvi non potest, quia duos casus tantum habet, *tantumdem* & *tantidem*: ut *quanto pretio huc advectus est*? non dices, *quanti pretii*: *pluri pretio* dices, & *minori pretio*, non autem *pluris pretii*, aut *minoris pretii*. Illud ad extremum dictum velim, quod in his verbis ad pretium pertinentibus non servatur regula illa interrogativi & responsivi, quoties hoc nomen *pretium* non intervenerit. Nam si quempiam rogaveris: *quanti mercatus es codicem*? respondebit ille non per eumdem genitivum, sed per ablatiuum, sic: *tribus solidis*. Sipontinus grammaticus falso attribuit Vallae, quod praeceperit in suis *Elegantiis*, nomina illa *pluris* & *minoris* cum nullis aliis adiungenda esse verbis, praeterquam cum his tantum:

tum : *emo*, *valeo*, *consto*, *vendo*, *aestimo*. Sed plane, ni ego fallor, Sipontinus alucinatus est; quum per Vallam liceat genitivos *pluris* & *minoris* quibuscumque verbis iungere, idque auctoritate Plinii lib. 35. quum de Pamphilo pictore scribit: *Neminem*, inquit, *minoris docuit talento*, id est, neminem minori pretio, quam talento.

Verba *Aestimandi*, ut: *Aestimo*, *curo*, *puto*, *facio*, *consulo*, *duco*, *pendo*, & *habeo*, praeter genitivos *tanti*, *quanti*, *pluris*, *minoris*, regunt etiam genitivos *plurimi*, *aequi*, *parvi*, *nihili*, *nauci*, *flocci*, *pili*, *assis*; ut: *Vide quanti te faciam* : *parvi mea curas* : *hanc rem nihili duco* : *parvi pendo*, *flocci facio*, *nauci facio* : *tu vero aequi bonique fac paraenesim nostram*, & sic de reliquis. Despauterius nescio quis reducit ad hanc secundam verborum activorum speciem verba *accusandi* & *laudandi*, ut quae praeter accusativum regunt etiam genitivum vel ablativum excusationis, laudis, vel vituperii; ut : *excuso te peccati* vel *peccato* : *laudo te virtutis* vel *virtute*. Sed quam procul a vero abierit Despauterius, deprehendet sane, quisquis Vallae *Antidotum* in Poggium legerit, ubi Valla vitio vertit Poggio, quod dixerit : *nec est opus*, *ut te excuses tarditatis*, dicturo potius : *ut excuses tarditatem tuam*. Rursum in eumdem sic stringit stilum. *Quis*, inquam, *dixit*, laudo te orationis, *immo ne* virtutis *quidem*, *aut* formae viriumve *aliquis dixit*; *sed* de virtute, de forma, de viribus:

nam de oratione *non dicerem*, *sed* de facundia, de suavitate, de copia orationis: itaque non dicemus, auctore Valla, *excusare morbi*, *excusare tarditatis*: sed, *excusare tarditatem*, *excusare morbum*, *excusare tempestatem*, hoc est, in excusationem adferre morbum tempestatemve; quemadmodum nec *laudo te virtutis* aut *orationis*, sed *de virtute* & *de elegantia orationis*. Huc vero spectant verba *monendi* & *absolvendi*: possunt enim genitivum vel ablativum admoniti vel absolutionis regere; ut *Admoneo te debiti* vel *debito*: *absolvo te iniuriarum* vel *iniuriis*. Et hactenus de secunda verborum specie activorum.

SCHOLIA
In tertiam verborum Activorum speciem.

VErba *tertiae classis* praeter accusativum, qui iure quodam hereditario eis debetur, solum quia *activa* sunt, postulant etiam, velut peculiari quadam natura, dativum casum, non ut generalem, sed ut proprium & peculiarem. Vnde verba *acquisitiva* dicuntur: ut, *do tibi pecunias*, *libros*. Atqui vellem vel duo inter omnia verba, quae ad formam hanc tertiam spectant, hoc loco adnotare, quorum significatio, ut nihil interim de constructione dicam, tam multiplex, tam varia, tam erudita est, ut Protheos potius, aut chamaeleontes, quam verba dixeris: ea enim sunt *do* & *facio*: sed quia Laurentius Valla, Budaeus, Hadria-

nus Cardinalis, Bartholomaeus Riccius de his multa, ut solent omnia bene, ex professo tractarunt, ne, ut est in adagio, videar corydus inter Musas sonare, in praesentia supersedebo. Vnum (* velut per transennam *) tamen dicturus, aliud esse, auctore Laurentio lib.3. *Elegan.* cap.137. *dare tibi litteras*, *quam dare ad te litteras*: nam *do tibi litteras*, tamquam tabellario: *do ad te litteras*, scilicet, ad te perferendas. aliquando haec duo coniunguntur: ut, *dedi illi ad te litteras*. Item & hoc aliud accipe, nimirum verbum *do*, *das*, frequenter construi cum casibus, mediis his praepositionibus *a*, *de*, *in*, *ad*, *inter*. vel unum ex multis pro singulis sufficiet exemplum: Plautus: *da sodes a te*. Cicero: *de Giaro dedi litteras*: Plinius: *hoc etiam in mandatis dedit*. per accusativum frequentissime ad hunc modum: *hanc mihi in manum dat*: Caesar: *obsides inter se dare*. Cetera ex his quos nominavi auctores, petito.

SCHOLIA

In quartam verborum Activorum speciem.

VErba *quartae classis* duplicem accusativum regunt, alterum quidem principalem, alterum vero minus principalem: hunc suapte natura, illum ex vi transitionis, quem cum reliquis activis communem habent. Vnde Despauterius significationem vehementissimam his verbis tribuit. Inquit enim *triplicem esse transitionem*, *vehementem* scilicet, *debilem*, *atque vehementissimam*.

Tran-

Transitionem quidem *vehementem* significant verba activa primi ordinis, quae accusativum tantum regunt: *debilem* vero verba neutra, quorum actus in accusativum non transit: *vehementissimam* autem verba quarti ordinis: propterea quod eorum actus tanti sit vigoris, ut in duplicem accusativum transire valeat. Hanc ego divisionem nec impense laudo, nec admodum reprehendo: itaque liberum est, si tu velis, amplecti, seu illam relinquere: modo scias, haec verba accusativum principalem eo iure postulare, quo verba activa secundae speciei genitivum vel ablativum, & tertiae dativum: quae si iam non excidit, vel ob id eos casus praeter accusativum exigebant: ut naturam suam explerent. Sed duo hic notes oportet: primum, eum esse accusativum minus principalem, qui rem inanimem significat: principalem vero, qui rem animatam: ut in hac oratione: *doceo discipulum Grammaticam*, vox illa *discipulum* accusativus est principalis, *Grammaticam* autem minus principalis. Conducit hoc, ut scias vertere orationes ab activa in passivam. Deinde illi duo accusativi, quos haec verba exigunt, debent esse pro diversis accepti: ut, *doceo discipulos Poesim*; quia duos accusativos ad eamdem rem pertinentes, aut qui significantur ad eamdem rem pertinere, bene regunt alia verba: ut, *voco te hominem*: *creo te consulem*.

Vestiendi verba pro altero accusativo rei animatae regunt etiam dativum: ut, *induo tibi tunicam*: & abla-

tivum quoque pro altero accusativo rei inanimatae; ut, *induo te tunica*. *Celo* triplicem constructionem habet: dicimus enim *celo te hanc rem*, *celo tibi hanc rem*, & *celo te de hac re*. *Doceo* itidem pervariam constructionem habet. Dicimus enim *aliquid*, & *aliqua re*, & *de aliquo*, & *ad aliquid*, *aliquem docere*. De ablativo sine praepositione: Cicero: *doctus Graecis litteris*. De ablativo cum praepositione, ut Sallustius: *qui docerent senatum de caede fratris*. Suppeditabit exempla Bartholomaeus Riccius, qui verbi constructionem adnotat: haec interim velut obiter accipe, ne non aliquot ex multis dicamus. Cicero: *Censorius doctus Graecis, satis erat*: hic *doceo* ablativum loco accusativi minus principalis regit. Sallustius: *qui senatum docerent de caede fratris*: hic ablativum regit media praepositione. Terentius: *in eodem omnes mihi videntur ludo doctae ad malitiam*: nunc accusativum habet cum praepositione.

Rogandi verba, qualia sunt *rogo*, *oro*, *precor*, *postulo*, *obsecro*, *flagito*, *exigo*, *peto*, *interrogo*, *percontor*, pro altero accusativo significante rem animatam possunt habere ablativum, intercedente praepositione, ut, *veniam poscimus abs te*: *exigo a te* vel *ex te pecunias*.

SCHOLIA
In quinctam verborum Activorum speciem.

VErba *activa quinctae classis*, praeter accusativum, amant

amant habere ablativum absque praepositione, vel potius effectivum, quem septimum casum non iniuria cum Diomede & Nebrissensi appellare poterimus. Quamquam non me latet, quam vehementer pugnat Priscianus, quo casus septimus ab arte pellatur. inquit enim: *Omnes artium scriptores sex esse casus confitentur, & non septem: uno enim, non duobus casibus Latini superant Graecos. Septimum igitur qui addunt, supervacuum faciunt, qui nulla differentia vocis, in nullo nomine distat sexto: en ut paucis responderem, quod sentio*: hactenus Priscianus, qui si rem penitius altiusve inspexisset, non ita audacter septimum casum procul ablegaret ab arte. Nam ut illi demus Graecos uno casu superare Latinos, septimum itidem casum nulla differentia vocis a sexto distare, nihil hic habebit, quo nos male urat, quando septimum a sexto non discriminamus voce: non enim vox, sed significatio casus praecipue facit, quod in hoc nomine *nequam* similibusque indeclinabilibus videre est. Vnde si effectivus & ablativus similes sunt voce, dissident significatione; hic enim praepositionem vel expressam vel subintellectam numquam non habet, ille numquam prorsus recipit: hic separationem significat, ille instrumentum. Itaque haec verba quincti ordinis effectivum sive septimum casum, quem pro ablativo sine praepositione capio, peculiariter sibi vindicant, ut naturam suam perficiant. Nam si tantum dixeris *adficio te*, non

ab-

absolves naturam verbi, nec auditoris animus hic quiescet, ni e vestigio subiungas septimum casum, *gaudio* vel *molestia*.

SCHOLIA

In sextam verborum Activorum speciem.

VErba *sextae classis* praeter accusativum regunt ablativum cum praepositione *a* vel *ab*: & vocantur *separativa*, quia separationem quamdam significant. Casus vero ablativi separativus est: hinc ablativum cum praepositione haec verba peculiariter sibi vindicarunt. Sed ne me abs re facturum arbitror, si hoc loco, quot modis construatur ablativus, dixero. Ablativus construitur ratione exprimendae originis: ut, *virgo nobili familia*.

Ratione caussae materialis: ut, *annulus hic ex auro est*.

Ratione laudis vel vituperii: ut, *vir ingenuis moribus*: *vir malis moribus*.

Ratione temporis intra quod: ut, *uno anno Valentiam veni*.

Ratione excessus: ut, *tribus digitis sum maior te*.

Ratione distantiae: ut, *Saetabis distat a Valentia itinere unius diei*. Quamquam elegantius oratio fiet per accusativum: *Saetabis distat a Valentia iter unius diei*.

Ratione comparativi: ut, *sum doctior te*.

Ratione nominis adiectivi: ut, *dignus honore*.

Ratione loci a quo: ut, *venio Valentia*.

Ra-

Ratione loci per quem: ut, *Romam itur Valentia.*

Ratione nominis *opus*: ut, *opus est nunc tua expromta memoria.*

Ratione praepositionis deservientis ablativo.

Forma, *modus*, *vox* ablativum exigit: ut, *mulier forma egregia: canto alta voce.* Ponitur ablativus pro genitivo, ut res significantius exprimatur: ut, *ab Andria est ancilla haec*, id est, *Andriae.* quod frequenter a Terentio fit. (* Haec partim ex Despauterio, partim a Pellissone decerpsimus. nolo quemquam sua quantulacumque gloria defraudare. Quamquam, ut verum fatear, non video quod hic magnopere debeam invidere Despauterio. *)

SCHOLIA
In verba Passiva.

IAM res ipsa nos monet, ut de verbis *passivis*, quae proximum locum tenent, aliquid tractemus. Nec aliunde commodius auspicabimur, quam ab eius diffinitione. Igitur *passivum* verbum est illud, quod finitur in *or*, & habet activum in *o*, & exigit ante se nominativum pro persona patienti, & ablativum cum praepositione *a* vel *ab*, vel dativum pro persona agenti vel facienti: ut, *Deus amatur a me* vel *mihi*. Tria ego invenio in hac verbi passivi finitione, digna quae a Grammaticae studiosis animadvertantur. Primum quidem verbi terminatio in *or*, qua & ab activo & neutro seiungi-

gitur: & activi vox, quam habet in *o*, qua a deponentibus & communibus longo intervallo distat. Alterum vero, quod pro constructione anteriori in persona patienti nominativo gaudet, in quem accusativus verbi activi mutatur. at non omnis, sed is, qui principalis est, hoc est, qui rem animatam significat. Nam accusativus minus principalis non mutatur, sed eodem modo manet: quemadmodum & ceteri casus speciei: ut, *doceris a me Grammaticam*; ubi accusativus ille *Grammaticam* non mutatur; quippe qui est casus speciei, id est, minus principalis. Eodem modo dicimus: *apotheca impletur a me vini* vel *vino*; ubi casus minus principalis, qui est *vini* vel *vino* non mutatur. idem de reliquis casibus, quibuscum verbum construitur, post accusativum principalem dictum volo. Quamquam aliquando fiat, ut apud classicos accusativus minus principalis mutetur: ut Cicero: *Iam hoc a principio persuasum civibus est*: pro quo grammatici dicerent, *cives hoc persuasi sunt*. Rursum mutabitur casus aliquando minus principalis, vel tum maxime quum principalis supprimitur, veluti si dixeris: *Grammatica docetur a praeceptore*: *venia rogatur a discipulo*. Tertium autem, quod pro constructione posteriori in persona agenti vel facienti ablativum cum praepositione *a* vel *ab*, vel dativum exigunt, idque fere indifferenter, praeterquam verba *acquisitiva* & *separativa*, quae non sine discrimine hos casus recipiunt. Nam in verbis acqui-

quisitivis ablativus erit persona agens, non dativus, evitandae amphibologiae caussa: ut, *pecuniae dantur tibi a me*, non dices *mihi*, si vis amphibologiam fugere, quam tamquam Scyllam & Carybdim, vel teste Tullio, evitare debemus. In verbis separativis dativus sit persona agens, non ablativus, ut: *liber aufertur tibi a me*, non dices *aufertur a me a te*, ne auditorem velut in salebra haerere facias. Itaque & iudicium & discrimen adhibendum est in reddendis his casibus verbis passivis. Fallit autem hoc documentum de vertendis orationibus ex activa in passivam in nonnullis. Primum, quum reciprocum primitivum accusativi locum in oratione obtinuerit, in nominativum per passivam mutari nequit: ut, *Narcissus diligit se*: ille accusativus *se* non habet nominativum, in quem verti possit: cogimur itaque contra communem verbi passivi rationem sic vertere: *Narcissus diligitur a se*. Fallit deinde in his quatuor orationibus: *multi milites desiderati sunt in bello*: *consternor animo*: *linquor animo*: *aqua & igni interdicitur tibi a me*: non quod constructionem passivam non habeant, sed quia per activam fieri nequeant: non enim dicimus in eadem significatione: *desidero milites in bello*, nec Latinis auribus saepe auditum est, *animus linquit me*, *animus consternit me*. *Interdico tibi aquam & ignem*, auctore Valla, non dicitur. Inventum est verbum passivum, non tam quidem necessitatis, quam ornatus & elegantiae caussa, quum omnes fere oratio-

nes verbi passivi per activum fieri possint: gaudet enim sermo Latinus varietate & copia: unde passivum verbum natum est.

De verbis *vocativis* accipe nunc pauca: nam ad hunc locum videntur spectare. Verba *vocativa*, qualia sunt, *vocor*, *appellor*, *nominor*, *dicor*, *nuncupor*, & alia huiusmodi, reciprocam volunt habere constructionem, hoc est, similes casus & a fronte & a tergo: ut, *vocor Antonius*. Sed heus tu puer literarum candidate, accipe aliud de verbis vocativis multo quidem pulchrius, quod a Iacobo Spirensi mutuatus sum: nimirum, quod verba vocativa Latine & eleganter construi possunt inter nominativos diversi numeri: & tunc fere cum praecedente conveniunt in numero & in persona: quod si uterque praecedat nominativus, similiter cum viciniore concordant: ut, *urbs studiorum mater vocatur Athenae*. Divus Hieronym. (* in Ezech. 62. c. 40. *) *Gaza lingua Persarum divitiae nuncupantur*. Lactantius lib. 4. cap. 10. *Ea vero quae post resurrectionem scripta sunt, Novum Testamentum nominatur*. Plin. lib. 3. c. 20. *In ea portus qui vocatur castra Hannibalis*. Gellius lib. 12. c. 20. *Praeda dicitur corpora ipsarum rerum, quae capta sunt*. Hieron. (* in Michaeam lib. 1. c. 1. *) *Impietas Iacob conciliabula haereticorum sunt, quae vocantur Samaria*. Idem (* in Isaiam lib. 1. c. 15. *) *Populus appellatur reliquiae ex Israel credentium*.

SCHO-

In verbum Neutrum.

VErbum *neutrum* est illud, quod desinit in *o*,& non habet passivum in *or*. unde a reliquis verborum generibus seiungitur: terminatione in *o* a passivis, deponentibus & communibus: defectu vocis in *or* a verbo activo. Habet nominativum a parte anteriori pro persona agenti vel facienti: a parte vero posteriori omnem fere obliquum praeter accusativum. Dicitur autem verbum neutrum, non quod nec activum nec passivum sit: nam hoc de nomine, & deponens esset verbum neutrum, quippe quod nec activum, nec passivum sit: sed ea (ni fallor) de re, quod nec plane activam, nec passivam significationem habeat; germanam ac genuinam intelligo, quae virtute propria accusativum sustinet. Postremo verbum neutrum in classes quinque diducitur, de quibus sigillatim (* sed veluti regis candidatus, quod aiunt, in praesentia *) tractabo.

SCHOLIA

In primam & secundam verborum neutrorum classes.

VErba *neutra primae classis* postulant a tergo genitivum vel ablativum: ut, *careo pecuniarum* vel *pecuniis*: sed ornatius ablativo iunguntur. Quae vero *secundam* neutrorum *classem* constituunt, dativo velut in sinu gaudent: ut, *cede maiori*. De elegantia huius verbi multa, ut solet omnia bene, Budaeus in Pandectis:

ctis : quorum aliquid , ceu emblemmata quaedam, hic inseram. Dicitur, adnotatore Budaeo, *cedere foro*, *cedere annis* , *cedere fortunae* , *cedere oneri*, *cedere intercessioni* , *cedere patria* vel *urbe* ; *cedere legibus* , *cedere arena* : sed non sine quadam venustate & linguae Latinae sacramento. Nam *cedere foro* duo significat: alterum quidem , alio habitatum migrare , qui in foro Romano erant : alterum vero , negotiationem mensariam abrumpere: *cedere fortunae*, id est quod, succumbere; *cedere patria*, id est, migrare: *cedere vita*, id est, mori : *cedere legibus* , id est, non violare leges : *cedere annis* , id est , non posse ferre aut sustinere annos, aut diu durare : *cedere arena* , idem est quod , *manus dare & hastam abiicere* : *cedere intercessioni* aut *provocationi* , haud aliud est , quam non procedere ultra & admittere oppositionem.

SCHOLIA
In tertiam verborum Neutrorum speciem.

VErba neutra *tertiae classis* significant passionem innatam , hoc est , intus natam : nam *caleo*, *ardeo* , & cetera huiusce naturae verba internam animi passionem , nec aliunde illatam prae se ferunt. Quo fit , ut thesis Hispana aut sermo vernaculus verti debeat more verborum passivorum. nam quis umquam dixit, *ignis calet me*, qui protinus poenas vel ingentes non daret praeceptori ? vertenda igitur est ad hunc modum

ora-

oratio : *caleo igni* : *ardeo amore*, quibus pro constructione posteriori datur ablativus absque praepositione. Horum derivativa in *sco*, inchoativa falso vulgo appellata, eamdem paene significationem cum primitivis habent: significant enim, non, ut Prisciano placuit, inchoationem, sed passionem intrinsecus advenientem, cum incremento tamen & accessione passionis: unde verba *augmentativa* non immerito appellari possunt. Quodnam vero fuerit caput huius erroris, & ex quo imperitiae fonte promanarit, ut verba in *sco* appellarentur *inchoativa*, Servius ipse *arte secunda*, cap. 6. declarat. ,, Formae, *inquit*, sunt quatuor, per quas non ,, declinatio, sed significatio verborum explicatur. ,, quae ideo quatuor sunt, quoniam omne quod agi- ,, mus, quatuor temporum officio continetur. Nam ,, aut cogitamus, utrum agendum sit; aut quod pla- ,, cuit, inchoamus: aut inchoata complemus; aut com- ,, pleta iteramus. Idcirco ipsae formae haec nomina ,, acceperunt. Vna enim *meditativa*, quae non agere ,, nos aliquid, sed adhuc velle agere ostendit: ut est, ,, *lecturio*: significat enim non lego, sed legere volo. ,, Secunda est *inchoativa*, quae aliquid nos nuntiare ,, ostendit: ut est, *calesco*, quod significat calere inci- ,, pio. Tertia est *perfecta*, ut est, *lego*, quae plenum ,, ostendit actum. Quarta est *frequentativa*, quae nos ,, saepe agere aliquid, ostendit, ut *lectito*: significat ,, enim saepe lego: quas formas, *inquit*, plerique vel-

uti

,, uti inutiles refutare volunt, sed convincuntur secun-
,, dum rationem naturalem. *Inchoativa* autem verba
,, quinque regulis continentur, quarum si una defue-
,, rit, *inchoativa* non erunt: debent enim in *sco* sylla-
,, ba exire, & originem ducere a naturali verbo, &
,, tertiae esse coniugationis correptae, & carere prae-
,, terito perfecto & plusquam perfecto: carere etiam
,, principio futuri temporis. Ideo autem *inchoativa* ca-
,, rent tempore perfecto; quia omnia, quae inchoan-
,, tur, nihil perfectum habere debent. " hactenus Servius. Sed quam longe aberraverit Servius a vera ac germana significatione horum verborum exeuntium in *sco*, noverit profecto, qui caput illud vicesimum quartum primi libri *Elegantiarum* Vallae legerit: ubi non inchoationem, sed augmentum potius significare verba in *sco*, contra Priscianum atque adeo omnes fere grammaticos, multis cum rationibus, tum auctoritatibus ostendit. Quid quod non carere etiam praeteritis aperte probavit propter diversam significationem primitivi & derivativi. *Nam aliud*, inquit, *est* calui *a* calesco, *quam a* caleo. *nam* calui *a* calesco *significat calidus factus sum*: calui *vero a* caleo, *significat calidus sum*. Atque, ut omittam quod 1. lib. *Elegantiarum* cap. 24. egregie dicit; ad illud quod in Bartholomaeum Faccium insigniter adducit, lubens deveniam.
,, *Horrui*, inquit, si ab *horreo* veniret, significaret idem
,, quod horridus fui: quod falsum est, quum signifi-

,, cet,

„ cet, quod horridus factus sum, talisque aliquamdiu „ permaneo: ergo ab *horresco* descendit, quod significat horridus fio, ut *acesco*, acidus fio, cuius praeteritum est *acui*, id est, acidus factus sum, non autem „ incepi talis esse, quod significationem inchoativi, „ aut acidus fui, quo ad primitivi confutandam attinet, cuius ipsum primitivum *aceo* me legisse non „ memini: Sicut nec *sanio*, cuius derivativum *sanesco* „ posuit Cornelius Celsus: ut, *arteria incisa nec coit* „ *nec sanescit*, id est, sana fit vel sanatur, non autem „ incipit esse sana: & apud Columellam & Plinium „ *herbescit*, *arborescit*, *grandescit*, & alia complura, „ quorum nec primitiva usquam leguntur, nec significatio est inchoativa. " Vnde manifestum est, alia esse praeterita derivativorum atque primitivorum, tum propter diversam significationem inter derivativa & primitiva, tum vero quia sunt multa verba in *sco*, quorum primitiva nusquam reperiantur: quae quum non sint, qui, obsecro, poteris praeterita ex illis mutuari?

SCHOLIA

In quartam & quinctam verborum Neutrorum species.

VErba *neutra quartae classis*, neutropassiva vulgo appellari solent, quod passionem illatam significent, construanturque more verborum passivorum cum nominativo ratione personae patientis, cum ablativo media praepositione *a* vel *ab* ratione personae agentis

vel

vel facientis : *vapulo a praeceptore* : *fio a te*: *veneo a te*. Non veretur Priscianus ad hanc formam reducere verbum *nubo*, *is*. quod quidem potius cum verbis neutris secundae classis connumerandum est:ut,*nubo tibi*. Verba autem quinctae classis *absoluta* appellantur a nostro Nebrissensi , ut quae cum nullo casu construi velint : quod Priscianus insigniter , me hercle, ad hunc modum declarat: ,, Quaedam neutra sunt , quae nec ,, nos in alium extrinsecus , nec alium in nos aliquid ,, agere significant: ut, *spiro*, *vivo*,*ambulo*, *pergo*: quae ,, nec egent aliqua coniunctione casus , quum absolutam & plenam per se prolatam sententiam monstrent , quae & proprie neutra vocantur. "

SCHOLIA

In verbum Substantivum.

(* TRactaturus de verbo *esse* existimaverim sane me operae pretium facturum,si Zeuxidem illum imitarer, qui Helenam picturus,virgines aliquot eximiae formae poposcit , ut ex singulis quod esset optimum eligens, absolutum formae simulacrum ederet; eoque magis id conabar , quod viderem equidem monstrum hoc ceu alterum chamaeleontem colorem subinde mutans.nam nunc nominativum poscit, nunc genitivum postulat, nunc dativum exigit , nunc ablativum eflagitat , nunc cum verbo infinitivo construi vult, nunc praepositionem & adverbiorum consortium amat : nec id uno

co-

eodemque modo, sed versicoloribus maculis in pantherae aut pardi modum variegatur: proinde Proteum hunc omnia vertentem se se in miracula rerum, eisdem depingam coloribus, quibus a Bartholomaeo Riccio in *Apparatu Latinae loquutionis* & Iacobo Spirensi in suis *Collectaneis* mirifice delineatum inveni. Sed iam ad rem. *)

Verbum *substantivum* construitur reciproce, hoc est, cum nominativo a fronte & a tergo: ut, *Rex erat Aeneas*. Cum genitivo possessive: ut, *virtus est hominis*. Cum dativo acquisitive: ut, *tu es mihi praeceptor*. Cum duobus etiam construitur dativis non sine gratia & venustate linguae Latinae: in qua quidem dicendi formula, auctore Riccio, illud est observandum maxime, hoc tantum scilicet in nominibus substantivis admitti, neque adiectivum recipi umquam, nisi tertio quodam in loco substantivo suo pro epitheto adhaerens hoc modo: *quod mihi argumento fuit*: *quod mihi magno argumento fuit*. Nam quum substantivum fit per genus tertium, iam adiectivum esse desiit: sed nec hoc in omnibus substantivis fit: nam *mihi memoriae fuit*, *nobis omnibus menti est*, nisi plane barbarus dicet. Cum ablativo per excellentiam quamdam: ut, *est vir singulari ingenio*. (* sed nunc vide quam varios vultus verbum *est* sibi vindicat, quia *) cum duobus iungitur dativis ex substantivis etiam utrumque sibi petit: cum vero duplici ablativo adhaeret, alterum sub-

stantivum exigit, alterum adiectivum amat: ut, *puer est bonis moribus*. Animadvertendum est, aliud multo esse, *magni animi est*, quam *magno animo est*. nam esse magni animi, pertinere, interesse, convenire significat: animo vero magno esse, est habere magnum animum. Proinde absit ut dicas *magno animo est facere*, scilicet *aliquid*: sed *magno animo Caesar semper fuit*, & *magni animi est facere*, scilicet *aliquid*. Sed rursum (* ostendamus quomodo tamquam empusa alia se se nobis specie offerat. quod quisnam melius quam Iacobus Spirensis nobis velut digito indicare poterit, qui in suis *Collectaneis* sic habet: *) Verbum substantivum nunc cum genitivo & infinitivo iungitur. Quinctilianus lib. I. *Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit*. Nunc cum dativo & infinitivo. Cicero: *Quibus occidi patrem Sexti Roscii bono fuit*. Nunc cum ablativo & infinitivo. Quinctilianus: *Nec tamen in animo est omnia, quae pro his aut dici, aut contradici solent complecti*. Dicimus praeterea *ab re est* cum infinitivo: cuius significatio est, praeter rem & quasi indecens esse: non autem temere esse, ut Bartholomaeus Faccius temere & voluit & dixit. Quid quod verbum *Sum* tertiis personis singularibus sine ullo supposito casuali locatum, cum infinitivo etiam construitur: atque pro *contingit* sive *datur* accipitur, idque fere per negationem apud scriptores non poetas, licet contra sentiat Laurentius Valla in Raudensem scribens; ne-

que

que id quidem sine calumniae vitio: inquit enim, id esse figurae Graecae, magis quam Latinae: unde fit, ut multa huiusmodi non politi interpretes effundant. Sed usus est in contrarium doctissimorum virorum, quos ipse se se habituros pro lege passim depraedicat. Plin.lib.8. cap.23. *Non est fateri rerum natura largius mala, an remedia genuerit.* Idem in eodem lib. cap.37. *Aliter non est occidere, & errori parcere.* Idem lib.17. cap.2. *Vestire teneras in torto stramento in silvestribus non est.* Budaeus lib.4. *de Asse*: *Ex quo coniecturam facere est.* (*ecce ut iam velut Vertumnus vertat fortunam.*) Iungitur praeterea his praepositionibus *a*, *ab*, *ad*, *apud*, *cum*, *de*, *e*, *ex*, *extra*, *in*, *infra*, *inter*, *penes*, *per*, *post*, *pro*, *sub*. (* sub quibus omnibus vel sexcentas exemplorum chiliades adfert Bartholom. Riccius.*) De *A* Cicero: *sumus enim flagitiose imparati cum a militibus, tum a pecunia.* De *Ab* Terentius: *Chreme, tantumne est ab re tua otii.* De *Ad* Cicero: *nihil ad rem est.* De *Apud* Terent. *proin tu fac apud te sis.* De *Cum* Terent. *ut cum matre una plus esset.* De *De* Terent. *de grege illo est.* De *E* Cic. *Ea si dicam non esse e republica.* De *Ex* Terent. *Ex Aethiopia est usque haec.* De *Extra* Terent. *Extra noxam sum.* De *In*: *quantum in me erit.* De *Infra* Terentius: *Tace tu, quem ego infra omnes infimos homines esse puto.* De *Inter* Terentius: *Irae sunt inter Glycerium & gnatum.* De *Penes* Terent. *Quid isthaec iam penes vos psaltria est.* De *Per* Sallustius: *aes alienum per*

omnes terras ingens erat. De *Post* Sallustius: *Invidia & superbia post fuere.* De *Pro* Cicero: *Quid Cato ille noster, qui unus est pro centum millibus?* De *Sub* Terentius *sub cuius imperio est.* Nec praepositionibus solum, sed cum adverbiis etiam iungitur. (* haud dissimile speculo, quod in foro frequentissimo suspensum, huc & illuc discursante turba, figuris innumeris varietur. *) *Fortasse*; Terentius: *Est fortasse quod minitare. Frustra*; Plinius: *Frustra est homo. Obviam*; Plin. *Cras, quaeso, in convivio stote obviam. Satis*; Plinius: *Sed satis verborum est: cura quae iussi, atque abi. Praesto* aliquando pro *favere*; Cicero: *Ius civile dixit, multum laboravit, multum vigilavit, praesto multis fuit*, id est, multorum caussas defendit. *Eo loci*; ut: *Eo loci erat res. Quum*; ut: *Sic est, ut velit reducere uxorem.* Cum caussativa *esse quod*; Terentius: *Nam est quod me transire forum iam oportet.* Cum adverbiis rursum & infinito construitur; ut Plinius: *Audire eos tamen palam est.* Nec non cum gerundio nominativi: ut, *Moriendum est.* Et gerundio dativi *solvendo*: ut, *non sum solvendo.* Restat nunc, ut paucis dicamus, quonam pacto cum hoc nomine *opus* omnibus fere casibus iungi possit, quod ut luculentius fiat, illud in primis considerandum est, nomen scilicet *opus* & adiective & substantive a grammaticis capi. Quum substantivum est, per tertias dumtaxat inflectitur personas: ut, *opus est*, *opus erat*, *opus fuit*: nec alios praeter dativum & ablativum recipit.

Non

Nonnumquam vero accusativum, media praepositione *ad*, in suum consortium admittit, ita ut dativus casus rem indigentem significet: ablativus vero rem, cuius patimur indigentiam: accusativus autem usum aut finem propter quem res expetitur: ut Terentius: *Nunc opus est mihi ad hanc rem expromta memoria atque astutia.* Idem: *Non opus est isthac arte ad hanc rem, quam paro.* Diomedes autem grammaticus lib. 1. suae *Artis* cap. 2. inquit: *apud veteres hoc dici per omnes casus praeter vocativum: veluti,* Est opus mihi haec res, *&* huius rei, *&* huic rei, *&* hanc rem, *&* hac re. Huc quadrat Badius Ascensius in expositione illius loci Terentiani: *Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum,* habet enim sic: *Dicitur,* haec res est mihi opus, *vel* est mihi opus hanc rem: *item* est mihi huius rei opus; *sed frequentius & magis oratorie dicitur*: est mihi opus hac re. Sed nescio an satis intellexit Badius locum illum Terentianum, ubi nomen *opus* non substantivum (ut ille putavit) sed adiectivum plane est. Significat namque id quod *necessarius, a, um.* Convenit etiam cum substantivo in tribus illis accidentibus, genere videlicet, numero & casu; si non voce, certe significatione. Vnde sic exponendus est mea sententia locus Terentianus: *Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum,* id est, si forte necessarium sit iusiurandum. Item & hic alius: *Revertor, postquam, quae opus fuere ad nuptias gnatae, paravi,* id est, postquam, quae necessaria fue-

fuerunt. Rursum & hic alius: *At tu hercle haud quidquam mihi, nisi ea quae nihil opus sunt scire*, id est ea, quae non sunt necessaria sciri. Quo fit, ut quum *opus* fuerit nomen adiectivum, omnibus casibus praeter vocativum iungatur, quum vero substantivum, dativo & ablativo tantum, sed eo modo quo paullo superius declaravi. Nascuntur praeterea ex hoc verbo *esse* undecim verba; ea enim sunt, *adsum*, *absum*, *insum*, *intersum*, *obsum*, *desum*, *prosum*, *praesum*, *possum*, *subsum*, *supersum*: omnia construuntur cum dativo praeter *possum*, quod regit accusativum: ut Virgilius: *Non omnia possumus omnes.*

(* Habes, studiose adolescens, monstrum hoc utcumque a me depictum, quod ita per se linguam Latinam exornat & amplificat, ut nullus paene sensus sit, qui vel proprie per hoc proferri, vel extrinsecus aliquando ad hoc ipsum admitti non possit. Sed heus tu, iam scio quid subrides, quid rogabis? me videlicet non Zeuxidem, sed Timanthem potius imitatum fuisse, qui quod penicillo exprimere non potui, velo contexerim. *)

CATHOLICA VERBORVM.

OMnia verba, quae dicuntur *substantiva*, qualia sunt *exsisto*, *exsto*, *maneo*, *vivo*, reciprocantur, id est, desiderant post se similem casum praecedenti: ut, *exsistit inutilis*; *exstat incorruptus*; *manet immortalis*; *vivit felix*

&

& similia. Omnia item verba *neutra* motum prae se ferentia reciprocantur, hoc est, similes & a fronte & a tergo casus desiderant: ut, *incedo tristis*: *ambulo laetus*: *evado doctus* : *pergo tristis*. Quamquam multa etiam quietem importantia reciprocari velint : ut, *sto rectus*: *dormio supinus* : *iaceo ebrius*.

Praeterea verba illa, quae dicuntur a Prisciano *neutra transitiva*, mera activa sunt, auctore Nebrissensi. Vnde ne posthac metue ad hunc modum loqui: *ego aror*: *ego manducor* : *ego bibor*. Ceterum ne me interim pigebit hic velut obiter exarare verba ipsa Prisciani , ut, quid hic auctor sibi voluerit, rectius intelligas. ,, Inveniun-
,, tur tamen etiam, *inquit Priscianus*, quaedam verba,
,, quae quamvis activam habent significationem, passi-
,, vam tamen non habent: quia nec in homines eorum
,, actus transit , nec semper egent supradictis casibus
,, necessario, quod proprie est activorum: ut, *prandeo*,
,, *coeno*, *curro*, *ambulo* : eorum enim prolatione trans-
,, gressionem fieri non est necesse ad aliquid rationa-
,, bile animal , quae est sola caussa, ob quam nascun-
,, tur verba passiva in prima & secunda persona. hae
,, enim de se vel ad se loquuntur, quod suum est ani-
,, mantium , quibus natura sermonem dedit. In tertia
,, vero persona saepe passivum solet inveniri , etiam
,, ex huiuscemodi verbis, sed ad muta & carentia ani-
,, ma pertinens : dicimus enim *conditur olus* , *aratur*
,, *terra*, *inseritur arbor*, *curritur spatium*. " Hactenus
Pris-

Priscianus, cui ego non adsentior, (* adolescens Palladis alumne, *) tum ne sermo Latinus sit inops, mutilus & mancus, tum quia meum non est discutere, sintne axiomata vera, an non; pugnantiane rursum pronuntiata, nec ne; hoc enim ad dialecticos spectat. Proin si sermo tuus repugnaverit naturae, susque deque feras, modo omnes grammaticas praeceptiones serves.

Praeterea verba illa, quae dicuntur ad solam naturam pertinere, omnes numeros & personas recipiunt; aut negative in hunc modum: *ego non sereno*: *ego non grandino*; aut poetica conformatione, id est, per *prosopopoeiam*: ut, *ego pluo*: *ego sereno*: *ego grandino* in persona Iovis.

Praeterea omne verbum activum fit absolutum & ex consequenti neutrum, si post se cum nullo casu construatur: ut si dixeris, *ego amo*.

Praeterea verba neutra possunt regere accusativum ex seipsis prognatum, & in activa hoc ipso de nomine abire: ut, *vivo vitam*: *eo iter*: *ambulo viam*; quae per passivam non inepte sic vertes: *vita vivitur a me*: *iter itur a me*.

Praeterea nullum esse verbum, quod non accusativo vel ablativo significante tempus indifferenter construi possit: quod de tempore continuato & interrupto velim intelligas. Nam Laurentius Valla vehementer invehitur in eos, qui volunt per accusativum signifi-

ca-

cari tempus continuatum; per ablativum vero tempus interruptum. Quod quam abhorreat a linguae Latinae candore, vel duabus ex multis auctoritatibus, altera Ciceronis, altera Virgilii colligere possumus. Cicero pro lege Manilia: ,, At hercule aliquot annos ,, continuos ante legem Gabiniam ille populus Ro- ,, manus, cuius usque ad meam memoriam nomen in- ,, victum in navalibus pugnis permanserat, magna ,, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed di- ,, gnitatis imperio caruit." Quod si tempus continuatum per accusativum significatur, quid attinebat addere *continuos*, si citra hoc adiectivum significabatur continuum tempus: quale est apud Virgilium: *Hic iam tercentum totos regnabitur annos*. Ergo utebantur illi, immo & ipsi utimur, indifferenter ablativo quidem tamquam Latino more, accusativo autem tamquam Graeco, unde ex maxima parte lingua nostra fluxit: nam Graeca ablativo caret. Dicimus tamen commodius, quum de parte & non de toto tempore loquimur, per ablativum, quale est, *ego hoc anno veniam ad te*, id est, aliquo tempore istius anni, pro quo non recte dicas, hunc annum ad te veniam. haec Laurentius.

Praeterea sunt complura verba neutra absoluta, quae virtute transsumtae significationis accusativo iunguntur: ut, *stillo* pro guttatim mittere: quum proprie sit, instar stillae decidere defluereque. Plin. lib. 12. cap. 23. *Africa Ammoniaci lacrimarum stillat in arenis suis*:

Emano pro fundendo emittere: quum proprie sit fluere: Plin. lib. 37. c. 13. *in attritu sudorem purpureum emanat. Frago* pro rei alicuius odorem spargere: quum proprie sit odoriferum esse. Solinus: *idem si aquae mixtus conteratur, fragat vinum. Sudo* pro humoris aliquid eiactare: quum proprie sit sudore madescere. Solinus: *ut iam nobis latissimi colles sudent balsama. Sitio* pro avide & ardenter expetere: quum proprie sit sitim concipere. Lactantius lib. 2. cap. 23. *Pateant modo aures, & pectus sapientiam sitiat. Olere* pro repraesentare vel odorem de se iacere: quum sit proprie bonum & malum odorem habere. Quinctilianus lib. 8. *Quare si fieri potest, & verba omnia & vox huius alumnum verbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata.* Plinius lib. 35. *dum fumat, odorem malum is olet. Inundo* pro abluere: itemque pro late, omnique ex parte operire atque complere: quum proprie sit excrescere & extra alveum versari. Q. Curtius lib. 8. *iamque aestus totos circa flumen campos inundaverat.* Idem lib. 4. *multitudo inundaverat campos.* Plinius senior: *agros & sata omnia inundavit.* Haec cum accusativo figuratim construi Nebrissensis adfirmat: quod aliud nihil mea sententia est, quam virtute transsumtae significationis accusativum regere: ut Virgilius: *Corydon ardebat Alexim*, id est, vehementer amabat: ad quem modum non verebor & illa reducere, quae ex idiomate sermonis Latini cum accusativo construi idem contendit Nebris-

brissensis: *hoc latet me*: *hoc praeterit me*: *hoc fallit me*: *hoc fugit me*: *nescio quis me manet exitus*, & similia, quae virtute novae significationis, quam usurpant, accusativum regunt.

Praeterea verba illa, quae ad sensum exteriorem, vel ad actum animae interiorem pertinent, accusativo iungi possunt: ut, *olet unguentum*: *sapit piscem*: *lingua mea exsultat iustitiam tuam*. Omnia etiam verba neutra posse iungi dativo, *damni* aut *commodi* gratia, quis dubitat? ut Virgilius: *Cui pendere sua patereris in arbore poma*. Omnia verba personalia cuiuscumque generis sint, quae *spatii*, *distantiae* vel cuiusvis *motus localis* significativa sunt, Latine possunt & eleganter adiungi accusativo spatium mensuramve significanti; perquam raro ablativo, quod & ipsum fieri comperitur utrobique sine praepositione: ut, *domus mea mille passus distat ab oppido*. Q. Curtius lib. 5. *aedificata non sunt, sed fere spatium unius iugeris distant*.

SCHOLIA
In verbum Deponens.

DEponens verbum est illud, quod desinit in *or*, & non habet activum in *o*, & tantum retinet activi significationem: ut, *gratulor*, *opinor*. „ Deponentia autem „ (finitore Diomede) sunt, quae in *r* litteram desi- „ nunt, ut passiva, sed, ea demta, Latina non sunt. unde „ per *antiphrasim* aut ex contrario sic appellantur, quia

,, verbum *r* littera finitum deponere eam non potest,
,, ut: *loquor*, *nascor*, *sequor*. Non enim dicimus: *lo quo*,
,, *nasco*, *sequo*: & quum sit passiva species, activam
,, non habet: itaque nec passiva sunt, quia activa non
,, reddunt: nec communia esse possunt, quia commu-
,, nia sub uno genere declinationis utramque conti-
,, nent significationem. Placuit itaque aliis ea depo-
,, nentia dici, quod, una significatione deposita, a com-
,, muni separatur, vel quia deponit ambiguitatem ser-
,, monis." Ceterum multa adhuc sunt apud perfectos illos auctores, quae in participiis praeteritis plerumque passive ponuntur, quorum vel pauca de multis collegit Hadrianus Cardinalis: ut palam sit, nullam aliam esse Grammaticam, quam modum loquendi, quem aut observare & imitari necesse sit eum, qui Latinus dici cupit, aut si id neglexerit, in sua barbarie contabescere. Cicero Attico: *sed ea omnia mihi sunt patienda*: Idem: *te etiam atque etiam oro, ut me totum tuendum suscipias*. Idem pro M. Coelio: *magnum crimen vel in legatis insidiandis*. Idem pro Cornelio Balbo: *huius virtus praesens experta*. Ibidem: *illud conceptum atque meditatum est in Antonium*: *de laude silebo*, *quae gratissima memoria omnium civium inclusa*, *nondum auctoritate publica testificata est*. Idem *de Senectute*: *Agro bene culto nihil potest esse uberius*, *specie ornatius*: *ad quem fruendum non modo non tardat*, *verum etiam invitat atque adlectat senectus*. Idem in *Paradoxis*: *An quisquam*

in

in potiundis voluptatibus gloria se & praedicatione effert. Idem in *Familiaribus*: *Etsi egomet, qui te consolari cupio, consolandus ipse sum.* Idem Attico: *& abs te aliquando testificata tua voluntas.* Horatius: *Oblitusque meorum, obliviscendus & illis.*

SCHOLIA

In verbum Commune.

C*Ommune* verbum est illud, quod desinit in *or*, & non habet activum in *o*, & retinet activi & passivi significationem: vt, *amplector, eris.* Idem de his verbis Donatus ait: *Communia sunt, quae* r *littera terminantur: & in duas formas cadunt, patientis & agentis: ut,* scrutor, criminor. *Dicimus enim* scrutor te *&* scrutor a te: criminor te *&* criminor a te. Gellius sic de verbis communibus habet: Vtor *&* vereor *&* hortor *communia verba sunt, ac dici utroqueversum possunt:* vereor te *&* vereor abs te, *id est, tu me vereris*: *utor te & utor abs te, id est, tu me uteris*: horto te, *&* hortor abs te, *id est, tu me hortaris*: consolor te, *&* consolor abs te, *id est, tu me consolaris.* Testor *quoque &* interpretor *significatione reciproca dicuntur. Sunt autem haec omnia ex altera parte inusitata, & an dicta sint in eam quoque partem quaeri solet.*

Solent hic arguтuli nescio quam notam inurere verbis communibus, quamobrem ab arte exacta velint: *amphibologiam* enim parere proclamant si absolute

po-

ponantur. Quibus tu paucis respondeto, adolescens studiose: eos male mereri de lingua Latina, quorum sermo amphibologiam gignit. proinde qui per verba communia loqui volunt, caveant ne non coniungant casus, quibus amphibologia omnis tollatur.

SCHOLIA

In verbum Impersonale vocis activae.

(* Scio plerosque grammaticorum multa de verbis *impersonalibus*, quasi arcana quaedam sapientiae ex altissima mente protulisse. E quorum numero unus idemque primus fuit nostet ille *Scobarius*, cui Hispani omnes, atque adeo universa grammaticorum turba non parum debet. Ceterum quia vel subtilius vel verbosius, quam pro addiscentium captu de his tractavit; non gravabor ego grammaticam hanc structuram compendiosa quadam via exquisitave ratione, velut mathematicis gnomonibus in quadrum redigere; non ut sperem ex auctorum recondita doctrina lac, ut dicitur, gallinaceum haurire: nam non tam insanio, ut quae possim minime norim. sed idcirco id negotii capiam, ut, quae alioqui perdificilia intellectu puerulis viderentur, plana mea industria faciam.

Ac ne forte roges quo me duce, quo lare tuter:
Nullius addictus iurare in verba magistri,
Quo me cumque rapit tempestas deferor hospes.

Quod vel eo, medius fidius, dico, quod videam non

pau-

paucos ludimagistros tamquam pro aris & focis adversus eos pugnantes, qui vel digitum, quod aiunt, latum a Nebrissensi aut Despauterio discedunt, quasi posteriores omnes quarta luna essemus nati, quibus ne quidquam belle dicere facereve liceat: sed abeant isti cum suis superstitiosis praeceptiunculis ad corvos, qui glande barbarica adhuc distenti sunt, ne dicam, ab imis unguibus ad summum verticem totos ex ignorantia concretos. Nam quo non dignus ille erit supplicio, qui ita per omnia Despauterium auctorem, si non malum, certe non emunctum, non politum, non lynceum mordicus teneat, ut prae uno auctore ceteri sibi sordeant, vilescant, tantum non nauseam moveant? Rursus nec omnia tu, mi Baetice, cuias ego sum, putes velut Apollinis oracula ex tripodeve dicta a nostro Nebrissensi. Qui quamvis unus omnium grammaticorum palmam citra controversiam retulerit, primasque in re Grammatica (modo absit iniuria verbo) habuerit; tamen alicubi potuit cum Homero dormitare, ut verum illud tamdem sit: *nihil ab omni parte beatum.* Itaque ut rem iam aggrediamur: *)

Verbum *impersonale* dicitur, quantum ex vi vocabuli adsequi possumus ab *in*, quod est *non*, & *personale*, quasi non personale: non quod omnino personis careat, sed quod in voce, sive activa sive passiva, nullam praeter tertiam personam & eam singularem habeat. Hoc duplex esse testatur Nebrissensis, alterum

qui-

quidem activae vocis, quod est simile tertiis personis verbi activae vocis : ut , *miseret* , *pudet* : alterum vero passivae vocis , quod est simile tertiis personis verbi passivae vocis: ut, *itur*, *curritur*: utrumque actionem significat. Sed impersonale activae vocis in species quinque distrahitur. De quibus disserendum est.

SCHOLIA

In primam verborum Impersonalium speciem.

VErba *impersonalia primae classis* sunt duo, *interest* videlicet & *refert*, quibus verbum *est* solet etiam iungi. Quamquam paullo diversius construatur atque duo illa priora , quae genitivum casum , eumque ratione suppositi , a fronte exigunt. At non omnem genitivum, si eorum naturam penitius contempleris, a parte anteriori recipiunt ; sed possessivum tantum. Triplex siquidem est genitivus, auctore Valla lib. 2. *Elegant.* cap. 1. aut *activus* : ut , *providentia Dei* : *bonitas Dei*: hic enim *Deus* providet & benigne agit : non autem providetur & benigne fit: aut *passivus*: ut, *timor Dei*: *cultus Dei*: hic vero timetur & colitur; non timet, nec colit: aut *possessivus*: ut, *sedes Dei*: *regnum Dei*, cuius intellectus apertus est. Itaque in his orationibus: *praeceptoris interest legere* : *senatoris refert administrare rempub.* genitivi illi *praeceptoris* & *senatoris* possessive capiuntur , quasi vero dicas ; officium praeceptoris est legere lectionem: & senatoris munus administrare rempubli-

blicam. Vbi quis non videt genitivos illos *praeceptoris* & *senatoris* possessive capi? Ceterum quum ventum fuerit ad pronomina possessiva *meus*, *tuus*, *suus*, *noster*, *vester*, quibus additur & *cuias*, iam non genitivum, sed ablativum potius generis feminini, numeri singularis exposcunt: ut, *mea interest amare: tua refert parentibus morem gerere*. & sic de reliquis. Quod vel eo de nomine praesertim fit, ut salebras illas odiosas amphibologiae declinemus, in quas passim prolaberemur, si per genitivos ad hunc modum loqui contenderemus: *mei interest legere: tui refert audire*. Nam qui posset auditor lectorve dignoscere, an genitivus ille esset pronominis primitivi *ego*, an derivativi *meus*, *a*, *um*? Tollenda fuit igitur haec *amphibologia* e sermone Latino, & per ablativos pronominum possessivorum loquendum, quae antiquorum genitivorum *mis*, *tis*, *sis*, actionem, seu potius possessionem significantium, vices nunc gerunt: per ablativum autem loquimur, non per alium casum; quia nullus est genitivo significatione saltim similior, quam ablativus. Cur potius in feminina terminatione, quam in masculina, aliorum esto iudicium: (* ego enim manum non moverim.*) parvi quidem refert, sive enim dixeris suavitatis gratia, ne durum videretur *meo*, *tuo*, *suo*, sive tamquam medio trium generum, sive propter aliam caussam, modo unum quod sentio, palam hic pronuntiem, hos scilicet ablativos *mea*, *tua*, *sua*, *nostra*, *vestra* substantive & non

adiective, ut Sipontinus, quem insequitur Nebrissensis, existimavit, hac (quantum coniectura duco) persuasus ratione, quod illos, de quibus loquor, ablativos cum nomine substantivo *res*, *rei*, in verbis *interest* & *refert*, latenter convenire putaverit: quod quidem fieri nequaquam potest, vel hac una de re, quod pars composita adiectivum recipere nequeat; secus enim liceret sic dicere: *agricola boni*: *lucrifacio plurimi*, quod quam longe abhorreat a germana veraque Grammatica ipse videris. Porro autem ne nimis morosa ac redundans videatur addiscentibus haec mea de impersonalibus tractatio, distribuam quam fieri poterit brevissime, quae de his verbis tractanda restant, idque per regulas aliquot commodius me scripsisse putavi. Proinde haec esto

I. regula: Si cum his ablativis *mea*, *tua*, *sua* venerit nomen substantivum; illud in nominativo collocato cum relativo *quis* vel *qui*: ut, *mea*, *qui sum Antonius*, *interest litteras colere*.

II. regula: Si substantivum nomen simul & adiectivum cum his possessivis intervenerint, in nominativo nihilominus utrumque ponito: ut, *mea*, *qui sum vir fortis*, *refert mortem obire pro patria*.

III. regula: Quoties autem nomen adiectivum solum cum his possessivis coire contigerit, aut illud est universale: quod Despauterius pulchre scilicet, ut omnia solet, adiectivum non plenum solus appellavit:

qua-

qualia sunt *omnis*, *cunctus*, *universus*; & tum in genitivo plurativo licet huiusmodi nomen collocare: ut, *nostra omnium interest litteris operam dare*: aut est numerale, ut *tres* & *tria*: & in genitivo eodem modo ponetur: ut, *vestra duorum* vel *trium refert mitiores Musas colere*: aut denique est aliud quodvis adiectivum, quod vacuum aut non plenum idem auctor vocat, qualia sunt *bonus*, *a*, *um*: *malus*, *a*, *um*; atque tunc non in genitivo plurativo, sed nominativo potius cum *quis* vel *qui* iungetur: ut, *vestra*, *qui boni estis*, *interest* **Deo** *servire*.

IV. regula: Iunguntur his etiam possessivis genitivi illi *unius*, *ipsius*, *solius*: ut, *mea unius refert administrare rempublicam*.

V. regula: Non licet per numerum pluralem sic loqui: *nostra solorum*, vel *ipsorum interest iuri intendere*; sed per adverbia ad hunc modum: *nostra solum*, vel *nostra tantum interest iuri intendere*.

VI. regula: Recipiunt praeterea haec possessiva hos genitivos *magni*, *parvi*, *maximi*, *quanti*, aliosque istius modi: ut, *magni mea refert*.

VII. regula: Nec item a se depellunt haec nomina aut (si mavis) adverbia: *parum*, *aliquid*, *nihil*, & id genus alia: ut, *parum tua refert*.

VIII. regula: Admittunt rursus hi ablativi hoc nomen collectivum *uterque*: & tunc praerogativa quadam nominis abeunt in genitivos simul cum collectivo: ut,

utriusque nostrum interest; non *nostra utriusque.*

IX. regula: Quoties *cuius,a,um*, & *quis* vel *qui* cum verbis *interest* & *refert* venerint; nomen *cuius*, *a*, *um* ab ablativo excidit & in genitivum abit; ut, *quid cuius intersit scio*; non *quid cuia*. Postremo non inepte iunges cum his ablativis genitivos participiorum: ut, *mea clamantis*, *mea legentis interest verba exprimere.*

X. Verbum *est*, quod simile quiddam habere diximus impersonalium naturae, longe diversam habet constructionem atque *interest* & *refert*: vult enim possessiva illa in nominativo,& non in ablativo casu: idque in neutra terminatione poni:ut, *meum est*; non *nostra est*, *tua est*: reliqua vero nomina, sive illa substantiva sint sive adiectiva,in genitivo more *interest* & *refert* collocare exposcit;ut,*sapientis est mutare consilium.*

SCHOLIA

In secundam,tertiam & quartam Impersonalium activae vocis speciem.

VErba *impersonalia secundae classis* pro anteriori constructione dativum postulant,qui suppositi vicem gerit.Nam id ego puto apprime esse notandum in verbis impersonalibus, nulla videlicet impersonalia esse, quae suppositum rectum habeant, ni iam mutes eorum naturam & personalia appelles. Sed hanc quaestiunculam latius fortasse in quincta specie tractabo. Nunc autem hoc unum scito *ellipsim* fieri in horum

ver-

verborum constructione: nam subticetur alius casus, nempe accusativus, qui verbo infinito reddit suppositum. Quam ob rem huiusmodi orationes, quales sunt: *accidit mihi febrire: contigit tibi valere*, ad hunc modum sunt exponendae: accidit mihi me febrire; contingit tibi te valere. Sed iam hic paucis subiungam constructionem & naturam horum verborum *decet*, *iuvat & conducit* pro utile est: quae teste Valla lib. 3. *Elegantiar*. cap. 142. nec personalia sunt plane, nec impersonalia: quia habent numeros: ut, *haec vestes decent nos: illi cibi iuvant te: studia secreta maxime conducunt*. At vero quoties impersonalia volueris appellare, accusativum a parte anteriori, infinitivum autem a posteriori, auctore Nebrissensi, fac reddas: ut, *decet me legere: iuvat me cantare*. *Conducit* ad secundam potius impersonalium speciem pertinet, ut quod dativum velit: ut, *conducit mihi legere*. *Oportet* & *delectat* inter verba impersonalia tertiae classis numerantur, quibus etiam addi solent *attinet*, *pertinet*, *spectat*. Sed ita ut accusativum media praepositione recipiant: ut, *ad me attinet legere*. De verbo *oportet*, si plura desideras, legito Vallam lib. 3. *Elegant*. cap. 150. Atqui novam aliam rationem regendi quorumdam impersonalium operae pretium mehercle est videre: quippe quae monstrosam quamdam naturam circumferre videntur: coalescunt enim ex infinitis verborum impersonalium & verbis personali-

bus;

bus: quasi ex duabus speciebus una resultans natura novam verborum impersonalium formam constituat. *Coepit eum poenitere*: *potest te pigere*: *desinet me taedere* saepius dicimus, inquit Valla, quam *coepit ille poenitere*: *potes pigere*: *desinam taedere*. Quinctilianus in milite Mariano: *Neque si sit cupidissimus vitae, poenitere eum sui facti potest.* Cicero de petendo consulatu: *Si hic civis liber est, cuius auctoritas neminem posset poenitere.*

SCHOLIA

In quinctam verborum Impersonalium speciem.

VErba *impersonalia* quinctae classis ante se construuntur cum accusativo, post se cum genitivo vel infinitivo: ut, *miseret me tui*: *pudet te mei*: *miseret illum sui*: *mei* autem & *tui* & *sui* genitivos hic intelligimus primitivorum, auctore Prisciano. Construuntur rursus cum infinitivo: ut, *poenitet me vivere*. Sunt autem numero quinque, quae quinctam *impersonalium* speciem constituunt: *poenitet*, *piget*, *pudet*, *miseret*, *taedet*, quorum tria dumtaxat auctoritate Diomedis praeterita habent, *piguit*, *puduit*, *poenituit*: alia autem duo in has voces exeunt, *misertum est*, *pertaesum est*. Sed non ab re fuerit hoc loco tractare, sintne ulla verba *impersonalia*, nec ne, quod quam per sacras Musas inane hoc sit ac frivolum non omnino me latet; at mos gerendus est clamosis istis scholasticis, qui huiusmodi naeniis & nugis solent oblectare otium: qui, quando ita volunt,

(* &

(* & quo iure, quave iniuria, nobis reluctantibus, (quorsum obsecro bonas horas horas male collocabimus?) haec extorquent,*) paucis accipiant, animumque simul advertant, me, quantum mens mea potest respicere spatium praeteriti temporis & pueritiae memoriam recordasse ultimam,*) nulla umquam verba *impersonalia* vocis activae reperisse, quae mere impersonalia essent. Huic meae sententiae suffragatur Valla, linguae Latinae vir peritissimus, si quis alius, qui non unam aut alteram auctoritatem, sed multas quidem, easque (* ex perenni illo eloquentiae fonte & totius litteraturae Romanae parente *) Cicerone derivatas in huius rei fidem adducit. Huic Antonius noster Nebrissensis adstipulatur, cuius auctoritatem, praesertim hoc in loco, detrectare mihi religio est. Sed audi iam unam aut alteram auctoritatem ex multis, quas hi summi viri citant. Cicero pro Plancio: *si quid mea minus interest, id te forte magis delectat.* Et pro eodem: *Non summa integritate & elegantia vixistis, hoc maxime interest.* Similium auctoritatum iustam centuriam adferre poteram. Tum auctoritate Terentii propalam fit, verbum *pudet*, quod maxime videtur impersonale, esse plane personale: *non te haec pudent.* Iam si penitius rem introspicias, omnia ad unum personalia diiudicabis, si verbum finitum pro nomine usurpes. quid enim vetat, quominus sic exponas? *accidit mihi febrire*, id est, febricitatio accidit mihi: &

ad

ad hunc modum de reliquis. Quare quum suppositum habeant, nihil mirum videri debet alicui, si personalia vocentur. Sed quia, teste philosopho, loquendum est ut plures, sentiendum vero ut pauci; non auderem ego palam dicere, haec non esse verba impersonalia, (* quemadmodum grammaticus quidam olim audacissime contendit, *) sed aut voces illas *multum*, *parum*, *aliquid* adverbia dicerem potius, vel in huiusmodi orationibus idiomata quaedam sermonis Latini inesse: qualia sunt alia multa, quae grammaticorum legibus non adstringuntur. Vnde si rogaveris, quamobrem cum verbis *interest* & *refert* ponuntur *quid*, *aliquid*, *hoc*; respondebo, non ratione suppositi, sed adverbialiter, aut auctoritate potius excellentissimorum virorum, & ex proprietate quadam & idiomate Romani sermonis. Quod si non adriserit, dic per me ut velis, modo Ciceronis aliorumque illustrium virorum syntaxim & phrasim imiteris.

SCHOLIA

In verbum Impersonale passivae vocis.

DE *impersonalibus* passivae vocis (* multo aliter mihi visus est sensisse Antonius ille Nebrissensis, atque omnes alii cum antiquiores, tum recentiores grammatici: quae una quidem res quantas apud litteratores istos excitarit tragoedias (vix hercle) sine stoma-

cho

cho possem hic ego recensere, & docti homines sine odio & taedio ex me audire: proin nemini insuavium rerum recordatione stomachum movere est animus, quin committamus grammatistas istos & litteratores, qui quum ab imis unguibus ad verticem usque toti sint barbarie concreti, nihil iucundius suaviusve ducunt, quam in sua perpetuo barbarie contabescere, & glande barbarica ad ultimum lucis usque diem victitare: nec ita rursus ex omni parte lynceum circumspectumve existimò fuisse Nebrissensem, ut nefas putem digitum latum ab homine oculatissimo dissentire: etenim *quandoque bonus dormitat Homerus*. Itaque ne longius, quam par est, prooemiari videamur, ubi fortasse quae diximus non admodum necessaria erant, *) quatuor me polliceor ordine tractaturum. Primum, quid significent verba impersonalia passivae vocis: mox unde oriantur: deinde quomodo construantur: postremo ut resolvantur. Iam ut primum absolvamus, praemonemus in primis pueros, fugiant antiquorum praeposteram opinionem, existimantium, & (quod gravius est) praecipientium, impersonalia vocis passivae rem minime generalem significare: hocque errore imbuti, non reformidabant dicere: *curritur a me*: *statur a te*. Atqui melius multo hic noster sensit, qui actionem cum quadam generalitate significare, contra nitentibus barbaris, adseruit. Vnde non ut illi, quorum unus idemque primus fuit Priscianus, dicemus: *curri-*

tur a me : *statur a te* : sed verius: *curritur a nobis*: *statur a vobis*. Nec te moveat, quod legas apud Terentium: *quid agitur*? *statur*, quum verbum ad unum Parmenonem referatur, quia una hirundo non facit ver; nec pulchra dies aestatem. Habes de primo. Accipe nunc de secundo, ut fidem nostram liberemus. Bifariam oriuntur verba *impersonalia*, proprie scilicet & improprie: proprie a verbis neutris absolutis quincti ordinis, ut *curritur*, *statur*, *pugnatur* : improprie a verbis neutris secundae speciei, quae dativum casum regunt in serie orationis : ut *servitur*, *sedetur*. Hic solet a multis quaestio illa agitari, an etiam *impersonalia* vocis passivae ducant originem a verbis activis, quae ne nobis, ut multa solent huiusmodi, & quidem nimis morose, a grammaticis exigatur, & meam ipse appingam sententiam. Quae, ut protinus ad rem conferatur, audacter nobis persuasum habemus: verba impersonalia ab activis trahi posse, ita ut liceat sic loqui, *legitur*, *emitur*, *venditur*. habemus enim auctores classicos, quos piaculum esset detrectare, quibus hanc meam sententiam, ac non meam quidem, sed potius omnium grammaticorum, quotquot (praeter unum Antonium) legi, facile tueri possum. Nam praetereo antiquos grammaticos, qui omnes uno ore impersonalia vocis passivae ab activis progigni fatentur. Ceterum ad recentiores venio, qui hoc ipsum adfirmare non verentur, inter quos est Erasmus. Idem Germanus quidam

dam rei grammaticae peritissimus, (parco eius nomini, ne pias fortasse offendam aures) idemtidem inculcat. Tum quid in hac re senserit Ioannes Ludovicus Vives (* unicum litteratorum ornamentum, & Musarum columen *) argumento nobis erit libellus ille, cui titulum fecit *de bello Turcico*, ubi sic habet: *Quid fit apud superos, Polypragmon?* P. *Estur, potatur, emitur quam fieri potest vilissimo; venditur quam fieri potest carissimo*: ubi quis non videt verba impersonalia *estur, potatur, emitur, venditur* ab activis pari & formari? Iam ex antiquis. Pli. lib.10. cap.70. *Cum plausu congregari feros ad cibum consuetudine, in quibusdam vivariis spectetur*: ubi *spectetur* impersonali ter capitur. Pli.li.17. c. 23. *Ob id protinus a vindemia putari lassas etiamnum fructu edito, improbatur*. Beatissimus etiam Hilarius in Psalm. cap. 2. inquit: *Neque enim ambigitur Prophetam, ea quae impietati huius populi imminerent, scire potuisse*: hic, vel teste Iacobo Spirensi, *ambigitur* impersonale est vocis passivae. Sed quid ego multis moror, quum pleni sint huiusmodi exemplorum libri? Quare non deberet tantopere Antonius Nebrissensis reformidare auctoritatem illam Virgilianam: *totis usque adeo turbatur agris*; quum nec illa una sit, nec sola in lingua Latina. Dicit autem dupliciter ab activis formari impersonalia vocis passivae, aut inserta neutris: ut, *pugnatur*, *amatur*, *itur*, *legitur*: aut quum neutraliter capiuntur: ut, *legitur de*

Grammatica: *disputatur de Dialectica*: quae omnia hic tamdem recidunt, ut fateatur impersonalia passiva posse originem trahere ab activis, non quidem ut activis, sed ut regimine activo, id est, accusativo privavatis. Qua quidem in re mire consentit cum illis, quos dudum nominavi. nam nullus eorum auderet dicere: *Matthaeum legitur*, *Grammaticam auditur*, ni Alexandrum, hominem plane barbarum, aliosque eiusdem farinae auctores imitari vellet. Iam ut, quod attinet ad eorum constructionem, expediam, hoc in primis est animadvertendum, perfectiora tunc esse impersonalia, quum regimine carent. unde raro cum casu aut regimine invenias apud idoneos probatosque auctores: ut, *certatur cominus armis*: *Itur in antiquam silvam*; non quod habere non possent (* ut quod lippis & tonsoribus notum est ipse nesciam *) sed quod multo perfectiora mihi videntur absolute prolata. At vero, si casum lubet dare, nullum praeter ablativum, atque eum in plurali, recipiunt: ut, *reclamatur ab omnibus*. Nam quod Priscianus dicit, quod haec verba iunguntur more passivorum ablativo vel dativo: ut, *curritur a me* vel *mihi*, vel doctissimorum calculis fidem non habet. Adde quod iunguntur aliquando ablativo singulari, sed nominis collectivi: ut, *curritur ab utroque*: *certatur a populo*. Quin & dativo plurativo: sed ea quae *transfigurantur*, id est, improprie descendunt: ut, *servitur nobis*. Qui quidem casus construun-

struuntur ab eisdem verbis in ratione suppositi. Iunguntur ad haec casibus generalibus, quales sunt casus praepositionum, & effectivus: ut, *Itur in antiquam silvam*: ubi accusativus regitur ex vi praepositionis: *certatur cominus armis*: hic effectivum ex vi instrumenti recipiunt. Praeterea accusativum adverbialiter: ut, *itur Romam*: & quoque ratione temporis: ut, *decem annos a Graecis cum Troianis certatum est*. Transitive autem accusativum regere nequeunt, ut indocti existimaverunt, qui recte dici, *Matthaeum legitur*, consimilesque orationes, contendebant, quibus ineptius aut dici, aut scribi nihil umquam potuit. (* Sed ut ad umbilicos impersonalium iam veniamus, postremum paucis expediam; ne, dum multis immoror, videar cuique tricis & nugis nimium oblectari, quas semper mehercle quoad fieri potuit, declinavi.*) Resolvuntur praeterea verba impersonalia per verbum activum numeri pluralis: ut generalitas illa explicetur: ut, *reclamatur ab omnibus*, hoc est, quod *omnes reclamant*. Quamquam non me latet, quod Priscianus dicit, quod potest scilicet ipsa res intelligi voce passiva: ut, *curritur cursus*: & *bellatur bellum*, quod fortasse non admodum improbarem, ni me Nebrissensis auctoritas invitum cogeret.

SCHOLIA
In verba infinitiva.

(* Adeo per se dubia sunt & imperfecta infinitiva omnia, ut diu a multis vehementer dubitatum sit, an verba haec essent, nec ne; & inter adverbia magis ponenda censuerunt, quod nec numeros, nec personas, nec adfectus animi certos habent: & egent semper aliis verbis, sicut adverbia. Sed quam hic aberraverint ab scopo, res ipsa indicat. propterea nolo, ut est in adagio, lucem adhibere in meridie, & in re clarissima probanda oleum & operam perdere. *)

Infinitivus est verbum, quod & personis & numeris deficit: unde & nomen accipit infinitivi, quod nec personas nec numeros diffinit: & eget uno ex quatuor supradictis modis, ut significet aliquid perfectum: ut, *legere propero*: *legere propera*: *utinam legere properarem*: *quum legere properarem*. *Personale* autem verbum sui cuiusdam est significationis, nec eget alio verbo, quo perfecti quippiam significet, si personis & numeris careat. Est dupplex *infinitivus*, nempe generalis, qui ex verbis adiectivis originem trahit: ut, *amare*, *docere*, *legere*, *audire*; particularis, qui a substantivo dimanat: ut, *esse*. ex his prior accusativum, sive expressum sive subauditum, pro casu anteriori perpetuo vult habere: & pro posteriori casum verbi,

a quo descendit: ut, *me amare Deum bonum est, & carere voluptatibus, & inservire amicis iucundum*: sed danda interim opera est, ut *amphibologiam* modis omnibus vitemus: in quam, ni advertimus, passim dum per infinitiva loquimur, nimis verecunde incidemus; quemadmodum in his orationibus videre est: *scio Petrum Ioannem verberare*: *dubito praeceptorem discipulum amare*; quae si per passivum fierent, omnis e medio tolleretur statim amphibologia: ut, *scio Ioannem verberari a Petro*: & *discipulum amari a praeceptore*. Nunc pulchrum est videre, quam adiuvet copiam, & decoret linguam Romanam verbum hoc personis & numeris defectivum. Nam praeter vulgarem illam ac valde notam significationem, quam a maioribus accipit, sex alias obtinuit, non sine venustate quadam & gratia Romani oris. Nam usurpatur I. pro *indicativo*: quod frequens est apud poetas & historicos: ut Terentius: *Omnes mihi invidere & mordere clanculum*. *II. loco nominis*. Horatius: *Virtus est vitium fugere*, id est, *fuga vitiorum*. III. pro *gerundio* genitivi: ut Virgilius in II. Aen. *Sed si tantus amor casus cognoscere nostros*, pro, *cognoscedi*. IV. pro *gerundio* in *dum*: ut, *Et cantare pares, & respondere parati*, id est, *& ad cantandum & respondendum*. Hac dicendi figura totum Instrumentum Novum plenum est, quam magis a Graecis, quam ex Latinis accepit: idcirco politi auctores hunc dicendi characterem vehementer fastidiunt. V. pro *supi-*

pino in *um*: quod etiam ex Graecis ad Ecclesiasticos scriptores dimanavit: ut, *Non veni solvere legem*, id est, *solutum*: idem de hoc dictum volo. VI. pro *participio*, ut quibusdam placet: Virgilius: *Phyllida amo ante omnes, quia me discedere flevit*, id est, *me discedente*. Posterior infinitivus, quem particularem appellamus, quatuor modis construitur. I. praecedente nominativo, sequitur nominativus: ut, *volo esse poeta*. II. praecedente genitivo, sequitur genitivus: ut, *misereor iuvenis cupientis esse boni*; licet non auderem dicere: *Petri interest esse boni*, sed *bonum*. Praecedente dativo, itidem dativus exigitur: ut, *Natura dedit omnibus esse beatis*, potest hic & accusativus non inepte per *ellipsin* hoc pacto poni: *Natura dedit omnibus esse beatos*: quemadmodum dicimus: *procuratorem tibi esse non licet*. IV. praecedente accusativo, non licet alium casum praeter accusativum huic infinitivo tribuere: ut, *volo me esse poetam*. Determinantur praeterea verba infinitiva, ut ex incertis certa fiant: idque tum a verbis, tum a nominibus & participiis. A verbis autem, maxime a voluntariis, qualia sunt, *volo*, *cupio*, *opto*, *debeo*, *habeo*. Taceo alias verborum species, a quibus infinitiva determinantur; quae tam multae sunt, ut vix numero complecti posses. Ceterum, ut quod ad aliam terminationis partem spectat, breviter attingamus, diligenter advertas oportet, quasdam orationes infinitivum magis

po-

postulare, ut auctor est Valla I. lib. *Eleg.* cap. 26. quam gerundium. Nam adiectiva magis infinitivum, sive activum sive passivum, exigunt: ut, *tu es dignus habere opes*: *tu es dignus honorari*. Deinde participia iuncta infinitivis servant vim participiorum; iuncta gerundio vim nominum. Itaque utramque formam sibi vindicant; sed diverso modo: ut verba, iunguntur infinitivis; ut nomina, gerundiis: ut, *timidus navigare* & *navigandi*: *cupiens discere* & *discendi*: *doctus*, *peritus*, *consuetus cantare* & *cantandi*: *timidus*, *cupidus navigare* & *navigandi*. Illud rursus admonitione non indiget, *optima res est agricolare*, recte dici; *optima res est agricolandi*, dici non recte; quemadmodum male dicitur: *non est mihi opus respondendi*; quum dicendum sit, *respondere*. Item, *mandatum habeo a patre convenire te*, Latine dicitur: *mandatum est mihi a patre conveniendi te*, dicitur non Latine. Dicimus praeterea *iussi te arare*: non, ad arandum: *cogito insidiari*; non ad insidiandum: *timeo aedificare*: non, ad aedificandum. Si plura desideras, ipse Vallam videto loco a me adlegato.

SCHOLIA

In Circumloquia infinitivi modi.

NVllum (quod ego sciam) futurum infinitivi sermo Latinus novit, praeterquam in hoc verbo defe-

ctivo *forem*, *fores*, *fore*, pro *futurum esse*. unde necessitate coacti illud tribus modis circumloquimur. Primo modo, per primum supinum & hoc verbum *ire* in activa: ut, *spero me amatum ire Deum*. In passiva vero & impersonali per hoc verbum *iri* & idem supinum: ut, *spero me amatum iri à Deo*. Vtrumque autem futurum tempus significat, etsi contra nitatur Valla qui I. lib. *Elegant*. cap. 30. miris modis contendit, alterum esse praesentis temporis; alterum vero (contra veterum opinionem) futuri. Adserit enim (quod mirandum utique est) *coenatum ire* & *oratum ire* praesentis esse temporis; neque idem quod *coenaturum esse* & *oraturum esse* significare. Sed praeponderat sane hac in parte Nebrissensis auctoritas atque adeo veterum omnium: quibus etiam adstipulatur (* promus ille condus totius Romanae litteraturae *) Erasmus in aureis illis Commentariis de *Verborum copia* cap. 68. *Ad futuri*, inquit, *significa-*
„ *tionem pertinent & illa*: confido commentarium
„ hoc studiosis probatum iri, & perspicio te per-
„ ditum ire filium." Sed ecce iam aliud non minus diversum occurrit de significatione circumloquii primae vocis passivae. Anton. namque Nebrissensis vehementer pugnat, hoc futurum non passionem, sed potius actionem significare: quod ex duabus partibus actionem significantibus conflatum sit. conficitur enim ex primo supino & verbo *iri*, quae seorsim acti-

activam significationem gerunt; hucque demum evadit, ut orationem hanc: *spero me amatum iri a Deo*, recte dici neget, propterea quod non servatur generalitas illa, quam *impersonale verbum* postulat. plurativum numerum iungas necesse est hisce circumloquiis: quia verbum *iri* impersonale est. (* Sed quod sancte deierare audeam, & quod citra invidiam dictum velim, dictoque rursus abesse invidiam, *) ego vero numquam hanc Antonii Nebrissensis opinionem probavi admodum: callida nimis fuisset & summorum virorum auctoritatibus contraveniret; tum quod non deberet ita mirum videri Nebrissensi, si ex duabus partibus actionem significantibus una resultaret pars activa pollens significatione, quum duriora quotidie usuveniant in lingua Latina. Quare multo, medius fidius, praeclarius Valla sentit: sic enim par pari vicissim referemus: *damnandum esse* & *damnatum iri* eadem gaudere significatione dicit. Sed heus tu, cave ne circumloquaris huiusmodi futurum in verbis neutris passivis. non enim dicimus *exsulatum esse*, sed *exsulaturum esse*: *vapulandum esse* non dicimus, sed *vapulaturum esse*: rursus non *vapulatum iri*, sed *ire*: non *exsulatum iri*, sed *ire*; ne duo passiva, teste Valla, coniungamus, qui nec *amaturum fore* dici patitur, sed *amantem fore*; ne duo itidem copulemus futura. Secundo modo, circumloquimur idem futurum per participium futuri in *rus* & hoc verbum *esse* in activa, &

participium futuri in *dus* & idem verbum in passiva: idque per omnia genera, numeros & personas, servato semper eodem casu, hoc est, accusativo: ut, *spero me amaturum esse Deum*, vel *Deum amandum esse a me*. Tertio, est & alia circumloquii forma, quod sive participium (ut vult Nebrissensis) appelles, sive verbum infinitum cum Gellio, parum refert: dum id, quod maioris momenti est, non ignores, nimirum, circumloquium hoc non ineleganter, & quidem frequentissime a summis viris usurpari: illud autem circumloquimur (ut auctor est Antonius) per participium futuri in *rus*, quum pro verbo infinitivo ponitur in accusativo: iungiturque omnibus generibus utriusque numeri: ut, *spero virginem nupturum tibi*: & *virgines nupturum viris*.

SCHOLIA
In Gerundia.

QVam inexplicabilis fuerit antiquorum error, atque adeo recentiorum fere omnium in tractatione huius novae partis, mira inter eos sententiarum varietas argumento esse poterit. quot enim capita, tot sententiae fuerunt. Itaque suam quisque viam munivit, ne aliorum vestigiis insisteret. Hinc *gerundium* quidam verbis adnumerant, quia regunt casus, inter quos est Despauterius Ninivita (* qui nescio quibus

lar-

larvis exagitatus, noluit Antonio, viro eruditissimo, fidem habere. *) Hunc ego cum sua opinione refellendum existimo, si *gerundium* non significare cum differentia temporis, quod praecipuum habet verbum, dixero. Nam aut cum differentia temporis praesentis, aut praeteriti, aut futuri significat. Quod gerundium minime habet: idque in caussa est, ut verbum non sit. Alii nomina esse putant, eo seducti, quod gerundia inclinentur per casus: sed ii toto plane errant caelo, quia nulli nomini accidit casum sui verbi regere. Alii participalia nomina esse adfirmant: quod in quibusdam participio, in quibusdam nomini similia sunt. nomini, quia carent tempore; participio, quia regunt casum verbi, a quo derivantur. Mirum etiam est, quam hic caligarit Laurentius Valla, vir alioqui oculatissimus, qui quum praeclara multa de gerundiis disseruisset, illo uno (meo iudicio) defecit, quod gerundium participium praesentis temporis esse putaverit, hoc victus argumento, quod gerundium non per tempus futurum resolvitur, sed per tempus praesens: ut, *volvenda dies*, id est, *quae volvitur*, non *quae volvetur*. Sed non deberet vir eruditus tam levi ratione *gerundium* a participio temporis praesentis natura non secernere: tum quod in confesso sit, participia praesentis temporis activam gerere significationem, non passivam: quam quum non habeant, qui (obsecro) passive exponi poterunt, ut gerun-

rundia adiectiva solent? tum quod gerundia nulla cum temporis differentia significare diximus. Participium autem praesentis temporis iam suam temporis differentiam praefert. Dicamus igitur gerundium esse aliam orationis partem distinctam ab illis octo; quae adeo ipsi nomini similis est, ut, si casum verbi non regeret, nihil quidquam praeter nomen esset. Scobarius quidam (* homo approbe doctus & vigilans *) sic finit: *Gerundium* est pars orationis declinabilis per casus sine tempore, casum sui verbi regens, & rei administrationem significans. Satis meo iudicio declarat gerundii naturam. dicitur gerundium a *gero*, *is*, hoc est, *administro*: ut qui amplissimum magistratum gerunt, id est, administrant; non autem a *gero*, quia verbi constructionem gerit, ut Despauterius dicit: nam & hoc pacto & supina & participia gerundia essent, quod verbi constructionem gerant. Tolerabilius esset, si (ut inquit Sipontinus) a gerenda dupli ci significatione *gerundia* appellarentur; quod de participiis dici non potest: quippe sub una voce unam tantum significationem gerunt. Sed missa isthaec faciamus, quae parum profutura sunt addiscentibus, ubi ad unguem perspecta habuerint. Ad id, quod potissimum est, veniamus, quodque magis usui futurum est Grammaticae studiosis. Itaque de gerundii constructione, partitione & significatione, qua poterimus brevitate disseremus. Atque ut pollicita statim prae-

ste-

stemus, pro comperto in primis habendum est, gerundia ante se casum non regere. Nam teste Valla lib. I. *Elegant.* cap. 29. huiusmodi loquutio qualis est: *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati*, inaudita est. Graeci enim infinitivum hoc loco habent, quod vult accusativum: quod multis modis transferri poterat, vel sic: *dum converteret Dominus captivitatem Sion*; vel sic: *converte, Domine, captivitatem Sion*: & aliis, ut dixi, multis modis. Quidam imperiti (inquit Valla) aiunt, casum pro casu poni: quale est illud: *In deficiendo ex me spiritum meum*. & alibi: *In conveniendo populos in unum, ut serviant domino*. Sed ut ostendi, ante se non habent casum. Quod si argutulus quispiam obiecerit, casum ante se gerundia debere regere; utpote quae actum significent, quum fieri nequeat, ut actus sit, quin ab agente aut supposito quopiam promanet; huic, meo consilio, sic respondeto: abi hinc in malam rem cum istis tuis cavillis tam illepidis: quibus non modo factum est, ut facultas haec litteraria paene suam ingenuitatem amiserit; sed reliquae liberales artes proprio expellerentur regno. Post se vero regunt casum verbi a quo descendunt: ut, *tempus est carendi voluptatibus*. Habent praeterea gerundia duplicem significationem, activam scilicet & passivam. Gerundia quum sociata sunt substantivis, passive capiuntur; disiuncta vero, modo active, modo passive. Sed

pas-

passive, quum sine praepositione, & sine genere, & in casu ablativi, & quasi absoluta ponuntur. Virgil. *Alitur vitium crescitque tegendo.* Idem: *aegrescitque medendo: uritque videndo Femina*, idem est quod, *quum tegitur vitium: quum aeger curatur: quum videtur femina.* Quinctilianus: *Sed memoria excolendo, sicut omnia alia, augetur*, hoc est, *dum excolitur.* Sallustius: *Pauca supra repetam, quod ad cognoscendum omnia illustria, magis magisque in aperto sint.* hic accusativo usus est: *ad cognoscendum* inquit, hoc est, *ut cognoscantur.* Hinc duplex esse gerundium colligitur, alterum adiectivum, quod alii *gerundivum* appellant, alterum substantivum. Gerundivum adiectivum omnia genera & numeros & casus habet: & iungitur substantivis in tribus illis accidentibus, genere, numero & casu, significatque semper passionem: ut, *volvenda dies en attulit ultro*, id est, *quae volvitur: iusiurandum*, hoc est, *quod iuratur. Est mihi cura iuris dicundi*, & *do operam iuri dicundo*, & *veni ad ius dicundum*, & *delector iure dicundo.* Gerundia *substantiva* tantummodo reperiuntur in genitivo, accusativo & ablativo generis neutrius & numeri singularis: ut, *est mihi cura solvendi pecunias*, & *veni ad solvendum pecunias*, & *delector solvendo pecunias.* de singulis tractandum est.

(* Sed duo hoc in loco praemonendi mihi sunt adolescentes, quae ego dum textum hunc de *gerundii* par-

partitione interpretarer, adnotavi: alterum quidem, expunctam me reperisse dictionem illam *substantivata* ab Arte, quae Granatinis excusa typis, nuper ad nos venit. Nec id sine ratione factum arbitror: nam quorsum attinet dicere gerundia substantiva reperiri *substantivata*? Si enim substantiva sunt; qui poterunt substantivari, quum adiectivi sit plane substantivari, non substantivi? nam quod quis habet quid sperat? Alterum vero, quod non mediocres excitavit olim in scholis tragoedias, est, quod in codicibus Lugduni nuper etiam excusis oblitterata est & expuncta oratio illa: *quorum nominativus est* amare, *quum pro nomine usurpatur*. pulchre mehercle factum. Nam diu torsit nos difficilis locus, aut egregium (audacius dixerim) aenigma, quod vel Oedipus ipse non explicaret. *)

Gerundium nominativi principio nec esse adseruit plane Nebrissensis, nec palam ausus est negare. Valla vero aperte negavit. Despauterius nihil minus veritus est, quam gerundium nominativi admittere: cui ego Virgiliana auctoritate impulsus (*Et pacem Troiano a rege petendum*) adsentior: ubi si aequa lance omnes orationis partes earumque syntaxim perpendas, nullam earum profecto invenies, cui dictionem *petendum* tuto audeas adscribere: excogitanda igitur fuit alia orationis pars, quae gerundium nominativi appellaretur. Hoc quidem actionem cum qua-

dam necessitate significare dicimus: tum quod in *um* terminatur, & casus omnes regit praeter accusativum, quem si aliquando regit, id fit perquam raro: ut, *carendum est voluptatum*: *serviendum est Deo*: *utendum est virtute*. At, me auctore, non dices: *legendum est Ciceronem*. Postremo declaratur per *opus est*, vel per *oportet*: ut, *moriendum est semel*, id est *oportet* aut *opus est semel mori*. Hactenus de gerundio nominativi.

Consequens est, ut nunc de gerundio genitivi disseramus: de quo tria accipe, ingenue adolescens. I. quidem quod vult determinari a nominibus substantivis: qualia sunt *tempus*, *hora*, *locus*, *occasio*, *opportunitas*, *ansa studendi*. II. vero activam gerit significationem, eamque, auctore Nebrissensi, perpetuam. Sed elegans illustrium auctorum usus passivam etiam habere declarat. Suetonius in Claudio: *Cui lectica per urbem vehendi, spectaculaque edendi ius tribuit*. Hic *vehendi* passive accipitur; *edendi* active. Lactantius de Opificio Dei: *Pascendi tamen facultatem dentes adimerent*, id est, *ut pascerentur*. Iustinus: *Athenas erudiendi caussa missus*: *quanto doctior maioribus suis, tanto & gratior populo fuit*, id est, *ut erudiretur*. Idem lib. I. *Quod ad te non tam cognoscendi, quam emendandi caussa cognosceres*: *non tam ut cognosceres, quam ut emendares*. Huiusmodi orationes non est quod reprehendas, ac velut barbaras explo-

plo-

plodas, quia praecipuis Latinae linguae cultoribus receptae sunt: sed quia paucae admodum sunt, raro parciusque utere. *Essendi*, *essendo*, *essendum* ab *sum*, *es*, *fui* Valla, omni saeculorum memoria dignus, nequaquam reperiri adfirmat. Vnde absit, ut quisquam dicat: *laboro caussa essendi rex* aut *essendi regis*. Quod si reperiantur, non regerent casum, sicut *manendi*, *vivendi*, *exsistendi*. III. autem bifariam construitur, regit casum verbi, a quo descendit, ut *hora est repetendi lectionem*. Deinde cum plurali numero singulari voce iungitur in eodem casu, ut Plin. *quum illorum videndi gratia me in forum contulissem*. Plaut. *Nominandi tibi istorum erit magis*, *quam edundi copia*. Haec de *gerundio substantivo* dico: nam gerundium cum substantivo copulatur in genere, numero & casu: ut, *cura dotis numerandae tenet me*. Verum quoties oportet loqui per relativum, necesse est loqui per gerundium substantivum: ut, *hic dies attulit initium dicendi quae vellem*: non autem *dicendorum eorum*, *quae vellem*. Gerundium dativi cum accusativo construi non potest, absurdum namque est dicere: *do operam colendo agrum*, & *legendo librum*. Sed per dativum sic: *do operam colendo agro*, *vineae pastinandae*, *nemori succindendo*: itaque dativum, non alium casum regit. quo fit, ut ab aliis nolit determinari verbis, quam ab his, quae dativum casum in serie orationis regunt: ut, *vaco*, *do operam*, *incumbo*, *solvendo non sum*,

numquam patitur secum substantivum: ideo dubitari potest, an dativus sit, an ablativus. Significat autem *satisfacere*, sive pecunia sive remuneratione. vult tamen post se semper dativum, licet non semper apponatur: ut, *tibi solvendo non sum.*

Gerundium accusativi determinatur a verbis tum motum, tum quietem significantibus: ut, *eo ad legendum*; *sedeo ad scribendum*: regit post se casum verbi, a quo descendit: ut, *eo ad salutandum sororem*: quod multo elegantius diceretur sine regimine, hoc est, per gerundium sic: *ad salutandam sororem*: *ad salutandum sidus*: *ad salutandos fratres*. Quod de gerundio accusativi dico, idem de gerundio genitivi & ablativi dictum volo. Gerundium accusativi iungitur his praepositionibus frequenter *ad*, *ob*, *propter*, *inter*, *ante*: ut, *ad numerandum*, vel *propter numerandum pecunias veni*. Sed *inter* raro habet cum gerundio substantivum, rarius regimen. Planius exemplo fiet: *veni inter legendam lectionem* raro dicitur: *veni inter legendum lectionem* rarius. *Ante* cum gerundio fere etiam sine regimine ponitur: *Ante domandum ingentes tollent animos*. Significat etiam passionem gerundium accusativi, de substantivo loquor: ut D. Hieron. in Isai. lib. 1. cap. 13. *Legi in cuiusdam commentariis, iram Dei posse intelligi contrariam fortitudinem, cui tradimur ob puniendum*, id est, *ut puniamur*. Sallustius in *Iugurtino* (ut supra dixi) *Pauca*,

ut supra repetam, quo ad cognoscendum omnia illustria magis magisque in aperto sint. Illud etiam silentio non est praetereundum, gerundia adiectiva in accusativo iungi praepositionibus illis: ut, *ad numerandas*, vel *propter numerandas pecunias veni*: praeterquam cum his verbis *loco*, *conduco*, *mando*, *curo*, *habeo* pro *debeo*: ut, *ego locavi hominem faciendam sepulturam*, non autem *ad faciendam* sepulturam: *cura libros mittendos ad me*, non *ad mittendos* ad me. Gerundium ablativi & activam & passivam gerit significationem: quum active significat, gaudet regimine; sed modo absque praepositione: ut, *hos accusando, illos defendendo, tantam civitatem labefactasti*: modo cum praepositione: ut, *in tribuendo suum cuique.* Iungitur vero his praepositionibus *in*, *de*, *ex*, *ab*: ut, *in navigando venti posuerunt*: &, *ex defendendo potius, quam ex accusando maior gloria comparatur*: per *ex* vel *e*: & *a* vel *ab*: *Nescio*, inquit Valla, *an liceat dare tali gerundio regimen.* Passive accipitur, cum sociatur substantivis: ut, *legendis nostris orationem Latinam efficies pleniorem.* Finem faciemus, si unum hic adnotaverimus, quod Diomedes grammaticus, aliique magni nominis auctores litteris celebrarunt: gerundium videlicet hoc absolute capi, etiam cum praepositione & absque praepositione, & activa tantum significatione. Huius frequens est apud illustres Latinae linguae auctores usus. Plin. lib. 12. cap. 2. *Me-*

lior

lior, *quo brevior & crassior*; *lentus in frangendo*, id est, *dum frangatur*: Plin. lib. 12. cap. 25. *Lacrimae probatio*, *ut sit pinguis*, *tenuis*, *ac modice rufa*, *& in fricando odorata*: Plin. lib. 34. cap. 12. *Color est caeruleus*, *perquam spectabili nitore utrumque esse creditur*; *diluendo fit atramentum tingendis coriis*, id est, *quando diluitur*, loquitur de *chalcantho* in Hispania. Plin. lib. 34. cap. 15. *Ferrum accensum igni*, *nisi duretur ictibus*, *corrumpitur*: *rubens non est habile tundendo*, id est, *ut tundatur*. Plin. lib. 14. cap. 1. *Huius proprietas ut ventiletur in coquendo*, *donec desinat olere*, id est, *dum coquitur*.

SCHOLIA
In verba Supina.

S*Vpina*, quae (auctore Antonio) aliam orationis partem ab illis octo constituunt, inter verba potius referre quidam probaverunt, quibus eloquentiae & doctrinae tributa est auctoritas. Sed sive mera verba appelles, sive aliam esse orationis partem adfirmes, parum, mea quidem sententia, refert: modo, quod pluris aestimatur, non te fugiat, nepotes scilicet verbi esse, maiorumque significationem & constructionem velut hereditario quodam iure sibi obvenisse. Vnde si prius supinum a verbis activis prognatum fuerit, activam scias, velut paternam here-
di-

ditatem, accipere significationem. Si vero a neutris ortum habeat, eorum quoque naturam & proprietatem sequitur. Passivam etenim significationem a neutropassivis mutuatur. Vult praeterea determinari a verbis significantibus motum, aut explicitum aut latentem: ut, *eo salutatum praeceptorem*: *propero lectum lectionem*: hic motus explicitus significatur; in his vero, *exspectatum admisi*: *do servos venum*, & *filiam nuptum*, motus latens est, quem verba *admitto* & *do* in recessu habent. Cavendum autem ne a verbis quietem significantibus determinetur: nam hoc potissimum a gerundio accusativi secernitur: quia supinum numquam fere est sine verbo significante motum ad locum, ut *eo*, ut *venio*. Gerundium vero accusativi iungitur etiam verbis quiete & otio pollentibus: ut *sto*, *sedeo*, *iaceo*. Non poenitebit in coronide adnotationis huius, illud (quod paullo superius admonuimus) iterum in memoriam redigere: nempe *quod venum iri* non dicitur, nec *vapulatum iri*, sed *ire*: quia in ceteris, quae ambigua sunt, quae active & passive accipi possunt, ad distinguendum sensum accommodamus infinitivum hoc, vel activum vel passivum: ut, *video te amatum*, *doctum*, *lectum*, *auditum ire* vel *iri*: talia enim supina ambiguae, sive ancipitis significationis sunt. At *venum*, *vapulatum*, & si qua sunt alia, non sunt ancipitis, sed semper passivae significationis: ideo non potest addi utrum-

que,

que, sed alterius infinitum, hoc est, *ire*, non *iri* ne duo passiva copulentur.

SCHOLIA

In Supinum posterius.

S*Vpinum posterius* quinque maxime conditionibus constat, quibus ab omni barbariei nota adseritur, quam improbi isti grammatistae (qua sunt ignorantia referti) non sine Romanae linguae detrimento inurebant. Sed ingentes dedere poenas Laurentio Vallae, qui I. libro *Elegant*. cap. 3. plane probavit, supinum in *u* nec determinari a verbo: ut, *venio lectu*; nec usurpari pro nomine: ut, *venio venatu*, pro *de venatione*: nec recipere in suo contubernio adiectivum: ut, *dignus magno gubernatu*; nec admittere praepositionem: ut, *recessit ex gubernatu*; nec casum postremo regere: ut, *dignus gubernatu reipublicae*, quemadmodum indocti isti deblatterant: qui, si proprius supini huius naturam & usum inspexissent, mutarent indubie sententiam; nec tam prodidissent nobis suam infantiam, & contradixissent, semper iungi nomini adiectivo, non tamquam substantivum, sed tamquam verbum, ab eoque regi & passionem significare: ut, *est res horrenda dictu*, id est, *ut dicatur*. hoc postremum facit, ut a verbis absolutis supina in *u* rara sint inventu, ut *flatu*, *cursu*, *sessu*; nisi quis velit imperso-

sonaliter eis uti : ut, *iucundum est hic sessu*, id est, *ut sedeatur* : *cursu*, id est *ut curratur*: quae quia a doctis usurpata non sunt, nemo, me quidem auctore, usurpaverit. A verbis item neutropassivis supina in *u* non trahuntur, quum prius supinum passive significet : sed quia non tam facile esset puerulis rudibus supinum hoc posterius ab ablativis nominum quartae declinationis, quibus voce persimile est, seiungere; faciendum fuit, ut qui possent eorum differentiam internoscere, hic etiam doceremus. Nam quis non putaret *peccatu*, *adlegatu*, *fretu*, *tributu* non esse supina ? quae tamen Gellius ille, antiquae litteraturae peritus, in suis *Noctibus Atticis* lib. 18. cap. 19. nomina esse dicit, ab illustribus viris usurpata. Proinde haec & similia, quum nomina sunt, coniunguntur cum adiectivis, regunt casus, reguntur etiam a verbo & participio, subserviente quoque praepositione : ut, *careo toto visu oculorum*, *antea privatus auditu aurium*, *nonnihil etiam ex odoratu* : haec omnia absunt a supino.

SCHOLIA
In Participium.

P*Articipium* (teste Diomede) est pars orationis, dicta, quod duarum partium, quae sunt eximiae in toto sermone, verbi & nominis, vim participet. Capit enim a nomine genus & casum, a verbo autem

significationem, qualitatem & tempus: ab utroque numerum & figuram. Significationes participiorum quinque sunt, quemadmodum in verbo: *activa*, *passiva*, *neutra*, *deponens*, *communis*. *Activa* est, ut, *vocans*, *docens*. *Passiva*, ut, *vocatus*, *doctus*. Neutra, ut, *navigans*, *volans*. *Deponens*, ut, *luctans*, *sequens*. *Communis*, ut, *consolans*, *criminans*. Duo participia trahuntur a verbo activo, quae praesentis temporis & futuri sunt: ut, *docens* & *docturus*. A passivo duo, praeteriti & futuri: ut, *doctus* & *docendus*: A neutro duo, praesentis temporis & futuri, *currens*, *cursurus*: interdum tria, quum declinatio passiva miscetur: ut, *gaudens*, *gavisus* & *gavisurus*. A deponenti tria, *luctans*, *luctatus* & *luctaturus*: interdum quatuor: ut, *sequens*, *sequutus* & *sequuturus* & *sequendus*. A communi semper quatuor, secundum formam quidem activam praesentis temporis & futuri: ut, *criminans* & *criminaturus*; secundum passivam autem formam, praeteriti & futuri: ut, *criminatus* & *criminandus*. Ab impersonali vero participia, nisi usurpata fuerint, non veniunt. Rursus sunt quaedam nomina speciem participiorum habentia: ut, *tunicatus*, *galeatus*, *umbellatus*: quae quia a verbo non veniunt, non sunt participia appellanda. Ex quibus autem non sunt illa, quae Diomedi & Donato nomina visa sunt: ut, *pransus*, *coenatus*, *placita*, *nupta*, *triumphata*, *regnata*; quod *prandeor*, *coenor*, *placeor*, *nubor*, *trium-*

phor,

phor, *regnor*, non dicitur. Quin potius vera sunt participia sub voce passiva, activam habentia significationem: quemadmodum sunt alia prope infinita, quae sub voce praeteriti significant actionem, & praesentis passionem. nam *circumspectus*, *consideratus*, *disertus*, *cautus*, *tutus*, *ignotus*, *argutus*, *falsus*, *contentus*, *tacitus*, *profusus*, *fluxus*, *scitus*, & (quo nonnulli utuntur) *discretus*, omnia (auctore Valla) active sunt exponenda, quia sub voce passiva activam significationem gerunt: ut, *evidens* & *indulgens* passive sub voce activa accipiuntur. Est etiam aliud considerandum, participium praesentis substitui nonnumquam pro participio praeteriti: ut Cicero in Bruto: *Quum e Sicilia discedens Rhodum venissem.* hic *discedens* pro *profectus* ponitur, quod participium praeteriti est: hoc solum licet, quum participium praeteriti deest; secus autem non permittitur: ut, *quum e Sicilia proficiscens*, *Rhodum venissem*: dicendum est, *quum e Sicilia profectus*, *Rhodum venissem.* Est & aliud notatu dignum, participia videlicet praesentis temporis substantiva, si pro certo accipiantur substantivo, illius sunt generis, cuius & illud; si pro incerto, ad neutrum transeunt, quod in ceteris quoque fieri solet: verbi gratia, quia, quum dicitur *oriens* & *occidens*, intelligitur *sol*; quum *fluens* & *confluens*, *fluvius*, ideo masculina sunt. Sicut, quum dicitur *consonans*, intelligitur *littera*; dum *continens*, *terra*; dum

praegnans aut *lactans*, femella, & dum *bidens*, ovis, ideo sunt feminina. Sed si *bidens* capitur pro duplici dente, aut pro instrumento bidente, erit masculinum: ut, *tridens*; *animans* autem, si subaudiatur natura animata, femininum est; sin absolute ponatur, neutrum. unde *animantia*, sicut & alia multa, neutra: ut, *continens* pro *firmamento* rationis; *impertinens*, *accidens*; *continens* vero pro terra, quae non est insula, feminini est. Quod quum hoc ita sit, quid non praemonebo nostrates dialecticos, ut paullo diligentius posthac advertant circa voces illas *consequens*, *antecedens*: quas si absolute capiunt, pulchre quidem illi faciunt, dum per genus neutrum ad hunc modum pronuntiant: *nego antecedens*; *distinguo consequens*: verum si pro certa propositione participia illa sumant, non ex usu linguae Latinae faciunt, si eodem modo per genus neutrum loquantur; quum potius per genus femininum loquendum sit: ut, *nego antecedentem*; *distinguo consequentem*. Sunt praeterea quaedam, quae & participia & nomina communiter esse possunt: ut, *passus*, *visus*, *cultus*, quae genitivo casu discernuntur. Nam si nomina fuerint, genitivum casum in *us*, longam syllabam mittunt: ut, *huius passus*, *visus*, *cultus*: participia autem in *i* mittunt: *huius passi*, *visi*, *culti*. Potest autem participium abire in nomen modis quinque: aut amissione constructionis, quum proprio relicto casu genitivum

si-

sibi adsciscit: ut, *amans uxoris*; aut comparatione: ut, *amantior*, quod non ab *amante*, ut participio formatur (nam sub hac forma non recipit comparationem) sed, ut nomen est, potius legitime deducitur; aut compositione, quoties aliter componitur, quam verbum: ut, *illaesus*, *innocens*, *indecens*, *incautus*, *incontinens*; aut amissione temporis: ut, *Palleat omnis amans*; aut amissione significationis: ut, *indictus* pro non dictus, quia *indico* non significat *non dico*. Insuper illo uno Laurentii dicto finem faciam, quod habet participium talem tantamque nonnumquam gratiam, ut sine eo non sit plane Latina oratio: ut, *mulieres ornant se, ne visae irrideantur ab hominibus*: pro quo foedum dictu esset: *mulieres ornant se, ne videantur & irrideantur ab hominibus*. itaque facit participium compendio illo pulcherrimo multo venustiorem orationem: nec minorem item habet gratiam, quum his verbis coniungitur, *volo*, *do*, *curo*: ut, *velim te oratum*: *dabo tibi hodie inventum Davum*: *curabo inventum servum*. Hactenus de participio.

SCHOLIA

In caput duodecimum de Nominis constructione.

Postea quam de verbo eiusque nepotibus, ut vires nostrae tulere, tractavimus, pretium nos operae facturos existimavimus, si de *nominis constructione* pau-

pauca disseramus.(* quae non minus quidem negotii, quam quae hactenus a nobis tractata sunt, plerisque grammaticorum facessunt; quin (si fas est dicere) *Maius opus moveo... maior rerum mihi nascitur ordo.* dum nominum variam naturam diversamque constructionem in animo est aggredi. quid non ita loquar, quum videam, perpaucos grammatices studiosos plene atque ad unguem (quod aiunt) comparativa & superlativa nomina, ut interim relativa & diminutiva praeteream, intelligere? *) Ceterum ante quam accedam ad comparativa nomina (& ea quae limatulum sane ingenium postulant) nonnulla hic, velut iugatim, adiectiva adnotabo, quae praeter ea, quae Nebrissensis commemoravit, apud idoneos auctores cum genitivo casu construi reperiuntur: ut *Fertilis*, Solinus, *Celtiberiae latus plumbi fertilis. Inobservans*, Hieronymus: *Honestatis immemor est, amicitiae inobservans, humanitatis fugax. Anxius*, Plinius: *Nepotum securitatisque anxius. Irritus*, Q. Curtius: *Petere perseverabat, ne se irritam spei pateretur abire. Profugus*, Plinius: *Vix vinculorum eius profugus. Capax*, Hilarius: *Et humanum sensum tantarum rerum intelligentiae incapacem. Largus*: *Altrinsecus, qua septentrionem partitur, aquarum larga. Clarus*, Ambrosius: *Alius avis atavisque nobilis*, & *maiorum honestatis infulis prosapiae veteris clarus. Foecundus*, Plinius: *Alioqui nulla*

foe-

foecundior metallorum erat quoque tellus. Sciens, Lactantius: *Tamquam non possent tam disposite, tam ordinate moveri, nisi sensus illis inesset sui sciens. Gerulus*, Solinus: *Navis Phrygia gerula sacrorum. Scius*, Lactantius: *Daemones aiunt peritos ac rerum scios. Copiosus, soli ager. Creticus silvestrium caprarum copiosus.* Haec ad verbum mutuati sumus ex Iacobo Spirensi. Haec omnia, compluraque alia cum genitivo construuntur ex vi naturae propriae: non autem possessionis, quod substantivorum solum est. quae, quia facilia sunt inventu, omisi, ne copia legentibus fastidio essem

SCHOLIA

In nomina Comparativa.

(* LEgi viginti fere Grammaticae auctores, qui de comparativis & superlativis nominibus multa, non tam elaborata illa quidem ac limae labore coercita, praeceperunt, quam contentiosa & tumultuaria; ne dicam fictitia pleraque ac prodigiosa. e quorum numero, vel me tacente, iam tu lector erudite, illos Romanae linguae architectos, Vallam & Nebrissensem, non iniuria excipis, qui ita emuncta omnia, recta & egregie candida tradiderunt, ut ex illius capite Minervam prodiisse non perperam dixeris, quae postea ad huius femur per aliquantulum tempors adligata, ut Bacchus olim ad Iovis crura revinctus, insigniter suc-

succrevisse fertur. Proinde haec duo grammatici fulmina belli, hos summae iuventae moderatores & gloriam Romanae togae, quoad potero, imitabor. Modo per eos liceat (licebit certe, qua sunt innata modestia homines) in aliis auctoribus quae pulchra invenero, libere sequi. sed iam hinc, Musis iuvantibus, rem aggrediamur. *)

Comparationis gradus sunt tres: positivus, qui & absolutus, comparativus, superlativus. *Absolutio*, auctore Diomede, est elatio sine comparatione: ut, *fortis*; aut, finitore Aldo Manutio, *positivus* est, omne id, unde comparativa ac superlativa formantur. *Comparatio* est elatio cum relatione ad alium, aut (si mavis) est rei ad rem collatio: ut, *Cicero eloquentior fuit Hortensio*. *Superlatio* est enuntiatio cum superlatione ad omnes: ut, *Hector fuit Graecorum fortissimus*: in his duobus postremis proprie est comparatio nominum. Comparantur illae demum partes, quae aut qualitatem aut quantitatem significant: quo fit, ut quatuor orationis partes comparationem tantum recipiant: haec sunt *nomen adiectivum*, *verbum*, *adverbium*, *praepositio*, quia horum significationes tantum augeri aut minui possunt. Nec omnia adiectiva comparari possunt, sed ea tantum, quorum significatio potest incrementum diminutionemve suscipere: ut, *doctus*, *peritus*: quamquam aliquando pronomen comparetur, ut apud Comicum, *ipsissimus*. & nomen item

pro-

proprium : ut, *Neronior*. Sed hoc magis licentia poetica factum est, quam aut ulla grammatica ratione, aut doctorum auctoritate. Hinc provenit, ut haec nomina, *ingens*, *supremus*, *infimus*, *summus*, *intimus*, *omnipotens*, comparari nequeant. Sed illud iam adverte, quaedam non amplecti omnes gradus, id est, non per tres gradus fieri. Nam omnia qualitatum nomina sex retinent formas, quas inferendas putavimus. Aut enim incipiunt, aut sunt, aut veniunt, aut adiiciuntur, aut inveniuntur, aut exeunt. Incipiunt cum comparativo, deficiente gradu superlativo. Sunt quae ex positivi imagine per omnes gradus formantur : ut, *fortis*, *fortior*, *fortissimus*. Veniunt, quae post positivum & gradus ceteros, imaginem alteram sumunt: ut, *bonus*, *melior*, *optimus* : *malus*, *peior*, *pessimus*. Adiiciuntur, quum extrinsecus positivo tantum adverbia quaedam adiecta (vice secundi gradus) ponuntur, *tam*, aut *minus*, aut *magis*, aut *minime*, aut *maxime*. dicimus enim *tam bonus*, *tam malus*, *magis bonus*, *magis malus*. Inveniuntur, quae trifariam ordinantur, in hunc modum : uno scilicet, deficiente quolibet gradu, positivo, comparativo, superlativo. Positivo: ut, *veterior*, *ultimus* : *ocior*, *ocissimus*. Comparativo: ut, *pius*, *piissimus*. Superlativo: ut, *senex*, *senior*. Exeunt, quae superlativum tantum habent : ut, *novissimus*. Porro comparativa formantur ex positivis primae & secundae inflexionis a genitivo singulari

generis masculini, addita *or* : ut, *albi*, *albior*. A positivis vero tertiae declinationis a dativo singulari, addita *or*: ut *brevi*,*brevior*. Non formant autem in usu frequenti comparativa, quae ante *us* vel *is* vocalem habent: ut, *pius*, *tenuis*. Et hoc aiunt quidam propter duas regulas. Regulae autem hae sunt. Prima, *i* positum inter duas vocales efficitur consonans, praeterquam in paucis quibusdam: ut, *Aeneius*, *Rhodopeius*, *Troius*, *Priameius*, *Peneius*. Item, comparativum superare debet positivum suum una syllaba. Si igitur *pior*, *egregior*, & huiusmodi dices, contra alteram harum necesse est facias. Nam si voles, *piior* esse dissyllabum, ubi *i* sit consonans, erit contra eam regulam, quae vult, positivum a comparativo superari: quod non fiet, si *piior* erit dissyllabum, ut positivum *pius*. Rursus, si voles *piior* esse trisyllabum, ubi *i* inter duas vocales *i* & *o* sit vocalis; non servabitur regula, quae vult, inter duas vocales esse consonantem. Atqui non erit, si *piior* trisyllabum fuerit. Ob has igitur contrarias regulas non formare, aiunt, Grammaticen ab huiusmodi nominibus comparativa, sed adsumere magis adverbium, & complere usum comparativi: ut, *magis pius*, *magis tenuis*. Sed ego cum Aldo Manutio id fieri existimo *euphoniae*, id est, boni soni gratia. nam inveniuntur saepissime apud bonos auctores ab huiusmodi adiectivis comparativa. Marcus Tullius

Rhe-

Rhetoricorum lib.2. *Sed illae tenuius & acutius & subtilius tractantur*.Plinius Secundus: *vinum omne dulce, quo tenuius, eo odoratius*. Iuvenalis: *Egregius coenat, meliusque miserrimus horum*: *egregius* dixit pro *magis egregie*, detracta *i*, ut sit trisyllabum propter metrum. Vnde leviculae sunt sane ac nullius paene momenti rationes illae grammaticorum, quum huiusmodi auctoritatum pleni sint bonorum auctorum codices. Nec est, quod sonus eruditas aures offendat, propterea quod doctis usu mire suavis, ac egregie iucundus effectus sit: quae enim non molliuntur usu & consuetudine?

Praeterea comparatio potest esse duplex: aut propria, in qua res comparata, & ea cui comparatur, eadem sunt notata qualitate, in qua comparantur: ut, *homo est fortior leone*: aut impropria, in qua dictiones comparationis contraria & dissimili qualitate inter se distant: ut, *Cygnus est albior corvo*. Ad bonam comparationem quinque requiruntur: res comparata: ut, *Erasmus*: res cui comparetur: ut, *Beta*: accidens: ut, *doctior*: & quod uterque terminus sit accidentis particeps: quare mala comparatio est: *Cygnus est albior corvo*. Item quod alter sit magis particeps accidentis; quia omnis comparatio id agit, ut alterum praeferat. Quae aequat, similitudo est potius, quam comparatio. auctores sunt Servius & Diomedes. Comparatio impropria fit tribus modis: con-

structione, quando partitive ponuntur, nec construuntur more comparativorum: ut, *maior horum est caritas*, quamvis contra sentiat Volaterranus, eoque de nomine Vallam, virum alioqui Latinissimum, ignorantiae arguat: inquit enim, comparativa aliis, quam ablativo, interdum iungi casibus: ut Sallustius: *Nulla arte cuiquam inferior*. ex quo, inquit, indocte Valla Hieronymum reprehendit: *Horum autem maior est caritas*, id est, *ex his tribus*. Sed nolumus vicem maledictorum Volaterrano reddere, quippe Christianum non sit, retaliare iniuriam: illo uno contenti erimus, si dixerimus, huiusmodi orationes esse improprias aut parum Latinas. Formatione etiam fit abusio, quum substantiva & pronomina comparantur: ut, *Neronior*, *senior*, *iunior*, *ipsior*, unde etiam *ipsissimus*. Significatione, quum tantum significant, quantum positivum suum: ut, *senior* pro *senex*; vel minus: ut, *tristior*, parum tristis; vel contrarium: ut, *dulcior*, id est, minus amarus: ut, *mare Ponticum dulcius est, quam cetera maria*, id est, *minus amarum*. Porro autem comparatio omnis fit modis quinque. Aut ad plures eiusdem generis, ubi superlativo tantum uti licet, modo sint tres gradus: ut, *Cicero est Latinorum eloquentissimus*. Aut ab uno ad plures alterius generis, ubi comparativo tum locus est: ut, *homo est fortior leonibus*. Aut ab uno ad alterum per genitivum utrumque significantem:

&

& tunc comparativo utimur genitivum exigenti: ut, *manuum dextera est fortior.* Aut a pluribus ad plures: hic rursus comparativo utendum est: ut, *Graeci doctiores fuerunt Romanis.* Aut a pluribus ad unum: ut, *nos sumus te doctiores.*

Hactenus comparativo laxamus habenas, & proprio uti iure permittimus. Sed non ab re fuerit, si antequam longius progrediamur, comparativi finitionem exposuerim, quam ad hunc modum tradit Antonius Nebrissensis. *Comparativum* nomen est, quod cum intellectu positivi, vel aliquo participe sensus positivi, significat, quantum positivum & hoc adverbium *magis*: ut, *albior*, id est, *magis albus.* Praeclare mehercle Antonius: nam omnem vim & naturam comparativi tribus verbis explicavit. Comparativum enim intellectum positivi & adverbium *magis* in se continet; vel aliquid, quod positivi imaginem nobis praestet cum eodem adverbio: quemadmodum sunt *verbum*, *adverbium* & *praepositio*, quae positivi vicem gerunt. Nec est quod dictione illa *participe sensus positivi* intelligas, participium innui ac subindicari, ut grammatici indocti dicunt: quasi vero a participio traheretur comparativum. Rationem autem, qua compellimur a participio comparativum non formare, hanc esse puto, quod comparativum regit omnem casum sui positivi, unde si ab eo, quod est *amans Deum*, derivaretur; liceret utique

que dicere, *sum amantior Deum*: atqui istud negant docti omnes; sed potius, *sum amantior Dei*: igitur constat comparativum non a participio formari, sed ab eo quod est *amans Dei*, id est, a nomine: ut, Ovidius: *Non illo melior quisquam, nec amantior aequi Vir fuit: aut illa reverentior ulla deorum.* Ad haec autem non uno eodemque modo a Latinis usquequaque comparativum usurpatur; sed varie ac diversis modis: nam modo capitur mere *adiective*, si regimen dimoveas: ut, *homo doctior*: modo *positive*, quum positivi casu tantum gaudet: ut, *aptior bello, quam paci*: modo *partitive*, dum genitivum plurativum exigit: ut, *Aiacum fortior fuit Telamonius*: modo *comparative*, quum ablativo, velut proprio casu, decoratur: ut, *Cicero eloquentior fuit Caio Hortensio*. Comparativum rursus varie lateque construitur cum genitivo *partitive*: ut, *manuum dextera est fortior*: cum casu positivi: ut, *doctior pilae, quam Grammaticae*: cum nominativo, interposita particula *quam*: ut, *ingeniosior sum quam tu*. Qui tamen non semper post comparativum sequitur cum particula *quam*. Primum, quum inter duo fit comparatio: ut, *manuum aptior dextera*; & non *quam manus*: deinde cum *qui*, *quae*, *quod*, vel negativa dictio regitur a comparativo: ut, *Pompeius, quo Caesar fuit felicior, vicit multos reges*; & non *quam qui*: & *nullo homine sis peior*; & non *quam nullus*; nisi quum sic dicimus: *longe equidem sunt maiora*

ani-

animalia, *quae in aquis degunt*, *quam quae in terris.* & hoc, quia ante *quae* subauditur *ea* vel *illa*: Marcus Tullius in Epistolis: *Quum leviora non multo essent, quae audirentur*, *quam quae viderentur*, id est, *quam ea*, *quae viderentur*: cum ablativo ratione comparationis: ut, *Gellius venustior est Macrobio*: cum ablativo item ratione excessus: ut, *triplo & quadruplo sum doctior te*; *quamvis tribus digitis sis me maior.* Postremo cum his ablativis *aequo*, *iusto*, *opinione*, *fide*, *solito*, *dicto*: ut, *doctior solito est Petrus.* Solet praeterea exponi nomen comparativum per positivum cum adverbio *magis* & *quam*: ut, *iustior*, id est, *magis iustus.* Adde etiam, pervalidius & fortius, ne Vallae auctoritatem subterfugere videamur. Atqui putamus illud quoque ex usu tuo fore, iuvenis studiose, si te simul admonuerimus, inveniri quaedam nomina significatione comparativa, intellectu diminutiva: ut, *grandiusculus*, *maiusculus*, *meliusculus*: nec hinc protinus colligas, *senior* & *iunior* comparativa quoque esse per imminutionem, ut Servio olim placuit. Nam non committam umqnam, ut haec nomina *grandiusculus*, *maiusculus* comparativa per imminutionem appellem, quod nec ipse Diomedes, a quo eadem mutuatus sum, concedit: nulla etenim istiusmodi inveniuntur comparativa, auctore Valla, si ad vim nominis comparativi respiciamus, cuius natura est, superare in qualitate, quam obtinet positivus: quae

superatio quoties incolumis est, non potest tunc dicere, factam esse per diminutionem. Ponamus exemplum huic rei simillimum: *antiquior te ego sum*, id est, *maior te natu sum*. Item: *adolescentior te ego sum*, id est, *minor te natu sum*: ita, *iunior te sum*, id est, *minoris aetatis*, *quam tu*, videlicet, *supero te parvitate aetatis*. Praeterea hoc uno comparativis finem imponimus: quod sunt comparativa fictitia, quae per *magis* sive *minus* ab auctoribus fiunt: etiam ab his sunt positivis, quae legitima faciunt comparativa: idque fere ab idoneis scriptoribus usurpari comperitur, aut *euphoniae*, aut varietatis gratia. Quinctilianus lib. 12. *In omnibus gentibus alius alio facundior habetur*, *& in eloquendo dulcis magis*.

SCHOLIA

In nomina Superlativa.

(* NON aliunde commodius superlativi tractationem aggredi poterimus, quam ab eius finitione, quae paucis omnem vim & naturam huiusce nominis nobis explicabit. *) Nomen *superlativum* est, quod ad plures sui generis comparatum, omnibus superponitur: vel per se prolatum, significat quantum positivum & hoc adverbium *valde*. Ex qua quidem finitione bifariam posse in oratione superlativum constitui colligimus: aut comparative, quando fit com-

comparatio ad plures eiusdem generis, dum sint tres gradus, & regit genitivum pluralem ratione comparationis: ut, *Marcus Varro doctissimus fuit Romanorum*: aut ponitur absolute, hoc est, quod nec exigit casum in oratione, nec comparationem nobis significat: idque nobis indicatur a Nebrissensi per fragmentum illud finitionis, *vel per se prolatum.* Superlativi autem vis ea est, ut quoties superlative capiatur, tres gradus complecti debeat; alioqui non utendum erit superlativo, sed comparativo. unde si inter plura vascula, aut plura navigia, ad unam magnitudinem facta, aliquod sit longe capacius & grandius, non recte dicas: *hoc est omnium maximum*; sed *hoc est his maius*: itaque numquam citra tertium numerum fit superlatio: necesse est enim, ubi est superlatio, ibi sit & comparatio; ut aliquid sit maius aliquo, & iterum alterum maius hoc, quod erit iam maximum omnium: ut, *in Troianis aliqui fortes, & his alii fortiores: atque ex his alii, qui vocantur fortissimi.* Hoc quum ita sit, nescio quaenam fuerit opinio ista Aldi Manutii, viri quidem (nec nego) doctissimi, contra ingeniosissimum Vallam obfirmate contendendi comparativa posse ad plures sui generis referri, quum inter comparativum & superlativum hoc intersit, ut comparativum inter duo sit, superlativum inter plura, si modo tria sint imparia. Quod si una aut altera auctoritate Aldus Ma-

nutius Vallae contra nitatur, contemnendus profecto erit, longeque cum suis auctoritatibus ablegandus, ut qui poetas tantum citet, a quibus (auctore Fabio) non est semper petenda auctoritas. Perottus autem Sipontinus (praestabilis homo scientiae) observate curioseque hanc Vallae differentiam animadvertit, quam mirum in modum probavit; tantum abest, ut inscite aut maligne vellicaret. *Quoties*, inquit, *comparatio fit apud Graecos ad unum sui generis, comparativo utuntur; quoties vero ad plures sui generis, superlativo: in quo nos cum illis convenimus*. Et hoc ab eis dictum est, ut sensum comparativi a sensu superlativi distinguerent: qui utrique, hoc est, comparativo & superlativo genitivum tribuunt, quum careant ablativo. Apud nos vero illa ambiguitas non est, qui comparativo ablativum damus, sive ad unum, sive ad plura diversi generis referatur. Tamen illa Graecorum ratio tanti est momenti, ut iam Latini, ad formam Graecae constructionis, comparativo genitivum addiderint utique inter duo: sic, *Aiacum fortior fuit Telamonius*: si tres fuissent Aiaces non *fortior*; sed *fortissimus* diceremus. Et Horatius in Arte Poetica: *O maior iuvenum*, ad duos enim Pisones, filios Lucii Calpurnii Pisonis scribebat. Comparativum igitur inter duo ponitur; superlativum inter plura. Quod manifestissime ostendit Cicero, quum ait in Pisonem: *Me*

aedi-

aedilem priorem, *praetorem primum*: quippe aediles duo tantum erant, sicut duo censores & duo consules. Satis esse potuit nudum Vallae praeceptum dixisse, sed propter agrestes quoque & indomitos certatores, qui nisi vel rationibus vel auctoritatibus adhibitis non comprimuntur, longius aequo producti sumus: nam non magnifice mihi illi artium professores probantur, qui omnia nuda & concisa, semotis procul rationibus & orationis nitore, velint tradere. Monitore enim Fabio Quinctiliano, nec quid studiosi requirant, etiam si quid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non est omittendum. sed ad rem.

Nomen superlativum quatuor modis a grammaticis usurpatur. Primo *adiective*: ut, *doctissimi viri sic praeceperant*. Deinde *positive*, quum casum tantum positivi exigit: ut, *Grammaticae peritissimus fuit Antonius*. Tertio *substantive*: ut, *frigidissimum hominis est cerebrum*. Postremo *superlative*: ut, *Antonius Hispanorum fuit doctissimus*. Hinc illud liquido constat, tripliciter superlativum posse construi. In primis cum casu positivi: ut, *Grammaticae doctissimus*: *bello aptissimus*. Mox cum genitivo tantum numeri pluralis: ut, *Erasmus fuit Latinorum eloquentissimus*. Deinde cum genitivo singulari nominis collectivi: ut, *fortissimus gentis Danaum*: *doctissimus plebis*. Cavendum est praeterea, ne comparationes fingamus

praelicenter. nam nimis opicus & agrestis esset, qui ad hunc modum loqueretur: *Tigris est luporum velocissima*: huius rei caussa est, quia quum superlativum redoleat naturam partitionis, in qua semper pars trahitur a toto, quod esse debet cum parte eiusdem generis vel speciei, sequeretur tigrem eiusdem speciei cum lupo, quod est falsum: aut sic, *haec est pulcherrima suarum sororum*, quia sequeretur, hanc se esse pulchriorem. Rursus superlativum exponi potest tribus modis; aut per positivum & hoc adverbium *valde*: ut, *Antonius est doctissimus*, id est, *valde doctus*; aut per comparativum ipsiusmet & relativum diversitatis: ut, *Budaeus est Gallorum doctissimus*, id est, *ceteris Gallis doctior*; aut per positivum (quod adlubescit magis) & adverbium *maxime*: ut, *Vives est Valentinorum eloquentissimus*, id est, *maxime eloquens*. Item istae orationes: *iunior es magistratu*, aut, *maiorem vestem adfers corpore tuo*, non possunt dici; sed ita dices, *iunior es, quam ut magistratum geras*: aut *maiorem vestem geris, quam pro corpore*. Formantur autem superlativa a primo casu desinente in *i*, addita *s* & *simus*: ut, *docti, doctissimus*. A nominibus vero desinentibus in *er* & *ur*, formantur superlativa a nominativo addita *rimus*, ut *pulcher*, *pulcherrimus*, *matur*, *maturrimus*; *vetus* item *veterrimus facit*. Sunt & nonnulla anomala, quae partim ex his, quae in comparativis di-

diximus est invenire, partim ex non legitima formatione deprehendes. Frequentissime autem terminationes relativorum sunt octo, *limus*, *ximus*, *rimus*, *simus*, *nimus*. Porro comparativum & superlativum quinque modis differunt. Primum *significatione*, quia uberiore sensu & ampliore praeeminet significatione superlativum; etsi aliquando usuveniat comparativo superari, dum superlativo postponitur: ut, *Vives est Latinorum eloquentissimus*; *at Erasmus est eloquentior*. Deinde *comparatione*: nam comparativum ad unum sui generis, aut ad plures alieni refertur; superlativum vero eiusdem generis vel speciei. Mox *constructione*: comparativum enim ablativum, ut diximus, ratione comparationis construit. atqui superlativum uno insignitur genitivo, eodemque plurativo in orationis serie. Praeterea *expositione*: comparativum namque per positivum & adverbium *magis* exponitur; at superlativum per positivum & adverbium *maxime*. adde aliquando per adverbium *valde*. Postremo *resolutione*: nam superlativum per comparativum licet haud invenuste explicari, at non e contrario. Iam res ipsa videtur exposcere, ut de adverbiis, quae cum gradibus iungantur, dicamus. (* nam eo producti sumus in eorum tractatione, ut ingratos admodum Musis futuros nos existimemus, si verbum amplius addiderimus. *) Proinde sic habe. Positiva, auctore Erasmo, augentur compositione harum

rum dictionum *perquam*, *prae*: *perdifficile*, *perquam difficile*, *praelongus*, *praevalidus*. Idem contingit in verbis: *perquam velim*, *percupio*. Praeterea his adverbiis positiva intenduntur, *oppido quam*, *sane quam*, *nimis quam*: atque haec non repudiantur & a verbis: *perquam velim*, *perquam cupio*, *sane quam*. Item adverbia illa omnia *epitasim* significantia, *admodum*, *valde*, *egregie*, *insigniter*, *insignite*, *magnopere*, *maximopere*, *summopere*, *tantopere* & *quantopere*, figurate, *adeo* (pro *valde*) *maiorem in modum*, *mirum in modum*, *supra modum*, *praeter modum*, *singulariter*, *unice*, *eximie*, *impendio*, *impense*, *effuse*: atque alia innumerabilia. *plusquam* item vim augendi obtinet, cui finitimum est *non tantum*: ut, *homo non tantum vino temulentior*. Minuitur e regione positivus; sed non tam adverbiis quidem, quam praepositionibus: ut, *subtristis*, *subrusticus*: minuitur & adverbiis appositis: *non nimis molestum est*, *utcumque iucundum est*. Comparativum peculiariter his adverbiis amplificatur, *longe*, *multo*, *nimio*, *in infinitum*, *in immensum*, *infinitis partibus*, *multis partibus*: *Erasmus est doctior Despauterio*. *Tanto* & *quanto* figurate idem efficiunt: *tanto corpore praestantior est animus*, id est, *multo*. *Papae! quanto satius est amicis*, *quam pecuniis abundare*. Minuitur e regione comparativum his adverbiis, *paullo*, *aliquanto*, *nihilo*, *minimo*, *quantulo*, figurate, *tantillo*: *Gellius venustior est*, *quam Macrobius*. Super-

perlativum eisdem fere augetur adverbiis, quibus comparativum: ut, *tanto* & *quanto*, *multo* & *longe* pro *valde*, & *facile* pro *non dubie*: ut & *ita*. *Tam* & *quam* superlativo frequentissime iunguntur. Amant etiam iungi cum *alius*, *aliter*, *secus*, *ante*, *post*, & ceteris, quae superlationem quamdam significant, quaeque diversitatem: ut, *praecipuus*, *dissimilis*, *alienus*, ut docet Laurentius Valla. nec fuerit necesse citare maiorem auctorem, ut fidem faceremus. Praedictis gradibus potest nomen *quisque* iungi. Primum positivo, ex quo non licet formare comparativum aut superlativum: ut, *idoneus quisque*, *pius quisque*, aut sic per numerale: *tertio quoque die*, *quarto quoque mense*; aut per nomen *quotus*, idque interrogative: ut, *quotus quisque istud fecisset*? Deinde positivo adhibitis illis particulis *eo* & *quo*: ut, *quo quisque ditior est*, *eo avarior*. Postremo superlativo, cui semper postponitur: ut, *sapientissimus quisque*. quod in adverbiis superlativis non semper observatum animadverti. Neque est praetereundum silentio, particulam *quam* superlativo tantum iungi, dum significationem huius adverbii *valde* gerit, quae (si Laurentio credimus) superlativo iuncta, regimen respuit. Nec enim recte dixeris: *Zazius est quam doctissimus iuris peritorum*; sed *quam doctissimus*. Atqui si dictionem *quantum* nobis repraesentet, positivo iungitur: ut, *quam morosi sunt*, *qui amant*, id est,

est, *quantum*. Cum his autem verbis *possum*, *valeo*, *queo*, superlativo iungatur pro *quantum*: ut, *dicam quam brevissime potero*. Hinc plane constat, recte dici non posse *perdoctus*, *perdoctior*, *perdoctissimus*: quam *per* nec iungitur comparativo, nec superlativo, sicut *quam* pro *valde* numquam positivo iungitur, nisi post *per*: ut *perquam doctus*; post *oppido*, *sane*, *admodum*: ut, *oppido quam eruditus*, *sane quam pulcher*, *admodum quam elegans*.

(* Haec felicius ac copiosius multo ex Laurentio Valla & Erasmo subducere poteris. Nec enim nos latet, quam celeri & inaequabili filo centones istos consuerimus, finem alioqui facturi numquam, si hinc indelectos centones tereti & mire candido contexere laboraremus. *)

SCHOLIA

In nomina Relativa.

(* PLeraque sunt nomina, quibus vulgo utimur. Neque tamen liquido scimus, quid ea proprie, atque vere significent. Sed incompertam & vulgariam traditionem rei non exploratae sequuti videmur magis dicere quod volumus, quam dicimus. Neque id solum usuvenit, ut Gellius refert, in his quae dissuetudo a nobis alienavit; sed in his etiam, quae in sermonibus celebria atque obvia sunt, quod quum

hoc

hoc in plerisque nominibus saepe accidat, tum maxime quidem in relativis appellationibus, quae quam multa sunt, & frequentia in grammaticorum sermonibus, tam a paucis sane intellecta, periculo facto, deprehendes. Hoc porro non sic te accipere vellem, ut tractatores horum nominum, viros alioqui haud sane indoctos, neque ignobiles, tamquam in re varia & multiplici parum fuisse eloquutos, aut materiae destinatae prorsus exstitisse ignaros me sentire putes. Nam pleraque, lepide mehercle & scite, de relativis apellationibus ab Aldo Manutio & Iacobo Spirensi tradita negari non potest, a quibus bonam huius nostrae de relativis tractationis partem me accepisse ingenue fateor. Sed vulgus istud potius grammaticorum imperitum carpo, quod quum veram ac germanam vocabulorum significationem numquam calluerint, non verentur tamen, proh nefas! quam non intelligunt scientiam, profiteri. Proinde, qua poterimus industria & diligentia, dabimus operam, ne quod in opicis istis & agrestibus hominibus notamus, nobis aliquando dari vitio possit. Idque tum optime fieri putavimus, si quidquid de relativis praeceperimus, rationibus & excellentium virorum auctoritatibus confirmaverimus. Atque, ne multis te morer, candidate litterarum puer, hoc dictum in primis tolle memor: *)

Relativa alia sunt dialecta, alia grammatica. Re-

lativa enim dialecta substantiva sunt: ut *pater* & *filius*: *dominus* & *servus*. Relativa vero grammatica adiectiva potius habentur, qualia sunt *quis* vel *qui*, *alius*, *alia*, *aliud*, & id genus multa. De relativo dialecto dialectici disserant: nostra autem intererit de relativo grammatico tractare. quod sic a grammaticis finitur: *Relativum* est quod rem ante dictam refert: hoc in relativum substantiae & accidentis distribuitur. Substantiae illud est, quod refert antecedens substantivum. Accidentis vero, quod antecedens adiectivum meminit. Relativum rursus substantiae in duas prolabitur partes, hoc est, in substantiam similitudinis, & diversitatis. Relativum substantiae similitudinis idem cum suo refert antecedente. Huius generis sunt, *qui*, *quae*, *quod*, *suus*, *sua*, *suum*, *ipse*, *sui*, *ille*, *idem*: ut, *Plato qui fuit doctissimus suae ipsius aetatis philosophorum*, *docuit Aristotelem*: *&* *is idem Socratis discipulus fuit*. Relativum diversitatis est, quod refert antecedens diversum a consequente, cum quo concordat, sed sub eodem genere vel specie; quamvis enim discordet ab antecedente, tamen eiusdem esse vel generis vel speciei cum consequente refert. Nam si dico: *amo laurum & ceteras arbores*, significo quidem *laurum* esse arborem, sed diversam a ceteris arboribus: non enim idem *laurus*, quod ceterae arbores. Item, *placet mihi accipenser & alii pisces*: ostendo quidem

acci-

accipenserem esse piscem; sed differre a ceteris specie. Nec dicas igitur, *Iudaei crucifixerunt Christum inter duos alios latrones*: quia sic loquens diceres, Christum fuisse latronem. Cave igitur ne decipiaris in huiusmodi relativis substantiae diversitatis, nec umquam eis utaris, nisi antecedens eiusdem esse generis vel speciei cum eo, quod consequitur, velis ostendere. Atqui relativa haec substantiae diversitatis sunt *alius*, *alter*, *reliquus*, & *cetera*, *ceterum*. Nam *ceter* vel *ceterus* non memini me legisse. Considerandum praeterea est, relativum accidentis in nullo accidente cum antecedente congruere, sed cum consequente potius concordare in numero & in genere & in casu: ut, *Polyphemus erat altus, quanta est turris Hispalensis*. Relativum vero substantiae in duobus cum antecedente concordat, in numero & in genere, praeter *suus*, *sua*, *suum*, & relativa substantiae diversitatis, quae cum consequente concordant, quemadmodum ea, quae sunt accidentis: ut, *cliens rogat patronum caussam suam*. Antecedens huius relativi *suam* est *cliens*, & tamen congruit cum substantivo sequente, quod est *caussam*, in numero, casu & genere. Sallustius: *leones & alias feras*: antecedens huius relativi *alias* est *leones*, & congruit cum *feras*: ex quo infertur leonem esse feram. Sic apud Virgilium: *Tunc casia, atque aliis intexens suavibus herbis*: infertur *casiam* esse her-

 bam.

bam. Est & illud etiam observatione dignum, *qui*, *quae*, *quod* non semper cum antecedente convenire: quoties enim inter duo substantiva ponitur, quorum sequens sit proprium nomen, sequenti (ut Servius docet) accommodatur: ut apud Sallustium: *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur*; & in sacra Pagina: *Semini tuo, qui est Christus*. Si vero consequens fuerit appellativum nomen, potest tam cum consequente, quam cum antecedente congruere: ut, *Rosa*, *quae* vel *qui est flos candissimus*, *mihi admodum placet*. Marcus Tullius: *Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur: iisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera & stellas vocatis*. Sed invenitur etiam antecedenti respondere relativum, quando sequens substantivum sit proprium nomen: Val. Maximus: *Ante senatus adsiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie coenaculum appellatur*. Tullius. 2. Rhet. ad Her. *Argumentationes, quas Graeci* enthymemata *appellant*. Ceterum de his fortasse plura in calce Scholiorum in relativa, qui unus mihi locus tractandis nominum concordantiis, velut huic negotio magis appositus, est destinatus.

Nunc de relativis accidentis dicendum est, qualia sunt quae sequuntur, *qualis*, *quantus*, *quot*, *quotus*, *quotennis*, *quotennus*, *quotuplus*, *quotuplex*, *cu-*

ius,

ius, *cuias*. Sed *quotuplus* numquam Aldus se legisse recordatur : *quotuplex* tamen perquam raro. Porro autem relativum *qualis* habet antecedentia *bonus*, *malus*, *sapiens*, *demens*, *stultus*, *intelligens*, *doctus*, *indoctus*, *pulcher*, *turpis*, *albus*, *niger*, & cetera significantia qualitatem : ut, *virtutem*, *vitium*, *colorem* & similia : ut, *Tui crines sunt nigri*, *quales sunt pennae corvorum* : *tui crines sunt nigri*, *qualia Aethiopum corpora* : eius relativum est *talis*. *Quantus* habet antecedentia *magnus*, *parvus*, *longus*, *brevis*, *latus*, *angustus*, *altus*, *profundus*, & id genus cetera: ut, *Formica est parva*, *quantus est culex*. eius redditivum est *tantus*. *Quot* habet antecedentia *duo*, *tres*, *quatuor*, *quinque*, *sex*, *septem*, *octo*, *novem*, *decem*, *viginti*, *centum*, *mille*, & reliqua numeralia. eius redditivum est *tot*. dicimus & *totidem*. *Quotus* habet antecedentia *primus*, *secundus*, *tertius*, *quartus*, *quinctus*, *decimus*, *quinquagesimus*, *centesimus*, *millesimus* : ut, *Tu es primus in hac urbe*, *quotus ego domi meae*. Ponitur etiam *quotus* pro *quot* : Martialis: *Dic quotus es*, *quanti cupias coenare*, pro *quot estis*. Sed proprie ordinem refert, quod indicant nomina ordinem significantia, per quae respondemus interroganti : ut, *quota hora est? prima*, aut *secunda*, aut *tertia* : sic igitur respondeamus necesse est. Quare si haec nomina praecesserint, licet ea referre per *quotus* : ut, *Eo cubitum hora tertia*, *quota vadis tu*. Nam

Nam quemadmodum ei, qui dixerit, *quotum annum agebat Cato, quando Graecas discebat litteras?* licet respondere, *sexagesimum*, & per huiusmodi nomina; sic etiam licere arbitror ex contrario haec eadem nomina per *quotus* referre sic: *Incipio hieme lucubrare ab hora octava, quota Plinius Secundus, quum tardissime surgeret cubitu, incipiebat: non tamen etiam sexta, quota ille saepe; incipiebat autem lucubrare a Vulcanalibus*. Hactenus & quidem pulchre Aldus Manutius. Sed his non gravabor etiam addere, quod apud Hadrianum scite admodum & diligenter adnotatum de natura huius particulae inveni. *Quotus*, inquit, quandoque simpliciter interrogat, & numerum petit: ut, *quota hora est? dic quotus esse velis? quotus erit iste denarius?* Horatius, *hora quota est?* Idem, *Tu quotus esse velis, rescribe.* Cicero in Verrem: *Quotus erit iste denarius, qui non sit ferendus?* & quandoque sine interrogatione: ut, *quota pars ex eo deducetur, ea pars tibi sit profutura*. Quandoque *quota pars* significat minimam partem: ut Ovidius: *Ex tot, in Atrida pars quota laudis erat.* Idem. *Qui quota terroris pars solet esse mei*. Quandoque *quotus* iungitur cum *quisque* interrogative: ut, *quisque bonus est? quotus quisque est, qui teneat artem numerorum?* quasi dicat *nullus* aut *rarus*. *Quotenus*, quo usus est Tullius ad Atticum, dicens: *In ripa nescio quotenorum iugerum*, habet

bet

bet antecedentia *singuli* , *bini* , *terni* vel *trini* , *quaterni* vel *quatrini* , *quini* , *seni* , *septeni* , *octoni* , *noveni* , *deni* , *biseni* , *quinquageni* , *centum* , *milleni*. Est autem *quatennus* relativum divisum in pares numeros : ut , *boves bini & quaterni trahunt aratrum* , *quoteni equi carrucam*. Vtimur etiam his nominibus sic: *Iulius Caesar legavit viritim trecentos sextertios* , ait Tranquillus , hoc est , *trecentos viris singulis* ; *Augustus vero cohortibus urbanis quingenos* , *legionariis trecenos nummos* : hoc est , *singulis quingentos & trecentos*. Nam si dixisset : *Legavit populo trecentos sextertios* , tantum *trecentos* toti populo esse legatos intelligeremus : sed quia *trecentos* dixit singulis , trecentos significabit legatos. Item : *viri sobrii ac modesti* , *quum discumbunt* , *bibunt ad summum trinos cyathos vini* , hoc est , *tres singuli*. Praeterea nomina , quae tantum in numero multitudinis declinantur, his nominibus iunguntur : ut , *dedi ad te binas* , *aut quaternas litteras* , *quum tu unas tantum miseris* , pro *duas* aut *tres* aut *quatuor* epistolas : sic *binas aedes* , *ternas nuptias* , pro *duas domos* , *tria connubia* dicendo. *Quotuplus* habet antecedentia *simplus* , *duplus* , *triplus* , *quadruplus* , *centuplus* : ut , *si dedisti obolum mendico propter Deum* , *accipies centuplum* : *quotuplum non accipies* , *si pro te impendisti*. Sed hunc postremum dicendi modum ego cum Aldo non memini legere, nec puto inveniri apud illustres auctores. *Quotuplex* ha-

habet antecedentia *duplex*, *quadruplex*: ut, *habeo triplicem vestem* (id est, trium generum) *quotuplex non est tibi*. Sed nec hoc apud illustres se legisse Aldus fatetur. *Cuius*, *cuia*, *cuium* habet antecedentia nomina, vel pronomina possessiva, vel genitivos substantivorum: ut, *Dic mihi*, *Damoeta*, *cuium pecus*? *Aeneium*? *vel meum*? *vel Aegonis*? *Cuia est haec domus*? *tua*? *aut reipublicae*? *vel Herculea*? *Cuium putas fuisse hunc ensem*, *Hectoreum*? vel *Hectoris*? *vel tuum*? sed sic non sunt relativa, sed interrogativa. Essent autem relativa, si sic diceres: *hic ager est meus*, vel *Caesaris*, *cuia est ancilla*. hic & haec *cuias* & hoc *cuias* habet antecedentia nomina patriae: ut, *Romanus*, *Valentinus*, *Hispalensis*, vel gentis : ut, *Castellanus*, *Italus*, *Gallus*: ut, *sum Romanus*, *cuiates erant Catones*, & *Latinus*, *cuias fuit Marcus Tullius*. Ponuntur autem praedicta nomina multis modis in oratione: sed frequenter tribus, interrogative : *Sed vos qui tamdem*? *quibus aut venistis ab oris*? & *Quod genus hoc hominum*? Relative: ut, *Sum pius Aeneas*, *raptos qui ex hoste penates Classe veho mecum*, *fama super aethera notus*. Infinite: ut, *qui sint veri amici plane ignoro*, & sic *qualis*, & cetera relativa accidentia. Hoc ad extremum advertendum est, neminem quemquam dixisse *animal quid*, & *Virgilius quis*; quia *quis* & *quid* numquam relative, sed vel infinite, vel interrogative ponuntur.

De Interrogativis.

NOn ab re erit paucula de *interrogativis* nominibus hoc loco differere, quando nihil arti grammaticae alienum putamus, sine quo fieri non posse grammaticum fatendum est. (* Nec cum huiusmodi expositionis genere, quale nos aggressi sumus, nimis pugnat, quum interrogativa ipsa relativis nominibus valde adfinia sint. *) Igitur *interrogativum* est, finitore Aldo, quod rei dubiae, aut tamquam dubiae postulativum est. Hoc in duas partes dividitur: interrogativum *substantiae* & interrogativum *accidentis*. Interrogativa *substantiae* sunt *qui*, *quae*, *quod*, & *quid*, & *uter*. Interrogativa *accidentis* sunt *qualis*, *quantus*, *quot*, *quotus*, & cetera relativa accidentis. Inter *quis* & *uter* haec est differentia: quod, si duo fuerint, dices *quis* vel *uter*, tuo arbitratu: ut, *quis vel uter oculorum tuorum melius videt*. Si vero plures, *quis* tantum: ut, *quis ex tuis digitis est longior*? non etiam *uter*. Facit etiam hoc ad interrogativorum concinnitatem & venerem, ut per eumdem casum respondere oporteat, per quem interrogatio facta fuerit, ut: *Quam puellam amavit Achilles in Troia provincia? Polyxenam. Quis tibi videor? aeque miser atque ego. Cui invidebat Trhaso miles? Phaedriae rivali. A quo amata fuit Galatea? ab Aci & Cy-*

clope. Quarum rerum non est umquam sacietas? divinarum. interdum tamen non licet respondere per eumdem casum: ut si roges: *quotennis es?* respondeas potius *centum annorum*, quam *centennis*, quod nusquam legitur. Item: *quanti emtae? parvo*; & *cuium pecus? Aegonis* aut *Philondae*: *cuius dicis esse hos libros? meos.*

De Distributivis.

POST interrogativa visum etiam mihi fuit de *distributivis* & *partivis* nonnihil dicere; partim, ut in omnibus, quae ad relativa spectant, Aldi vestigia sequar: partim, quod videam horum etiam nominum tractationem oppido quam iucundam, ac non minus utilem addiscentibus fore. Itaque *distributivum* nomen est, quod est *distributionis* nota seu signum: atque in duas distribuitur partes, *in adfirmativum* & *negativum*; & sunt haec, *quisque*, *ambo*. Adfirmant *quicumque* atque *omnis*, *uterque*; *nullus*, *nemo* negant. etiam coniungito *neuter*. Construuntur autem cum genitivo pluralis, vel ablativo vel accusativo cum praepositione: ut, *nullus discipulorum*, vel *ex discipulis*, vel *inter discipulos legit*. Dicimus etiam *nullus discipulus*: sic *uterque parentum* & *uterque parens.*

De Partitivis.

P*Artitivum* nomen est, quod partem trahit a toto, cum quo partitur, & cum eo debet in genere concordare: ut, *hominum aliquis*: *alieni appetens*: *aliquis sui profusus*: & sunt haec *quilibet* & *quidam*, *aliquis*, *quicumque*, *alius*, *quis*, *alter*, *uter*. numeralia, ut *unus*. In partitione debent esse tria, *pars*, *totum*, & quod pars regat totum: ut, *litterarum tuarum unae sunt eloquentiae*, *alterae humanitatis & amoris plenae*. Fit etiam partitio per *prolepsim*, de qua in figuris alias fortasse multa. *Quilibet* (velint, nolint sophistae) non idem quod *omnis* sive *cunctus*, significat, sed unumquemvis de multis, nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, sed quidvis perpeti patiar, modo vos, iuvenes studiosi, ne decipiamini. Quid enim non discriminis subeundum est, ut cum lacte nutricis (quod aiunt) errorem etiam pueri ignari non sugant: proinde quoties dialectici offenderint huiusmodi orationes: *accipe quemlibet horum librorum*, exponant sic mea sententia, ac non quidem mea tantum, sed eruditorum omnium; sive rhetores exigas, sive dialecticos requiras, id est, *unumquemvis*; & non *quemque*: etiamsi fatendum sit a poetis pro *omnis* aliquando usurpari. Ovidius: *Pollicitis dives quilibet esse potest*, *qui-*

libet, id est, *unusquisque*, sed proprie particularis est dictio. Hinc hoc unum colligimus contra dialecticos aetatis nostrae, has duas dictiones *quilibet* & *nullus* non esse contrarias; sed *omnis* & *nullus*.

SCHOLIA
In Diminutiva.

DIminutivum nomen est illud, quod primitivi significationem habet extenuatam & pressam, ut *regulus*, qui regem plane significat; tenuem illum quidem & minutum nobis repraesentat. quae una (mehercle) res facit, ut rite diminutiva formentur, si genus & inclinatio fuerint: quippe, si significatio primitivi adfuerit diminuta, nec res ipsa principalis contractior fuerit, diminutivum appellari non meretur. Servant autem ut in plurimum nomina diminutiva tria, genus primitivi, significationem cum accessione imminutionis, & formam. Genus servant *hic pisciculus*, *haec avicula*, *hoc vasculum*, a primitivis *hic piscis*, *haec avis*, *hoc vas*. Genus autem non servant *pulvisculum* a *pulvere*, *ranunculus* a *rana*, *curriculum* a *curru*: quae tamen vera sunt diminutiva, quia significationem servant; cuius defectu, auctore Valla, haec diminutiva non sunt, *avunculus*, *cuniculus*, *musculus*, *pediculus*, *cuculus*, *cicercula*, *novacula*, *lenticula*, *acicula*, *aniculus*, *redi-*

culus, *vernaculus*, longe enim alia significant, atque primitiva unde trahuntur, aut formari potius videntur. Quae formationem non servant, plura sunt, quam ut hic referre liceat, quae tam varia ac multiplex est, ut nemo sit, qui certa formationis lege, ut belle inquit Nebrissensis, haec nomina comprehendere possit: quippe quae in varias terminationes exeunt. Nam alia in *ulus*, *ula*, *ulum*: ut, *frater*, *fraterculus*, *soror*, *sororcula*, *munus*, *munusculum*; alia in *io*: ut, *homo*, *homuncio*, *senex*, *senecio*; alia in *olus*: ut, *Sergius*, *Sergiolus*; alia in *ellus*: ut, *tener*, *tenellus*, *a*, *um*; alia in *illus*: ut, *tantus*, *a*, *um*, *tantillus*, *a*, *um*; alia in *leus*: ut, *equus*, *equuleus*; alia in *iscus*: ut, *pan*, *paniscus*; alia in *aster*, *astra*, *astrum*: ut, *pinus*, *pinaster*, *filia*, *filiastra*, *apium*, *apiastrum*. Quamquam Valla recte sentiat, nomina in *aster* nequaquam esse diminutiva: quippe quae imitationem potius significent, quam diminutionem: praeter duo haec *recalvaster*, & *surdaster*, quorum alterum significat diminutionem *surditatis*, alterum *calvitii*: atqui non est plane surdus *surdaster*, sed (ut sic dicam) *surdulus*; *recalvaster* qui fronte calvus est, non toto capite, quasi *recalvatulus*, quod est diminutivum. Cetera autem eiusdem formae non sunt diminutiva, ni (ut Valla dicit) velis, imitationem esse diminutionem quamdam perfectionis, ut alia certe es-

essent diminutiva significationis, alia perfectionis. Liceat per me cuivis diminutiva in plures species secare, & nova rerum vocabula fingere, modo rem ipsam non variet aut confundat. Nam parum quidem refert, appelles diminutiva nomina in *aster*, si exponendo nominum significationem mecum sentis, sic videlicet, ut *apiastrum*, *mentastrum*, *silicastrum* non parvam *oleam*, parvam *silicam* appelles; sed *oleam* potius, *pinum*, *apium*, *mentam*, *silicam* imitantia. Laurentius Valla, quo praeceptum hoc firmius corroboraret, attulit Comici auctoritatem: *Est hic parasitaster parvulus*, hinc colligens *parasitaster* diminutionem non significare, quod diminutivo, scilicet *parvulus*, coniungeretur, aliter a Comico numquam committendum, ut sic loqueretur: quasi illud non frequenter fiat a praecellentibus linguae Latinae auctoribus, ut diminutivis snbstantivis Latine, & sine vitio superfluae inculcationis, adiungant adiectiva, exiguitatem aut diminutionem significantia. Quinctilianus lib. 3. *Non est necesse per tam minutas particulas rationem dicendi concidere*. Plinius lib. 11. cap. 31. *Inde oritur vermiculus parvus*. Plautus: *Gurguliunculos minutos fabulare*. Solinus in Collectaneis: *Vt sexaginta gemmarum colores in parvo eius orbiculo deprehendantur*. Plinius lib. 11. cap. 26. *Omnium cerebro medio insunt ossicula parva*. Plinius Iunior Epistola VI. lib. 2. *Vinum*

etiam

etiam parvulis laguncul is in tria genera descripserat. Plinius lib. 35. cap. 4. *Parvis gloriabatur tabellis.* Sunt postremo inventa diminutiva triplici de caussa: aut necessitatis, ut *regulus*, ne aliud quidem nomen est, quo id muneris, sive magistratus aeque possemus explicare: aut adulationis gratia, ut *corculum*, *animula*, *filiolus*: & alia non pauca, quae adulationi apta sunt: aut contemtus caussa, ut *homunculus*, *homulus*, *argutulus*, *nasutulus*. his enim uti solemus, dum quemquam per fastidium & contemtum nominamus.

SCHOLIA
In Adverbia localia.

QVatuor sunt adverbia interrogativa locorum, hoc est, *ubi* & *ubinam*, *quo* & *quorsum*, *unde* & *qua*. His omnem loci differentiam interrogando comprehendimus. Nam si de loco *in quo* quaerendum sit, appositissime utimur adverbio *ubi*, ad id officii praeter cetera cum composito *ubinam* invento, ut, *ubi est Petrus?* Si vero de loco *ad quem*, habemus adverbium *quo* & huius compositum *quorsum*: quorum partes sunt quaerere de loco *ad quem*: ut, *quo proficisceris?* Si autem de loco *a quo*, est nobis adverbium *unde*, quo de huius loci differentia percontemur: ut, *unde venis?* Si denique de lo-

loco *per quem*, iam huiusce rei usum nobis praestabit adverbium *qua*: ut, *qua iturus es*? Nunc qui debeamus percontantibus per haec adverbia respondere, strictim contingemus.

Vt respondendum sit percontantibus per per adverbium Vbi.

PErcontanti autem per adverbium *ubi*, bifariam respondere licet: aut aeque per adverbia, aut nomina propria locorum adverbialiter posita. Si respondere lubet per nomina propria locorum, considerandum in primis est, inclinenturne illa per primam vel secundam nominis declinationem, an per tertiam? Si per primam vel secundam, nunc in genitivo ponuntur numeri singularis, cum his etiam appellativis *militiae*, *belli*, *domi*, *humi*, *terrae*, *togae*: ut, *Est Salmanticae*, *est Toleti*, *est domi*, *est militiae*. Inde signata sunt nomina pluraliter tantum declinata, quae non in genitivo, sed ablativo potius aut dativo collocantur: ut si quaeratur, *ubi est Petrus*? optime respondebis, *est Athenis*, *est Parisiis*. Si vero per tertiam declinantur, ponuntur in ablativo; sive, ut Servius vult, in dativo cum appellativis: ut, *Est Hispali*, *est Saetabi*, *est Bilbili*, *est Carthagini* vel *Carthagine*, *est Arpinati* vel *Arpinate*, sed venustius per dativum. Si porro aeque per adverbia respon-

de-

dere magis placet, querenti; *Vbi est Antonius*? sic respondebis: *hic adest Saetabi*: *ubi ego sum*? *istic*, id est, *Lovanii*: *ubi tu es*? *illic*, id est, *Segobricae*, *ubi meus Laurentius Valentinus est*? *ubi*, id est, in loco ubi aliquis est. *Sicubi*, id est, si in aliquo loco aliquis est. Hoc, ut iam praemonui, de nominibus propriis *urbium*, *oppidorum*, *pagorum*: & sic de reliqui, *municipiis*, sive *castellis*, sive *vicis*, tantum praeceptum volo. Quippe, si appellativa fuerint, pos nentur in ablativo cum praepositione *in*: ut, *Honoratus ille Ioannius Latine & Graece doctus*, *est in curia Caesaris*; *Vives est in Germania*; *Budaeus in Gallia*.

Vt respondendum sit percontantibus per adverbium Quo.

PErcontanti per adverbium *quo*, si per nomina propria locorum respondemus, illa ponimus in ablativo cum appellativis *domus* & *rus*: ut si quis roget, *quo eas*? respondebis, *eo Valentiam*, *Saetabim*, *Athenas*, *Burgos*, *domum*, *rus*. Si autem per appellativa aeque per accusativum, sed addita praepositione *ad* vel *in* respondemus: ut, *Eo ad civitatem*, *ad agrum*, *in silvam*, *in nemus*: nec nego, quin praecepta haec e contrario aliquando ab auctoribus usurpentur: ut Cicero: *Eo die Verres ad Messanam venturus erat*. ecce nunc tibi nomen proprium loci cum praepo

sitione *in*. Suetonius in Augusto: *Quum Sanium insulam in hiberna se recepisset*. Caesar: *Varro quum, itinere converso, se Italiam venturum promisisset*. Ecce rursum e regione appellativum sine praepositione: sed quia haec in usu frequenti non sunt, raro etiam pueros usurpare admonuerim, dignos utique venia si quando utantur. Per adverbia respondemus *huc*, id est, *Salmanticam*, ubi ego sum: *istuc* idest, *Hispalim*, ubi tu es: *illuc*, id est, *Valentiam*, ubi aliquis est.

Quomodo respondendum sit percontantibus per adverbium Vnde.

DVm interrogatio fit per *unde*, si respondemus per nomina propria *locorum* aut *pagorum*, illa ponimus pro adverbiis loci in ablativo sine praepositione cum duobus appellativis *rus* & *domus*: ut, *Vnde venis? Saetabi*, *Bilbili*, *Roma*, *Valentia*, *Hispali*, *rure*, *domo*: verum appellativis addimus respondendo praepositionem: ut, *Venio ex agro*, *ex silva*, *ex curia*, *de foro*, *de Academia*. Quod si per adverbia velis respondere, dices: *hinc venio*, id est, ab eo loco, ubi ego sum: *istinc*, id est, ab eo loco, ubi tu es: *illinc*, id est, ab eo loco, ubi aliquis est.

Quomodo percontantibus per adverbium Qua *respondendum sit.*

INterroganti per adverbium *qua*, si per nomina propria *locorum* respondemus, illa aeque ponimus in ablativo, remota praepositione: ut, *Qua iturus es? iturus sum*, inquies, *Salmantica*, *Valentia*, *Caesaraugusta*, *Septimancis*, *Burgis*, *Tralibus*, *rure*, *domo*. Si autem per appellativa respondemus, in accusativo illa ponimus cum praepositione *per*: ut, *Iturus sum per Galliam*, *Italiam*, *Germaniam*, *per nemus*, *silvam*, & *per viam publicam*. Quod si per nomina respondere minus placuerit, sed per adverbia, tunc sic dices; *hac*, id est, per locum, ubi ego sum: *istac*, id est, per locum ubi tu es: *illac*, id est, per locum, ubi aliquis est.

Pulchra de nominum convenientiis.

HIc locus mihi destinatus est, ut de variis nominum *concordantiis* ageremus, & de eleganti scriptorum usu in copulandis in oratione *adiectivis* cum *substantivis*, & *relativis* cum *antecedentibus*. Sed ut commodius hoc a me tractari possit, praemittendae sunt elementariae illae praeceptiones de nominum inter se convenientiis, ut quae, praeter haec,

tamquam insignia & illustria postea adduxerimus, exiguo negotio cognosci possint. Tria sunt in universum, quae in copulando adiectivo cum substantivo servare debet grammaticus. haec sunt *genus*, *numerus*, *casus*; quibus accidentibus debent maxime inter se *adiectivum* & *substantivum* convenire: ut, *vir bonus*. Sed contingit aliquando, nec id sine magno Latinitatis sacramento, ut magni nominis auctores adiectivum a substantivo, modo genere, modo casu, modo numero divellant. Seiungitur autem adiectivum a substantivo *genere*, his fere modis. Primum, quando adiectivum usurpat obliqui genus: Gellius. *Leaena est acerrimum animalium*. Deinde, interpositis pronominibus possessivis, non cohaeret substantivum cum adiectivo *genere*: ut, *mea unius diligentia liberata est respublica*. Mox ob figuram *synthesim*. Sallustius: *Pars in carcerem acti, pars bestiis obiecti*. Praeterea de idiomate sermonis Latini: ut, *ad quartum kalendas*. Rursum, quum adiectivum substantivatur: Cicero: *Malum mihi non videtur mors*. Postremo, quando nomina verbalia cum substantivis copulantur: ut, *vinum luctator*, *aurum consolator*, *tempus veritatis repertor*. Haec quamquam voce substantivorum imaginem repraesentent, significatione tamen adiectivorum officio funguntur.

De

De Casus discordantia.

EST praeterea inter adiectivum & substantivum *casus* seiunctio. Primum propter tacitum regimen: ut, *Huic procuratorem esse non licet*. Deinde ob peculiarem verborum accusandi constructionem: ut, *Accuso te furti, sacrilegii, & utroque.* Postremo quum pronomina possessiva intervenirent: ut, *mea ipsius diligentia.*

De Numeri discordantia.

NVmero *fit* etiam inter adiectivum & substantivum velut divortium quoddam, idque modis quinque contingit. I. Terentius: *Aperite aliquis actutum ostium.* Et illud ex eadem figura, *Pars in carcerem acti, pars bestiis obiecti*, ad primum modum pertinere dicimus. II. modo propter interposita participia *absenti* & *praesenti*. Terentius: *Nescio quid, absente nobis, turbatum est domi*. Pomponius: *Apud forum, praesente testibus, vendidisti mihi*. III. ex circumloquio infinito participii in *rus*, in neutro genere: ut Gellius: *Haruspices dixerunt omnia ex sententia processurum*. IV. ratione pronominis *suus, sua, suum*, & *quisque*: ut, *Oculi suam uterque pupillam habent. Hirundines vere ineunte redeunt in suum*

pri-

pristinum unaquaeque nidum migrantes. V. quando gerundium genitivi singularis iungitur substantivo pluralis: ut Plautus: *Nominandi tibi istorum*. Hactenus ostendimus quemadmodum prima adiectivi convenentia in tribus accidentibus, videlicet *genere*, *numero* & *casu*, fallat multis modis: quamquam mira sit harum dictionum significatione copulatio, unde voce tantum adiectivum a substantivo auctores secreverunt: quippe duplex sit convenientia *voce* videlicet & *significatione*: haec perpetua & necessaria; illa vertibilis semper & inconstans habetur. Itaque voce contingit fieri inter adiectivum & substantivum seiunctionem, non autem significatione. Ceterum quia tantum de unius adiectivi cum uno itidem substantivo convenientia & discordantia diximus, est in animo subsequenter describere constructiones aliquot, & elegantes illustrium virorum observationes, quo variam simplicis adiectivi cum multis ac diversis substantivis convenientiam plenius cognoscamus.

De unius adiectivi cum variis substantivis convenientia. Et primum de Protozeumate adiectivali.

IN *Protozeumate adiectivali* possunt substantiva haud dubie animal significare: idque non tantum in toto, verum etiam in parte; & tunc sufficit adiectivum

vum praecedens convenire in numero, genere & casu cum viciniore substantivo, licet cum sequente altero vel pluribus non congruat. Laurentii Vallae contra nitens auctoritas viribus caret. Suetonius in Galba: *Verum amissa uxore Lepida, duabusque ex ea filiis, remansit in caelibatu.* Martialis lib. 2. Epig. *Salva est & uxor, sarcinaeque servique.* Titus Liv. lib. 2. Decadis I. *Aegre sedata ab Quinctio plebe, multo aegrius consul alter a patribus*: Quinctilianus lib. 3: *Qualis est primus Iudaicae superstitionis auctor, & Gracchorum leges invisae.* Hic *qualis* etiam refertur ad *leges*, licet ore blasphemo Fabius Divinam legem suggillet. Suetonius in Caligul: *Elisi per eum tumultum viginti amplius equites, totidem matronae super innumeram turbam ceteram.* Hieron. in Mich. lib. 1. cap. 4. *Relicta nave, & patre, & fluctibus saeculi.* Rursus in *protozeumate adiectivali*, si substantiva nullum animal, nullamque intellectualem substantiam significent, sintque diversi generis vel numeri, potest adiectivum praecedens dupliciter poni. id est, vel cum viciniori tantum substantivo congruere, vel in plurali in neutro genere collocari. Si substantiva talia sint eiusdem generis, adiectivum neutro genere & pluraliter poni potest. Idque longe frequentius & elegantius, quam si pari genere proferretur, quod & ipsum fieri posse manifestum est, & probatione non indiget.

Vbi

Vbi adiectivum viciniori substantivo congruit.

PLinius lib. 7. cap. 37. *Vbi vero sensere venantem, contracto ore pedibusque, ac parte omni inferiore, qua raram innocuam habent lanuginem, qua volvuntur in forma pilae.* Hilarius in Psalm. 67. *Referendus ergo ab his omnibus & sensus & studium est.* Lactantius lib. 3. cap. 17. *Vario*, inquit, *ordine ac positione conveniunt.* Plin. lib. 12. cap. 26. *Excipitur succus, inciso caule messibus, radice in autumno.* Idem lib. 27. cap. 12. *Addita muria & oleo.* Plin. lib. 27. cap. 8. *Ad exinaniendas alvosque mensesque mulierum.* Lactantius lib. 6. cap. 6. *Pertinent enim non ad vitam homini comparandam; sed ad quaerendas vel augendas opes, honores, gloriam, potentiam.* Lactant. lib. 4. cap. 28. *Abiectis vanitatibus & errore miserabili Deum cognoscat.*

Vbi adiectivum in plurali & neutro genere positum ad substantiva diversi generis refertur.

QVinctilianus lib. 3. *Proinde intuenda sexus, dignitas, aetas.* Plin. lib. 12. cap. 13. *Principalia ergo in illa thus & myrrha.* Hieron. contra Rufin. *Fuganda sunt omnibus modis & abscindenda languor a corpore imperitia ab animo, luxuria a ventre, a civitate se-*

di-

ditio, a domo discordia, & in commune a cunctis rebus intemperantia. Fulgentius in Sermone de S. Stephano: *Neque enim parvi pendenda sunt talis victoria talisque triumphus.*

Vbi adjectivum plurale & neutrum ad substantiva unius generis refertur.

LActantius de Ira Dei: *Quum diversa & repugnantia sint ira & gratia.* Idem lib. 5. cap. 20: *Longe diversa sunt carnificina & pietas.* Idem lib. 4. cap. 4: *Quibus rebus apparet, quam inter se coniuncta sint sapientia & religio.*

De Appositione & varia eius elegantia.

QVam lepida (Deus bone!) & elegans est haec praeceptio, quam ex Iacobo Spirensi ad verbum subduximus cum tribus etiam superioribus; & eo quidem studiosius, quo addiscentibus iucundiorem fore intelligebamus. Sed ne multa, sic habet: Adiectivum, quod adiungitur substantivis diversi generis vel numeri per *appositionem* constructis, solet fere cum eo substantivo convenire, quod est vel maioris momenti, vel amplioris significantiae, vel magis usitatae appellationis; quamvis hoc ipsum vicinius non sit; aut etiam, quod mirabilius est, sub-

audiatur. eadem quoque adiectivi constructio & substantivi subauditio in relativis & antecedentibus fieri Latine comperitur: qui subaudiendi modus plurimis iam annis magnos peperit errores in trivialibus scholis de plerisque nominibus *gemmarum*, *lapillorum*, *herbarum* & *florum*.

Vbi exprimuntur substantiva:

PLinius lib. 5. cap. 26: *Ephesus Amazonum opus, multis ante expetita nominibus exempla*. Plin. lib. 26. cap. 7: *Herba melandryum odorata*. Idem ibid: *Herba chalcetum e vineis contrita imponitur*. Idem lib. 7. cap. 24: *Memoria necessarium maxime vitae bonum, cui praecipua haud facile dictu est, tam multis gloriam eius adeptis*. (* Idem lib. 4. cap. 26: *Municipium civium Romanorum Olisipo, Felicitas Iulia cognominatum*. Idem lib. 6. cap. 21: *Item Astacanos, gentem vitis, & lauri, & buxi, pomorumque omnium in Graecia nascentium fertilem*. Idem lib. 4. cap. 5: *Primae ibi, quas diximus Lecheae Corinthiorum portus*. Idem lib. 3. cap. 20: *Rhaetos Thuscorum prolem arbitrantur a Gallis pulsos duce Rhaeto*. *)

De Subauditione substantivi, quod expressum refert adiectivum.

PLinius lib. 4. cap. 12. *In ora Carcinite oppida: Taphrae, in ipsis angustiis peninsulae: mox Heraclea Cherronesus libertate a Romanis donatum*: hic *donatum* refertur ad *oppidum*, quod subauditur in *Heraclea*, idque pereleganter, quum paullo ante posuisset *oppida*. Plin. lib. 26. cap. 7. *Centaurium, Gentiana, ex aqua potae* (scilicet) *stomachum corroborant: potae*, subaudi *herbae*. Idem lib. 26. cap. 11. *Et centunculus trita in aceto; aut melle, aut in aqua calida: trita* (subaudi *herba*) *sanat comitiales*. Idem lib. 26. cap. 8. *Laver quoque nascens in rivis condita & cocta, torminibus medetur*: subaudi *herba*, nam *laver* haud dubie neutrum est. Idem hoc eodem in cap. *Seu laver erutium*. Idem lib. 26. cap. 14. *Dictamnum pota sagittas pellit, & alia tela extrahit illita. Proxime pseudodictamnum, utraque etiam suppurationes discutit: pota, illita, utraque*, subaudi *herba*.

De Relativi & Antecedentis discordantia genere.

RElativum autem, quantum legendo consequi potuimus, secretum etiam genere ab antecedente modis quinque invenimus. Primum, quum rei substan-

tia subauditur. Persius: *Non curo esse quod fuit Arcesilas.* Terentius: *qui habet salem, quod in te est.* Praecedente siquidem vel masculino, vel femenino, collibitum fuit Latinis per neutrum referre. Deinde, quando sub pronòmine derivativo intelligitur primitivum. Cicero ad Lentulum: *Ad arbitrium tuum, qui haec amasti.* Terentius: *Omnes laudare fortunas meas, qui talem gnatum haberem.* Mox quando *quis* vel *qui* venit inter duo substantiva: ut, *est locus in carcere, quod Tullianum appellatur.* Praeterea, quando tota oratio praecedens pro antecedente ponitur: ut, *Vxorem numquam habui, quod fortunatum isti putant.* Postremo, quando, praecedente feminino vel masculino, relativum neutrius generis reddimus. Plin. *Quum publicos mores atque leges civitatis intueor, quae vel in primis sensus hominum spectandos arbitrantur.*

Vbi numero differant.

BOetius: *nihil imbecillius homine, quos morsus muscarum necat.* Cicero in Familiaribus: *Habes sacerdotes, alium alio nequiorem,*

Vbi differant persona.

VIrgilius: *Vivite felices, quibus est fortuna peracta Iam sua.*

De

De Subauditione antecedentis, cum quo expressum convenit relativum, relicto altero antecedente.

PLinius lib. 26. dap. 6. *Ante omnes potandum dodecatheum, de qua diximus, profecto longinquis morbis medetur: de qua*, scilicet *herba*. Idem lib. 37. c. 6. *Oriens & hanc mittit: sed Indica nulla praefertur: hanc*, subaudi *gemmam*: loquitur autem Plin. de *crystallo*, quod nomen apud Graecos masculini generis est non dubie. Sequenti quoque 9. cap. *crystallus* item feminino genere profertur, ubi simul est subauditio servanda. Idem lib. 37. cap. 1. *Iudicato in Cypro sex aureis denariis smaragdo, in qua fuerat sculpta Amymone*. Vide lector, quemadmodum in masculino genere pariter & in feminino Plinius ponit *smaragdus*, quod tamen Graecis masculinum est: ergo *in qua* subaudi *gemma*. Idem etiam Plin. lib. 37. cap. 9. scribit *amethystum Indicam*, & *sapphirum caeruleam*. quae tamen nomina gemmarum non dubitamus apud Graecos masculini generis esse. Itidem observa, lector, in aliis Graecis nominibus, cuius modi sunt *beryllus*, *amaracus*, *amarantus*, *raphanus*, quibus Latinitas utitur, quae Graecis proculdubio sunt masculina: ut si quando feminino genere posita compereris, quid legitime subaudiendum sit, scias.

FINIS.

DE

De Antecedentibus expressis cum Relativo.

CIcero IV. Verr. *Oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat in primis Siciliae clarum & ornatum.* Suetonius: *Consequutusque cohortes ad Rubiconem flumen, qui provinciae eius finis erat, paullum constitit.* Plin. Iunior ad Maximum, Epistola quae incipit: *Et gaudium*, cet. *Itaque & infirmitate uxoris & meorum periculo, quorumdam vero etiam morte turbatus, ad unum doloris levamentum, studia confugi, quae praestant, ut adversa magis intelligam, sed patientius feram.*

De Antecedentis & Relativi convenientia casu.

NOn est hoc praetereundum silentio, *relativum* scilicet, si praecedat, cum *antecedente* casu convenire. Terentius: *Populo ut placerent, quas fecisset fabulas*, id est, *fabulae.* Idem: *Quas credis esse has, non sunt verae nuptiae*: *has* posuit pro *hae.* Quinctilianus: *Timeo, ne quos porrexerim cibos, venena fiant.*

De Nominativi & Verbi discordantia numero.

SOlvitur utique interdum mutua illa inter nominativum & verbum casus coniunctio, quoties *synthe-*

thesis evenit. Nam attributio proprietatis cum significato, non quidem cum voce concordat. Horatius: *Maxima pars vatum decipimur specie recti*. Virg. *Pars in frusta secant*. Hoc autem fit non una nec simplici caussa, sed varia ac multiplici. Nam accidit etiam haec casus discordia inter suppositum & verbum, quoties suppositum est nomen collectivum, aut id demum, quod aeque amplam sub utroque numero significationem gerat: cuiusmodi generis sunt *omnis*, *quisque*, *uterque*, & similia. Horatius: *Iactamus iampridem omnis te Roma beatum*: Quinctus Curtius: *Pro se quisque grates agebant*. Terentius in Adelphis: *Verum, Demea, curemus aequam uterque partem*. Incidimus praeterea in hanc discordiam per *syllepsim*, id est, *conceptionem*, ubi proprietas concordat cum dictione concipiente, mediante sive coniunctione copulativa, sive praepositione: Virgilius lib. 2. *Remo cum fratre Quirinus Iura dabant*: Cicero ad Caesarem: *Sustulimus manus & ego & Balbus*. Terentius: *Haec si neque ego, neque tu fecimus, non sivit egestas*. Dissident postremo inter se numero, vel caussa illa pulcherrima, quam Servius grammaticus super Virgiliano versu, *Hic illius arma, hic currus fuit*, non ineleganter adfert: sic illa habet: Quoties sunt diversorum numerorum nomina, verbum viciniori respondet: cuiusmodi illud Horatii est: *Ego & vos scimus*. Cic. in Familiaribus: *Primum*

mum hic te, nos, quam istic tu nos videbis. Nec hoc ita in universum praeceptum sit, ut non liceat interdum cum remotiore nomine verbum copulare, quod fecisse non semel celebris doctrinae auctores reperimus. Quinctilianus II. *Sed aliquot auctores, inter quos Eratosthenes, idem praeceperunt.* Virgilius VIII. Aeneid. *Vndique gentes Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.* (Adde his si placet) verbum non cohaerere numero cum supposito, tum quidem propter *prolepsim* implicitam, ut Sallustius in Iugurt. *Alius alium in suas domos mittant*: tum vero propter *prolepsim* explicitam. Persius: *Scribimus inclusi, numeros ille, hic pede liber.*

De Nominativi & Verbi discordantia in persona.

EVenit porro, ut duplici de caussa verbum suppositi personam non sequatur: altera quidem ob *evocationem* figuram: ut Horatius: *Cur ego poeta salutor*? Virgilius: *Ast ego, quae divum regina incedo,* non autem, *poeta salutat, regina incedit.* Quippe evocans adsciscit sibi personam evocatam. Altera vero, quoties verbum, posthabito supposito proximo, amat nobilioris suppositi personam: ut Cicero: *Quid est quod tu, aut illa cum fortuna quaeri possis.* Horatius: *Quibus ipse meique vescor*, pro *mei familiares vescuntur.*

AD